

AXESS

AXESS MAGAZIN - TIDNINGEN PÅ KLASSISK GRUND - NR 6 SEPTEMBER 2010 PRIS 75,-

Enjoy *Capitalism*

Nu med färre bubblor!

OLIVER KAMM, JOHN KAY och WOLFGANG MÜNCHAU om hur den globala krisen uppstod, bemästrades och visade att kapitalismen var tåligare än marknaden.

TRADITION

EVA-CARIN GERÖ
om empirisk
och apriorisk
kunskapsinhämtning.

KULTUR

THERESE BOHMAN
om Roj Fribergs
bildvärld och
förfallets estetik.

KRÖNIKA

**TANJA
BERGKVIST**
om en teori som
vill förklara allt.

KulturResor

SVENSKA KULTURRESOR AB

Svansjön på Mariinskiteatern
St Petersburg

Nyårsfirande i Wien

Ukraina - "Svalnästet" på Jalta

AIDA på Olofsborg i Savonlinna

OPERA OCH KONST I ST PETERSBURG

Reguljärflyg/buss: 7/9-12/9

Historia – Vinterpalatset, Peterhof, Jusupovpalatset, Tsarbyn Tsarskoje Selo och Katarinapalatset med Bärnstensrummet

Konst – Eremitaget och Ryska muséet

Opera och Balett – Mariinskijoperan, Musorskijoperan och Eremitageteatern

Svenskspråkig färdledning och svenskspråkig lic. lokalguide.

RUNDRESA I UKRAINA MED OPERA OCH BALETT I KIEV OCH ODESSA

Reguljärflyg/nostalgiskt tåg: 17/9-26/9

Kiev – landets historiska huvudstad med omtalade Sofiakatedralen och klostret Petjerskaja Lavra och vackert operahus – *Taras Shevchenkooperan*

Poltava – det svenska stormaktsväldets fall. Dramatisk historia!

Gammalsvenskbyn – en minoritet av utvandrade svenskspråkiga

Krim – med Ölogshamnen Sevastopol, den grekiska kolonin Chersonesus, Livardiapalatset – platsen för **Jaltakonferensen 1945**, och tartarkolonin i **Baktiseraj**.

Odesa – känd för Potemkintrappan, sitt glansfulla operahus och tiden då Alexander Pushkin bodde här och skrev de första kapitlen i "Eugen Onegin".

*Vi färdas i eget nostalgitåg med sovagnar, restaurangvagn och musikkapell.
4-stjärniga hotell i Kiev och Jalta! Helpension! Alla utflykter ingår!
Engelskspråkig guidning! Svensk färdledning!*

KONST OCH MUSIK I LONDON

Reguljärflyg: 2/10-8/10

Konst! Opera! Konserter!

Muséer: British Museum, National Gallery, Tate Gallery, Royal Academy of Arts, Courtauld Gallery, Victoria & Albert Museum

Opera: Royal Opera House – Covent Garden,

Konserter: Royal Albert Hall, Wigmore Hall

*Stadsorienterad kultursightseeing med svenskspråkig licensierad lokalguide.
4-stjärnigt centralt hotell. Svensk färdledning.*

KULTURUPPLEVELSER I MÜNCHEN

Reguljärflyg/buss: 11/10-16/10

Världsberömda muséer i München och Södra Bayern

München – Alte Pinakothek, Neue Pinakothek, Pinakothek der Moderne och Villa Franz Stuck.

Södra Bayern – Franz Marc Museum, Mütter Haus och Schlossmuseum i Murnau, Pilgrimskyrkan i Wies och Klosterkyrkan i Ettal.

OPERA på Bayrische Staatsoper

*Svenskspråkig licensierad konstguide i München och svensk färdledning.
4-stjärnigt hotell! Stadsorienterad kultursightseeing! Halvpension!*

KULTURRESA TILL NEW YORK OCH BOSTON

Reguljärflyg 25/10-23/11

Utres Stockholm, Göteborg och Köpenhamn

Historia! Konst! Opera! Konserter!

Muséer i New York: Museum of Modern Art – MoMA, Metropolitan Museum of Art, The Guggenheim Museum, The Frick Collection, The Whitney Museum och Neue Gallerie.

Muséer i Boston: The Museum of Fine Arts, Isabella Stuart Gardner Museum, Fogg Art Museum, Busch – Reisinger Museum.

Opera: The Metropolitan Opera: "Don Pasquale", "La Bohème" och "Il Tattatore".

Konserter: The New York Philharmoniker, Boston Symphony Orchestra

OPERARESA TILL NEW YORK

Reguljärflyg 9/11-15/11

Utres Stockholm, Göteborg och Köpenhamn

ETT SAMARBETE MED OPERAKONSTENS VÄNNER I SKÅNE

OPEROR: "Don Pasquale" av Donizetti, "Trubaduren" av Verdi, "Carmén" av Bizet och "Intermezzo" av Richard. Strauss

*Kultursightseeing med svenskspråkig licensierad lokalguide
och svensk färdledning*

LYXIGT JULFIRANDE I BERLIN

Reguljärflyg/buss: 2/12-5/12

Utres Stockholm, Göteborg och Köpenhamn

Förnämligt centralt boende! Lockande restaurangbesök!

Kulturupplevelser med inslag av

Konst! Opera! Konsert! Varieté! Julshopping!

Historiska stadsrundturer i d Väst-och Östberlin.

Svenskspråkig guidning. Svensk färdledning.

NYÅRSFIRANDE I WIEN!

Reguljärflyg: 28/12 2010-02/01 2011

Utres Stockholm, Göteborg, Köpenhamn, Helsingfors och Oslo

Wienerfilharmonikernas TV-sända nyårskonsert

Musikverein! – i Gyllene salen!

Kejsarbalen – Galakväll på slottet Hofburg!

Staatsooper – festföreställning med "Läderlappen"

Volksooper – operetten "Fågelhandlaren"

Spanska Ridskolan! Grinzing! Mayerling!

Grand Hotel Wien! Hotel Erzherzog Rainer! Radisson SAS Palais Hotel

Svenska Kulturesor AB

Davidshallsg 21, Box 17554, 200 10 Malmö Tel 040-10 35 70 Fax 040-30 33 45

www.kulturesor.se info@kulturesor.se

YOUR NEXT TOUR AB
-DIN BÄSTA RESEKLUBB

KOMMANDE PROGRAM!

KRYSSNING MED M/S VOLGA DREAM PÅ KEJSERLIGA RYSKA VATTENVÄGAR S:t PETERSBURG – MOSKVA 10-19 september 2010

Följ med oss på en spännande kryssning längs floderna Neva, Svir och Volga och sjöarna Ladoga och Onega, från S:t Petersburg till Moskva, med stadsrundturer i båda städerna.

AIDA I HELSINGFORS, STORARTAD VERDI PÅ NATIONALOPERAN I HELSINGFORS 28 september-1 oktober 2010

Alla operavänner och konstitresserade är välkomna till en musik- och konstresa till Helsingfors. Vi gör ett besök på Aamos Anderssons konstmuseum. Givetvis äter och dricker vi gott. Resans höjdpunkt är Verdis opera **AIDA**

OPERA OCH KULTURRESA TILL VENEDIG! 5-9 oktober 2010

Vi får vara med om Verdis **RIGOLETTO** på det återupbyggda och världsberömda operahuset **La Fenice** samt uppleva en **KONSERT** i ett av Venedigs många palats. En utfärd till den historiska staden Vicenza. Här besöker vi den berömda Teatro Olimpico, Europas äldsta inomhusteater från 1500-talets senare del.

OPERADAGAR I WIEN, Staatsoper, Volksoper och konsert 14-17 oktober 2010

Vi njuter av två operor i världsstaden Wien på Volksoper Puccinis **TOSCA** och på Staatsoper Rossinis **BARBERAREN I SEVILLA**. **Slottskonsert** i Orangeriet på det vackra slottet Schönbrunn.

HÖSTEN PÅ METROPOLITANOPERAN I NEW YORK 25 oktober-1 november 2010

Vi har biljetter till tre förnämliga uppsättningar: Verdis **TRUBADUREN**, Puccinis **LA BOHÈME** och Donizettis **DON PASQUALE**.

OPERABUSSEN 3-dagars Opera- och konsertresa till nya Oslooperan 14-16 november 2010

Vi har lyckats erhålla biljetter till W. A. Mozarts **FIGAROS BRÖLLOP** och konsert med G. F. Händels **MESSIAS**.

OPERADAGAR I MÜNCHEN 22-25 november 2010

Verdis **AIDA** och Mozarts **DON GIOVANNI** på Bayerische Staatsoper.

OPERA- OCH KONSERTRESA TILL WIESBADEN OCH FRANKFURT 18-21 mars 2011

Här njuter vi av R. Strauss, **ROSENKAVALJEREN** och en kammarkonsert. En kväll åker vi till Oper Frankfurt där vi upplever W. A. Mozarts **ENLEVERINGEN UR SERALJEN**. Vi bor i den charmiga lilla kurorten Bad Schwalbach ca 10 km från Wiesbaden. Här ligger också **Internationale Opern Akademie** som visas och vi får uppleva en konsert.

AMSTERDAM 12-16 april 2011

Vi möter våren med sin blomsterprakt av tulpaner och hyacinter.

På De Nederlandse Opera, upplever vi Mozarts **DON GIOVANNI** och på Stadsschouwburg får vi uppleva Rameaus **PLATÉE** eller **Den svartsjuka Juno**, svensk premiär på Drottningholmsteatern 1978. Det blir också en konsert med **Rotterdam Philharmonisch Orkest** under ledning av **Jukka-Pekka Saraste** och världssopranen **Karita Mattila** som solist.

FÖRETAG OCH FÖRENINGAR VI SKRÄDDARSYR ERA RESOR EFTER ÖNSKEMÅL!

YOUR NEXT TOUR AB

Lill-Jans Plan 2 114 25 Stockholm
info@yournexttour.com

-DIN BÄSTA RESEKLUBB

Tel: 08-611 51 50 Fax: 08-735 60 40
www.yournexttour.com

En vanlig dag i okunskapsskolan

**Johan
Lundberg**

Det är en ödets ironi att många inom Bloomsburygruppen skulle komma att ifrågasätta den kulturtradition som var själva förutsättningen för deras framgångar som enskilda tänkare och konstnärer.

Emellanåt åker jag förbi en skola med det lite märkliga namnet Kunskapsskolan. Men vem vill – tänker jag – gå i en skola, vars namn tyder på påfallande dåliga kunskaper i svenska (och därtill på en uppenbar brist på insikt om detta handikapp)? Är inte ordet kunskapsskola jämförbart med ord som huvudmössa eller fotsko? Nja, tar man del av några av de nya rön, som fortsätter att pumpas ut från universitetens pedagogiska institutioner, kommer en sådan språkpuritanism lätt på skam. Ty då blir det uppenbart att grund- och gymnasieskola inte nödvändigtvis har med ”kunskap” att skaffa. Åtminstone inte för dem som i Sverige är satta att undervisa lärare och skolledare.

Professorn i pedagogik vid Örebro universitet, Sangeeta Bagga-Gupta, vänder sig till exempel mot att man i betygsättningen i ett ämne som svenska framförallt fäster vikt vid ”elevernas läs- och skrivförmåga” och att lärarna har ”betonat grammatik och att eleverna kan redogöra för den litteraturkanon vi har”. Hon anser vidare att skolan i större utsträckning bör beakta hur ”unga (...) uttrycker sig via telefon, sms, facebook och internationella internet spel som i World of Warcraft”.

Bagga-Gupta exemplifierar med ”en 18-åring som bedömdes att inte klara sig i svenska. Att det stämde kunde vi också se i hans texter. Men när vi följde honom på fritiden, och såg hur han kommunicerade med sms, på internet och hur han skrev arga brev till sin flickvän på mail växte en annan bild fram. Han var mycket mer kapabel än skolans undervisningsform fångar upp”.

När jag stöter på äldre släktingar, för vilka det inte var det minsta självklart att fortsätta studera efter folkskolan, tänker jag att det var tur att de inte mötte pedagoger som Sangeeta Bagga-Gupta. Lärare som menar att en bondsons eller -dotters kunskaper om höbärgning eller mjölkning är lika mycket värda som professorsbarnens kunskaper i algebra och tyska. Med de nutida pedagogernas logik hade man för de förstnämndas del ansett att hinkar och räfsor borde ha ingått i undervisningen, medan de senare däremot hade utrustats med räknesticka och ordbok.

När man inser att traditionell kunskapsinhämtning faktiskt med rätta uppfattas som en färdighet att profilera sig med gentemot andra skolor, så inser man också att varje påstående om att vi lever i ett ”kunskapssamhälle” kräver ett visst mått av modifiering.

MEN UPPFATTNINGEN OM att vi lever i ett kunskapssamhälle är också från ett annat perspektiv problematisk. Med tanke på att politiken under de senaste

åren mer än någonsin har befolkats med twittrande pr-människor med examina från på sin höjd något amerikanskt lurifax-universitet, är kanske Bagga-Gupta ändå inte helt orealistisk, när hon menar att framtidens språkutbildning kan begränsas till sms-skrivande, Facebook-uppdateringar och upprörda kärleksmejler.

DEN SOM I DETTA nummer av Axess läser Mats Wiklunds intervju med John Maynard Keynes levnadstecknare Robert Skidelsky, kan knappast undgå att slås av skillnaderna mellan situationen idag och för hundra år sedan, vad gäller relationen mellan klassisk bildning, kulturell skolning och samhällsinflytande. Även om Bloomsburygruppen naturligtvis är tacksam att skämta med, som själva inbegreppet av gåslevernär, och även om det skulle komma att visa sig nödvändigt att revidera Keynes ekonomiska teorier, kan man inte blunda för gruppens monumentala inflytande på 1900-talets västerländska samhällsutveckling – om man ser till konst, litteratur, men också naturligtvis till politik och kultur i vid bemärkelse. Det är ett inflytande som härrörde ur en sällsynt kombination av individuell begåvning, traditionellt brittiskt utbildningsväsende med dess vurm för den klassiska bildningen och – naturligtvis – en ytterst kreativ blandning av människor med likartade referensramar men samtidigt helt olikartade kunskaper, temperament och livserfarenheter.

Att många inom Bloomsburygruppen skulle komma att ifrågasätta den kulturtradition som var själva förutsättningen för deras framgångar som enskilda tänkare och konstnärer, är en ödets ironi som dock inte bör få oss att gå så långt som till att ställa dem till svars för den dumdristiga slogan som Carin Jämtin går till val på i år: ”I skolan ska det vara ordning och reda. Och fullt av elever som lär sig att utmana regler”. Carin Jämtin tycks inte förstå att de verkligt radikala utmaningarna av regler är någonting som man inte lär sig *per se*. Tvärtom är de en omedelbar konsekvens av gedigna kunskaper – och därtill själva grunden för vetenskaplig utveckling. Det kände man till i lika hög grad på 1800-talet som idag.

Huvudmössa.

Johan Lundberg

**Kriget mot cancer
Kampen mellan könen
Geniers mysterium
Det medicinska kasinot**

**Vetenskap på Axess TV
– tisdagar och onsdagar kl 20.00**

Klassisk bildning på

AXESS TV

10 SAMHÄLLE

- Utbildning* Anders Rönmark funderar över varför inga politiker bryr sig om hemskolning **10**
Säkerhetspolitik Barbro Hedvall tänker över Norden och dess läge **12**
Medier John Lloyd om medier som allt färre förstår **14**
Opinionsmätning Sifochefen Toivo Sjören ger politiska råd **15**
Storbritannien Mats Wiklund begrundar Labourpartiets framtid **15**
Sudan Bengt Nilsson ser risken öka för ett nytt krig i Sudan **16**
Krönika Theodore Dalrymple ifrågasätter Peter Singers kvaliteter som filosof **18**
Notiser Utblick, Sarkozy och ideologiska psykologer **18**

20 FRIZON

- Juridik* Karl-Olov Arnstberg om en svensk rättsskandal.

24 OPINION

- Modernismkritik* Leo Nilsson blir mörkrädd efter att ha läst Axess **24**
Källkritik Karl Magnus Johansson ser brister i statsministerböckerna **25**

40 INTERVJU

- Mats Wiklund samtalar med Robert Skidelsky om John Maynard Keynes.

44 TRADITION

- Eva-Carin Gerö ser likheter mellan Claude Lévi-Strauss och Gottfried Hermann.

48 KULTUR

- Konst* Therese Bohman försjunkar i Roj Fribergs dystopiska bildvärld **48**
Nutidshistoria Johanna Paulsson ser 1980-talet gå igen **51**
Internet Lennart Hast frågar sig om en knapptryckning på Facebook är engagemang **52**
Betraktelse Per Dahl ser flera fördelar med trädgårdsmästare **53**
Språk Lars Melin om politiker som lånar sitt språk från ingenjörer **53**
Litteratur Per Helge beger sig ut i USA:s litterära landskap med Barry Lopez **54**
Krönika Tanja Bergkvist undrar om genusexperter är vad underpresterande elever behöver **56**
Notiser Pophöger, bläckfiskar och 80-talister **56**

58 RECENSIONER

- Erik W Larsson diskuterar en romantiserad Trotskij, Carina Gunnarson ser en internationell maffia förankrad i lokala traditioner, Magnus Hedlund hittar Becketts konstnärliga stränghet, och Olle Häggström går bakom vetenskapliga dimridåer.

82 VÄRLDENS GÅNG

- Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

”

Det finns inget så dumt, sade Cicero, att inte en filosof har sagt det. **sid 18**

”

George Orwell lär ha sagt att somliga idéer är så knäppa att bara en intellektuell kan tro på dem. **sid 61**

TEMA

DEN STRYKTÄLIGA KAPITALISMEN

28 När pengarna tog slut

Krisen för banksektorn var resultatet av en kreditbubbla. Bankerna förstod knappt vilka risker de tagit och den ekonomiska kollapsen blev ofrånkomlig. **Av Oliver Kamm**

32 Det gör ont när bubblor spricker

Testet på en ekonomisk teori är inte om den är sann, utan om den är användbar. Marknadsekonomier förutsäger inte framtiden, de utforskar den. **Av John Kay**

36 Ett projekt i gungning

Eurosamarbetet har hamnat i en kris. Men de politiska lösningarna lär inte förhindra att begångna misstag upprepas. **Av Wolfgang Münchau**

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Mattias Hessérus och Mats Wiklund.
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Redigering: Fredrik Sandberg
Vinjetbilder: Fredrik Tjernström
Porträtteckningar: Johan Patricny
Korrektur: Hans Strömberg
Omslagsbild: Istockphoto
Nästa nummer: 28 september 2010
Annonser: Ardeo 040-16 54 80
Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som

skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 499 kr. Studerande 249 kr
 Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31
 E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer
ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Turbin/Color Print
VD: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Lena Nordlund
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr. 111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50

Jacob Arfwedson
Frilansjournalist.

Karl-Olov Arnstberg
Professor i etnologi.

Frederick Beal
Frilansskribent.

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik.

Therese Bohman
Kulturskribent i *Expressen*
och redaktör på *Axess*.

Per Dahl
Redaktör för *emilstankar.se*

Tobias Dahlkvist
Fil dr i idé- och lärdomshistoria,
verksam vid Stockholms universitet.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Anna Ekström
Frilansskribent.

Eva-Carin Gerö
Professor i grekiska vid
Stockholms universitet.

Carina Gunnarson
Docent i statsvetenskap
vid Uppsala universitet.

Johan Hakelius
Skribent.

Lennart Hast
Doktorand i företagsekonomi
vid Handelshögskolan i Göteborg.

Magnus Hedlund
Författare och översättare.

Barbro Hedvall
Frilansskribent.

Per Helge
Författare och översättare.

Mattias Hessérus
Doktorand i historia och
redaktör på *Axess*.

Olle Häggström
Professor i matematisk statistik vid
Chalmers tekniska högskola.

Oliver Kamm
Författare och ledarskribent på *Times*.

John Kay
Kolumnist på *Financial Times*.

Martin Lagerholm
Fri skribent och litteraturkritiker
i *Svenska Dagbladet*.

Erik W Larsson
Frilansskribent.

John Lloyd
Chef för Reuters Institut i Oxford och
medarbetande redaktör för *Financial Times*.

Lars Lönnroth
Professor emeritus i litteraturvetenskap
vid Göteborgs universitet.

Lars Melin
Författare och professor i nordiska
språk vid Stockholms universitet.

Wolfgang Münchau
Redaktör och kolumnist
på *Financial Times*.

Bengt Nilsson
Journalist och författare.

Johanna Paulsson
Musikkritiker på *Dagens Nyheter*.

Anna Rennéus Guthrie
Ledarskribent på
Svenska Nyhetsbyrån.

Carl Rudbeck
Litteraturhistoriker och skribent.

Anders Rönmark
Politisk redaktör på *Tidningen Ångermanland*
och *Örnsköldsviks Allehanda*.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på *Axess*.

Ulf Zander
Lektor i historia vid Högskolan för
lärande och kommunikation i Jönköping.

Det finns inga ateistiska diktaturer

Notera att i de flesta viktiga strider; yttrandefrihet, forskningsfrihet, demokrati, jämställdhet, ekonomisk frihet, alla människors lika värde etcetera har kyrkan generellt stått på fel sida. Det är också värt att notera att de totalitära ideologierna uppstått i den monoteistiska kulturkretsen. Medan demokratin (liksom det mesta som är något att ha i det västerländska kulturarvet) fick sin början i det polyteistiska Grekland.

Dessutom finns vad jag vet inga ateistiska diktaturer idag, och jag har inte noterat några ateistiska självmordsbombare på sista tiden. **Ulf Börgesson**

Konstreligion i Axess

Efter en hård dags arbete värkande i kroppens muskler är det en befrielse att lyssna på Steve Reich. Stockhausens lekfullhet kan glädja mig en söndagsmorgon, eller när som helst. Jag lyssnar också gärna på Sibelius, eller Mozart, eller vem som helst ... Jag följer debatten på Axess hemsida med jämna mellanrum. I "elitens" värld tycks de "sköna" konsterna vara en underdog som tycks behöva försvaras. Men det är tydligen också så att för vissa så är konstens uttryck också en "religion" där det bara får finnas en "Gud". Elitens värld tycks vara totalitär. Är det inte det som är problemet i musik och konstdebatten? Snarare än att det eller det uttrycket är "rätt"? Många av de "sköna" konsternas försvarare tycks bara vilja ersätta en diktatur med en annan. Om detta är "elitens" tankar i en demokrati. Vad finns det då för hopp för världen i stort? Ska inte ni här föreställa tänkande? Jag är faktiskt lite besviken. **Sven Snickare**

Kulturfientligt, Axess!

Två grupper tycker om figurativ konst idag: Konservativa skribenter och folk i under- och medelklassen med destruktiva tendenser som romantiserar kriminella. Den figurativa konsten dyker upp i tatueringar och konstutställningar organiserade av Axess, i konservativa kretsar och i "The House of Pain". De som gillar den konst som Axess förespråkar är kulturfientligt halvslödder. **Rickard Lewenhaupt**

ALANADENS PUDEL

Nätverket på plats

I förra numret föll tyvärr namnet på det nätverk som Alice Teodorescu har grundat bort. Nätverket heter *En plats i himlen för kvinnor som hjälper varandra*.

Tack för bra nummer (1)

Hej, tack för senaste numret (4), ni överträffar er själva, den ena strålande artikeln efter den andra. Lycka att ha en sådan här tidskrift på svenska, fortsatt.

Jan Sture Neuman, lärare på Falkenbergs gymnasieskola

Tack för bra nummer (2)

Tack för en utomordentligt bra tidskrift. Jag har prenumererat på Axess i rätt många år nu och blev särskilt belåten när ni för några år sedan bytte format och dessutom redigerade så att artiklarna fortfarande är långa och uttömmande men inte fullt lika superlånga som tidigare – dessutom i mer lästlöst format.

Jag kommer förstås att fortsätta som trogen prenumerant så länge ni håller samma stil som nu.

Gunnel Arrbäck

Felaktigt om Japans 1600-talshistoria

Iggy Drougge har i Axess nr 5 under rubriken "Occidentalism som lönade sig" en europacentrerad och uppdaterad bild av japansk historia.

Han påstår till exempel att jesuiternas verksamhet i Japan, som han betecknar som tämligen fri, tog en tvär vändning åt 1600. Men redan tidigare hade de levit osäkert och presenterats med utvisningsbeslut. Det var först på 1630-talet som kristendomen definitivt förbjöds.

Det är synnerligen omdebatterat om shogunatet överhuvudtaget kan kallas ett feodalvälde och "uppstudsiga länsherrar" hade, tvärtemot Drougges påstående, i stor utsträckning frihet att styra sina län som de önskade.

Det "rent sovjetiska förtrycket" hindrade varken livligt folkligt resande eller omfattande protesttåg och kravaller. Filosofisk och politisk debatt var intensiv.

I nyare historieforskning har begreppet *sakoku*, det stängda landet, visats vara en efterkonstruktion och en realitet huvudsakligen ur europiskt perspektiv. Japan hade, förutom med Holland och Kina, omfattande handelskontakter med Korea samt vidare asiatiska kontakter via Ryukyuöarna. Dessutom ansåg sig tokugawashogunerna utgöra centrum istället för Kina och krävde tribut av samma slag som Kinas kejsare.

Till yttermera visso var occidentalism inte i första hand orsaken till Japans utveckling i mitten av 1800-talet. Grundvalen var mångårig kritik av Kina som förebild med påföljande studier av det specifikt japanska. Det var denna framväxande nationalkänsla som gav unga samurajer självförtroende att välja ut användbara delar av västerländskt kunnande för att bygga upp det moderna Japan.

Monica Braw, fil dr i japansk historia, författare till *Trollsländans land. Japans historia* (Atlantis 2010)

Skolreformen som glömdes bort

Friskolereformen har skapat många pedagogiska alternativ. Att låta föräldrar helt ta ansvar för barnens utbildning möter dock starkt politiskt motstånd, skriver **Anders Rönmark**.

"VISA TYDLIGEN FÅ samma skolsystem som ni har i Sverige."

Den brittiske gentlemannen som jag, av en ren slump, hamnade i en politisk diskussion med på en resa längs den engelska sydkusten tidigare i sommar hade inte missat den svenska friskolereformens betydelse för valet i Storbritannien. Den svenska modellen lyftes mer än en gång fram av de konservativa som ett framgångsexempel att följa; svenska friskolor syns och hörs, i Sverige men även i utlandet, på ett sätt som nog inte ens dåvarande utbildningsminister Per Unckel hade kunnat drömma om under det borgerliga regeringssinnehavet i början av 1990-talet.

Friskolereformen under regeringen Bildt – med Socialdemokraternas goda minne, skall tilläggas – har skapat mängder av alternativ på grundskole- och gymnasienivå. Kommuner där barn och ungdomar, eller kanske främst deras föräldrar, saknar möjlighet att välja bort de kommunala skolorna blir färre och färre.

Under regeringen Reinfeldt har dock ett stort kliv tagits för att avskaffa ett hittills bortglömt alternativ: hemskolningen.

ATT HEMSKOLNINGEN "glöms bort" – ignoreras är nog en mer passande beskrivning – är egentligen inte så konstigt.

Tanken att svenska barn och ungdomar ska få en ordentlig skolgång har genomströmat den svenska politiska debatten sedan folkskolans införande 1842. Den pedagogiska kvaliteten diskuteras med jämna mellanrum och åtgärdas med omfattande reformer av betygssystem och lärarutbildningar. Med friskolereformen slog statsmakten fast att andra aktörer än stat och kommun, exempelvis företag, föreningar eller stiftelser, faktiskt kan bedriva skolverksamhet. Där dras dock gränsen.

Familjen har egentligen aldrig betraktats

som ett alternativ. I familjens hägn saknas pedagogiskt utbildad personal, klasskamrater och skollokaler. Barnets rätt till skolgång värnas inte, brukar det slås fast, och i den nya skollagen konstateras det helt framt att behov av hemskolning saknas.

Men i Sverige hemskolar faktiskt ett hundratal familjer sina barn. Orsakerna varierar – alla har inte religiösa motiv – men snart spelar inte motivet någon roll.

Sverige ska bli ett land där hemskolning omöjliggörs.

– Det är svårt nog som det är idag att få hemskola sina barn. De flesta kommuner brukar kategoriskt avslå ansökningar från familjer som ansöker om att få hemskola sina barn, säger Mårten Schultz, docent i juridik vid Uppsala universitet.

– I den nya skollagen får de också stöd för att göra det. Där slås det fast att det måste föreligga synnerliga skäl för att få hemskola sina barn. Det får man lära sig första terminen på juristlinjen att synnerliga skäl knappt existerar ...

SCHULTZ TILLHÖR INTE den lilla skara som bedriver hemskolning, men anser ändå att frågan är filosofiskt spännande.

– Jag säger inte att alla familjer som vill hemskola sina barn är lämpade att göra det, men varför inte testa från fall till fall? I många länder betraktas hemskolning som en viktig frihetsfråga, eftersom individen eller kanske snarare familjen, kan hävda sin rätt gentemot det kollektiva. Men i Sverige vill liberaler inte ens diskutera rättighetsperspektivet. Å andra sidan är debatten kring rättighetsfrågor helt inverterad, sociala rättigheter står helt i fokus, konstaterar Mårten Schultz.

– Egentligen är hemskolning en fråga som verkligen borde förena liberaler och värdekonservativa, men av det ser man ingenting.

Under regeringen Reinfeldt har dock ett stort kliv tagits för att helt ta bort ett bortglömt alternativ: hemskolningen.

Världspolitiken drar norrut

12 Barbro Hedvall tänker över Norden och dess läge

Ingen förstår nyheterna

14 John Lloyd om medier som allt färre förstår

Opinionsinstitut talar ut

15 Sifochefen Toivo Sjören ger politiska råd

Labour börjar om

15 Mats Wiklund begrundar Labourpartiets framtid

Risk för nytt krig i Sudan

16 Bengt Nilsson ser risken öka för ett nytt krig i Sudan

Krönika

18 Theodore Dalrymple ifrågasätter Peter Singers kvaliteter som filosof

Notiser

18 Utblick, Sarkozy och humanism under hot

Med internet borde förutsättningarna för hemundervisning öka.

FOTO: GAETAN BALLY/SCANPIX

Han får medhåll av den konservativa filosofen Roland Poirier Martinsson.

I en kolumn i *Svenska Dagbladet* den 8 mars sjöng Poirier Martinsson, vars barn går i en kommunal skola, hemskolningens lov. Ett av få publika försvar av hemskolning som utbildningsform.

– Många privatpersoner hörde av sig och tackade, några ledarsidor kritiserade mig och från politiskt håll var det dödstyst. Det var väl ganska väntat, säger Poirier Martinsson.

– Hemskolning är för många förknippat med religiösa fanatiker och med sådana vill ingen förknippas. Både liberaler och konservativa gömmer sig.

ENLIGT ROLAND POIRIER Martinsson är dock fördomarna mot hemskolning många.

– För det första finns det gott om forskning som visar att hemskolade barn inte alls blir asociala och utan nätverk, tvärtom. Hemskolade barn klarar sig väldigt bra i livet och överglänser ofta andra barn bå-

de vad gäller kunskaper och sociala förmågor, säger han.

– För det andra är det inte bara av religiösa skäl som familjer hemskolar. Man brukar säga att det finns tre grupper som hemskolar: de som gör det av religiösa skäl, de som gör det för att man anser att skolan inte håller tillräckligt hög kvalitet och så de som gör det för att livet faktiskt blir betydligt bekvämare.

– Men, det svenska samhället är inte anpassat för hemskolning. Vårt höga skatte- »

tryck, som förutsätter att båda föräldrarna förvärvsarbetar, gör att det helt enkelt blir svårt rent ekonomiskt att hemskola.

Den internationella trenden talar dock, enligt Poirier Martinsson, för hemskolning. Det är inte bara i anglosaxiska länder som hemskolningen varit på fram-marsch de senaste åren. Intresset för utbildningsformen har även vuxit i de norra delarna av Europa.

KOMMER DÅ NÅGOT parti att göra hemskolning till "sin" fråga?

Det ledande partiet på det utbildningspolitiska området, Folkpartiet, kommer definitivt inte att göra det.

– I och med att vi sett till att skapa en stark skolinspektion, utökat sanktions-möjligheterna av skolor som inte sköter sig och stärkt lärarnas roll ska inte hemskolning behövas. Inte ens det mest ambitiösa föräldrapar kan uppnå den pedagogiska kvaliteten som finns i den svenska skolan. Den svenska skolan är inte problemfri, men vi löser problemen genom att ge skolorna rätt verktyg, inte genom att skicka hem eleverna, säger Therese Wallqvister, utredare på Folkpartiets riksdagskansli.

En viss öppning för hemskolning ska finnas även i fortsättningen, men inte på religiösa eller filosofiska grunder, enligt Wallqvister.

– Gillar man inte den pedagogik som finns i redan existerande skolor finns alltid möjligheten att starta en friskola och underkasta sig de krav som ställs på en sådan. Jag kan dock tänka mig att hemskolning kan tillåtas under en begränsad tid om det exempelvis handlar om långa resor eller liknande.

Och Folkpartiets inställning till hemskolning är även alliansens. Räkna heller inte med att några rödgröna företrädare tar hemskolning i försvar.

I en debattartikel den 31 augusti i *Aftonbladet* kritiserade de centerpartistiska riksdagsledamöterna Maria Kornevik Jakobsson och Stefan Tornberg förslaget på nya skrivningar om hemskolning i skollagen – men de tillhör en liten skara politiker som engagerat sig i hemskolningsfrågan.

Att tunga debattörer som Roland Poirier Martinsson, Mårten Schultz (som bland annat skrivit på *Newsmill* om hemskolning) och Johan Norberg (kolumn i *Metro* 10 mars) tagit upp frågan verkar heller inte ha gett några ringar på vattnet.

Mårten Schultz tror dock inte att det behöver dröja en hel mandatperiod eller mer innan hemskolning hamnar i blickfånget.

– Europadomstolen tycks anse att det är en grundläggande rättighet att få hemskola, så om den svenska staten får bakläxa där lär det nog bli en viss debatt, säger Schultz. ✨

SÄKERHETSPOLITIK

Världspolitiken flyttar

De säkerhetspolitiska villkoren för Norden står inför långsiktiga förändringar, när världspolitiken skärningspunkter flyttar norrut, skriver **Barbro Hedvall**.

SVENSK FÖRSVARSPOLITIK flöt upp till debattens yta i somras. Värnplikten försvann. Försvaret skulle rekrytera utan tvång och startade med en annonskampanj som balanserade mellan enfald och slughet men nådde målet: uppmärksamhet.

ÖB hårdnade och ville lägga en ny plikt på sina anställda. Eftersom ett av målen för det svenska försvaret är att medverka i operationer utomlands måste det vara en skyldighet för de anställda att ta utlandstjänst. Fackliga protester var givna.

Oppositionen hade påtagliga svårigheter att samsas om säkerhetspolitiken.

Också i den förvalrörelse som ägde rum under den heta Almedalsveckan fanns säkerhetsfrågorna med.

Själv hade jag anledning att tänka över Norden och dess läge. Detta strävsamma, lätt sömniga nordiska samarbete – bra att ha men inte särskilt häftigt. Efter misslyckandena med ett nordiskt försvarsförbund i slutet av 1940-talet och med en ekonomisk union på 1970-talet har det främst handlat om gemensam arbetsmarknad och sociala och kulturella frågor.

Så föll muren, Finland och Sverige blev EU-medlemmar och de nordiska länderna klargjorde att nu skulle var och en stå för sig – och söka nya vänner utanför Norden.

Det där höll inte längre än euforin post-1989 varade. Geografin ändras inte, de nordiska länderna ligger där de ligger. Och våra samhällsmodeller och värderingar är förvisso inte identiska men mycket närstående.

Sedan ett antal år försiggår, mer eller mindre i skymundan, ett samarbete kring Nordkalotten. I det deltar Finland, Norge, Sverige och även Ryssland genom Murmanskregionen. De förra så låsta gränserna öppnas försiktigt. Människorna som bor i dessa bygder rör sig nu över dem. Ikea i Haparanda är ett konkret exempel på nya möjligheter.

En lycklig framtid med ett vidgat, okomplicerat nordiskt samarbete alltså. Om det vore så enkelt. Nej, vi lär behöva varandra i hårdare sammanhang.

FINLAND, SVERIGE, Norge har redan närmat sig varandra i försvarspolitisk samverkan. Island är utan egen försvarsmakt och har ett avtal med Norge om luftövervakning. Danmark däremot ser sig som del i en transatlantisk allians.

Den borgerliga regeringen under Anders Fogh Rasmussen lade om kursen med besked – så sitter också Fogh Rasmussen nu som Natos generalsekreterare.

De här positionerna intogs under den omorientering och nya osäkerhet som följ-

norrut

FOTO: AGEFOTO/STOCK/NORDICPHOTOS

de på optimismen och avspänningen efter kalla krigets slut.

Nu syns emellertid konturerna till en ny ordning. Där spelar demografiska skillnader roll. Där betyder kamp om resurser mycket. Där kommer följderna av klimatförändringar att verka.

Eller i klartext: Kina och Sydostasien är de nya starka delarna av världen. Växande befolkningar, ökande produktion, stigande välstånd tippas balanserna från väst till öst. Här i den gamla världen blir vi färre och äldre, tillväxten saktar av. Medan de där borta är hungriga, är vi mätta.

EKONOMISK KRAFT är magnetisk. Tänk bara på Amerikas roll under de senaste två seklen. Alla vägar bär till Rom, hette det en gång. Alla vägar har lett till och från USA. Om några årtionden ser vi på samma sätt vägarna bära till Kina, Indien och andra asiatiska länder. Också Japan kan komma att väckas av sin blomstrande omgivning.

Samtidigt öppnar det mildare klimatet nya transportmöjligheter över Arktis. Där kommer det att bränna till långt mer än idag när världens makter tävlar om kontroll över både resurser och transporter. Ryssland, som har klara svårigheter att hänga med, lyckades dock häromåret plantera sin flagga på eller snarare i Nordpolen. Från väster kommer kanadensare och amerikaner.

Vi har länge varit vana att spana söderut och österut, därifrån har hungriga grannar kommit. Den kartbilden kan vi rätt bra. Det

är dags att se norrut och söka lära in den en annan karta. Ovan men nödvändigt.

Och sett i detta nya perspektiv blir den gamla nordiska samverkan ånyo naturlig. Danmark har ett stort säkerhetsintresse i regionen, det skrivs Grönland.

I EN VÄRLD MED ett framträngande Asien, ett USA i försvar av egna intressen och ett EU där gamla geopolitiska hinder ett gemensamt tänkande får Nordens om sitt hus. De nordiska länderna är glest befolkade och har stora territorier, bara sammanhållning och ett gemensamt uppträdande kan ge oss någon vikt i en internationell kraftmätning.

Det kommer emellertid att dröja länge innan denna insikt når politiska ledare och – än längre – människor i gemen. Vi följer förvisso med i världens öden men vi är rätt ovana vid att sätta in våra egna länder i världspolitiska förändringar.

Förra årets Stoltenberg-rapport tycks redan lagd åt sidan. Ändå bjuder förre norske utrikesministern Thorvald Stoltenbergs förslag egentligen blott naturliga framskrivningar av dagens situation. Han skisserar bland annat samarbete kring övervakning av havs- och lufttrum med ett gemensamt satellitsystem, en nordisk luftsköld över Island, militärt samarbete kring

transporter och materiel, utbildning och övningsfält. En nordisk insatsenhet för stabilisering och en nordisk solidaritetsförklaring ska visa att länderna står tillsammans.

Men när det gäller säkerhetspolitik slår de nationella reflexerna till: inga förändringar, inte oroa.

Därför kommer svenska försvarsspel att fortsätta att utgå från ryska anfallsplaner i Östersjöområdet. Och danskarna sannolikt

Det mildare klimatet öppnar nya transportmöjligheter över Arktis. Där kommer det att bränna till långt mer än idag.

att förlita sig på USA-stöd för Grönland. Allt medan samövningarna uppe i norr kritiserats av neutralitetstroende.

Och om femtio år kommer kommentatorer att förundrat fråga sig hur man så länge kunde undgå att märka att världspolitikens skärningspunkter flyttat norrut. Från det så länge överbevakade och överhettade Mellanöstern till Arktis och Norden. Då kommer också Östersjöns roll som livlina något vid sidan av de norra farvattnen att göra läget i vårt inre hav lika skärpt som under det kalla kriget – fast på ett något annorlunda sätt. Vi lever alltså i en tid av balansrubbingar. Men knappast i stormens öga. Ändå känns det lugnt, väldigt lugnt. ✪

Anmärkningsvärt få brittiska läsare visade sig veta att Clinton och Obama tillhör samma parti.

FOTO: REX FEATURES/BLBILDBY

MEDIER

Allt för få förstår nyheterna

Gapet växer mellan vad journalister anser vara av allmänintresse och vad som intresserar allmänheten. Medierna gör inte längre det betydelsefulla begripligt, skriver **John Lloyd**.

I EN UNDERSÖKNING publicerad förra året upptäckte Stephen Coleman, David Morrison och Scott Anthony på Institute of Communications vid Leeds universitet att bland de många fokusgrupper som de samman kallade för att ställa frågor till om nyheterna, hade ingen ens elementära kunskaper om den största nyhet som just då var aktuell: det amerikanska valet. Störst uppmärksamheten fick då kampen mellan Hillary Clinton och Barack Obama om posten som demokraternas presidentkandidat. Coleman och hans kolleger konstaterade att:

"Trots den heltäckande rapporteringen (från primärvalen) hade ingen i våra fokusgrupper ens en elementär förståelse av vad som pågick; ingen enda person förstod i själva verket att Barack Obama och Hillary Clinton tillhörde samma parti."

De fann också att deltagarna i fokusgrupperna inte ansåg att journalister var oärliga (i sina intervjuer med journalister fann de faktiskt en mer cynisk syn på journalistisk ärlighet än hos allmänheten). Istället fann de att: "människor upplevde ... att de fick höra historier som inte förklarades ordentligt; att man rapporterade om deras liv på sätt som byggde på otillräcklig efterforskning; eller att de kunde finna mer användbar, tillförlitlig och roande information på andra håll. Allmänhetens förtroende för medierna gick förlorat när de ... tilltalades på sätt som bortsåg från eller nedvärderade deras vardagsfarenhet."

Coleman och hans kolleger menar att en viktig orsak till det ökade ointresset för nyheter, och kanske även för politiskt engagemang, är att journalisterna ingår i systemet, och beskriver händelser och trender på ett sätt som de flesta människor inte förstår. Det är en poäng som Mark Thompson, generaldirektör för BBC, gör även om politiker:

"Det är inte det att människor ... upplever att alla politiker är lögnare. Snarare finner de att mycket av vad politikerna säger inte bara är omöjligt att bekräfta utan omöjligt att begripa, och de fruktar att systemet driver politiker och andra att förvränga sanningen – och utelämna avgörande bitar."

JOURNALISTER SOM TROR PÅ public service, ett arbete i allmänhetens tjänst där man försöker rapportera utförligt om frågor som en medborgare i en demokrati bör känna till, hyser den starka övertygelsen att sådan rapportering bör ges företräde framför vad allmänheten kanske vill veta. Detta är den numera välbekanta motsatsen mellan vad som är av allmänintresse och vad som intresserar allmänheten. Men det verkar som om journalistik i allmänhetens intresse har sitt pris – nämligen att journalistiken har närmast sig vad som engagerar den politiska och politiskt engagerade klassen, inte vad som mest intresserar den stora allmänheten.

Men om journalister i journalistikens finrum anklagas för att strunta i sina läsa-

intressen till förmån för intressena bland dem som de rapporterar om, så har de bredare medierna till stor del övergivit allmänintresset till förmån för vad de hoppas ska intressera allmänheten.

DET VORE DÄRFÖR en god idé att göra som Coleman och hans kolleger föreslår – nämligen låta journalister bemöta den okunskap som uppvisas av deltagarna i hans fokusgrupper genom att "anstränga sig mer ... för att förklara historiska kontexter, politiska processer och svårbegriplig terminologi" genom en uppsättning grepp som idag används för att förklara nyheter för barn, eller inom sportjournalistiken. Men åtminstone för närvarande tror större delen av den populära tidnings- och tidskriftsjournalistiken inte att detta skulle locka någon publik – därför förlitar de sig alltmer på kändisar, skandaler och sexuella exponeringar.

Journalistikens schizoida poler – den som bekänner sig till rollen som allmänhetens tjänare och den som, entusiastiskt eller cyniskt, serverar det som intresserar allmänheten – har glidit allt längre ifrån varandra.

Anklagelserna mot journalistiken – att en del av den är alltför elitistisk och en del av den vulgär – har en gemensam grund. Båda trenderna återspeglar ett insnävande av allmänhetens agenda: en abdikation, eller en partiell abdikation, från uppgiften att göra det betydelsefulla begripligt. ✨

ÖVERSÄTTNING: JIM JAKOBSSON

SIFO TALAR UT

DET BLIR ETT JÄMNT val. Hur kan vi vara säkra på det?

Därför att opinionsmätningarna visar det. En del mätningar och institut har större trovärdighet än andra, till exempel SCB, Sifo och Synovate. Men om inte bara de utan nästan alla andra mätningar under en längre period visar att inte mycket skiljer mellan blocken är det rätt och rimligt att dra slutsatsen att valet 2010 är en helt öppen historia.

I början av augusti bekräftades också trenden av Sifo. De borgerliga leder med dryga tre procentenheter. Men av materialet kunde också utläsas, som vid tidigare mätningar, att resultatet ligger inom felmarginalen.

Med andra ord: Mona Sahlin kan bli statsminister. Erfarenhet och forskning visar också att väljarna bestämmer sig allt senare. Med andra ord: dra inte stora växlar på opinionsmätningarna.

Ändå är frestelsen att utse vinnare och förlorare i medierna för det mesta övermäktig. Under hela sommaren har det alltså hetat att alliansen går mot en seger – eftersom de borgerliga leder (trots att denna ledning, i statistisk mening, vilar på bräcklig grund).

Inget att hetsa upp sig över. Läsarnas nyfikenhet måste väckas. Under rubrik och ingress brukar en mer komplicerad sanning framgå när journalisten borrar i materialet. Då hör det även till spelets regler att intervjua inte bara en antingen glad eller tillkämpat optimistisk partisekreterare utan också en representant för opinionsinstitutet.

Det gjorde både Svenska Dagbladet och Expressen när Sifo presenterade sin mätning, i det här fallet institutets chef, Toivo Sjören. Han konstaterar först att socialdemokraterna "inte lyckats repa sig under sommaren", men fortsätter sedan om de borgerliga:

"För Alliansen är läget inte alldeles lätt. Man måste dels sitta lite still och låta det sjunka in bland väljarna att man har en bra sats inför valet, dels vara noga med att inte göra några fel och skrämja bort väljare".

Sjören nöjer sig alltså inte med att kommentera data och mätmetoder, han utfärdar också politiska rekommendationer.

Dessutom på basis av ett material – hans eget material! – som inbjuder till återhållsamhet. Sifo:s chef faller i mediefällan: att uttala sig om en framtid som han vet väldigt lite om.

Mats Wiklund

Labour börjar om

Labourpartiet står inför krav på förnyelse. Risken är att de ger efter för populism för att snabbt återta makten, skriver **Mats Wiklund**.

OM OCH OM IGEN uppmanades de: *Don't blow it!* Och svaret blev ständigt det samma: den här gången skulle det bli annorlunda. Man hade lärt sig av historien och begångna misstag.

En politisk kursomläggning och en ung och karismatisk partiledare hade fört det brittiska Labourpartiet till makten. Det en gång så statsbärande konservativa partiet var slaget till slant. Efter en generation i opposition var det äntligen dags att regera, dessutom med en förkrossande parlamentarisk majoritet till sitt förfogande.

Det var för tretton år sedan. Och nu, när partiet åter befinner sig i opposition, är svaret på uppmaningen från 1997 mindre trosvisst. Intrycken av Labours insatser är definitivt mer negativa än positiva. En majoritet väljare förknippar dem med det avskydda kriget i Irak, en djup ekonomisk nedgång och en politisk ledning ständigt upptagen med mediemanipulationer och interna maktkamper och vendetter. Begreppet *New Labour* har blivit ett tillmål.

Kandidater:
bröderna David
och Ed Miliband.

PÅ ETT PLAN är det alltså rätt och riktigt att betrakta Labours många år vid makten som ett misslyckande. Men det hårda eftermälet präglas ännu till stor del av känslor och mindre av lidelsefri analys. Idag är Storbritannien öppnare och mindre klassbundet. Labour lyckades också med att bredda det politiska mittfältet. David Camerons omvändning av de konservativa är också en anpassning till samhällsutvecklingen, ett erkännande av att Thatcherism och nyliberalism förpassats till handlingarna.

Inte heller blev valnederlaget i maj den förnedring som många även inom

Labour ställt in sig på. Koalitionen mellan de konservativa och Liberaldemokraterna visar att väljarna inte helt övertygats av David Camerons ideologiska positionsförflyttning. Trots det utbredda missnöjet med Gordon Browns ledarskap uppnådde de konservativa inte en egen majoritet. Labour är dessutom i betydligt bättre skick än de konservativa 1997. Regeringens drakoniska nedskärningar av de offentliga utgifterna för att få kontroll över statsfinanserna kommer att bli kännbara för de allra flesta. En återkomst till makten redan efter nästa val borde alltså ligga inom räckhåll.

Men detta till trots är stämningsläget inför partikongressen i slutet av september lätt resignerad. Å ena sidan finns en önskan om en rejäl förnyelsedebatt.

Efter det att Tony Blair rensade ut socialism och fackföreningsvälde sattes all kraft in på att regera och bli omvald. En lång högkonjunktur dämpade intresset för idédebatt och när krisen kom var Gordon Brown med sitt enorma kontrollbehov oförmögen att släppa fram nya tankar och »

alternativ. Nu borde det äntligen vara dags. Men å andra sidan har Labour – och väljarna – fortfarande sina destruktiva ideologiska strider och kriser från 1970- och 80-talen i färskt minne. Risken finns att de uppdämda känslorna hos partiets vänster dominerar partikongressen. Det skulle se särskilt illa ut eftersom delegaternas stora uppgift i Manchester blir att sluta upp kring en ny ledare. Krav på enighet och lojalitet ställs mot en önskan om att rensa luften och lägga fast en ny kurs.

Den balansgången har partiet försökt sig på genom en utdragen – den inleddes redan på valnatten – debatt om Gordon Browns efterträdare. Kandidaterna har visat upp sig i så många sammanhang och under så lång tid att medlemmarna i alla fall inte kan anklaga partiledningen för toppstyrning.

Kandidaterna representerar också ett helt spektrum på den ideologiska skalan: alltifrån den hårda vänsterns man Andy Burnham, till Blairfalangens representanter bröderna Ed och David Miliband. Men de tycks inte förenas av så mycket mer än sitt motstånd mot regeringens ekonomiska politik och en önskan om att snarast komma tillbaka till makten.

JAG TALADE MED Sunder Katwala på Fabian Society, en medlemsorganisation som står Labourpartiet nära. Han håller med om att det finns en spänning mellan behovet av att göra upp med vad som gått fel och bygga vidare på det som fungerat.

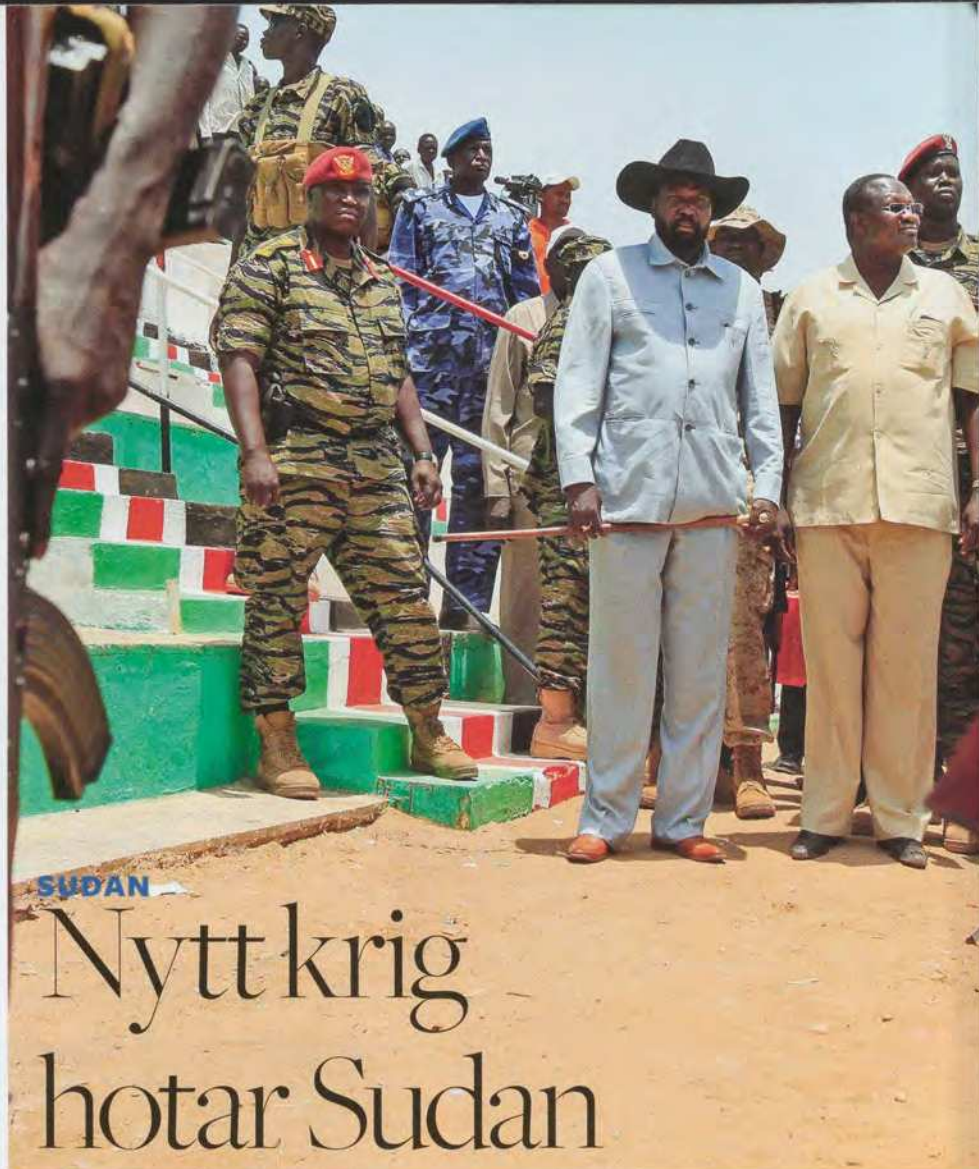
– Att antingen vara för eller emot New Labour är en politisk fälla. Det blir ett slags ställningstagande om man är vänster eller höger.

Jag frågar hur starkt behovet är att ta avstånd från regeringspolitiken.

– Samtliga kandidater har presenterat regelrätta listor över begångna misstag. Det mesta av vad de säger överlappar: Irakkriget och det förlorade förtroendet, att man missuppfattade väljarnas inställning till invandringspolitiken, att man tog för lätt på medborgerliga fri- och rättigheter.

Men jag vet att en del tycker att den här uppgörelsen gått för långt. David Miliband (utrikesminister under Gordon Brown) är inte så förtjust.

Risken för Labour är att åren i opposition bara utnyttjas till att slå på regeringen, inte att samla sig till ett långsiktigt hållbart och sammanhållet program. Ilskan över de neddragningar som just börjat bita botten i insikten om att de också är följden av den förra regeringens oansvariga politik. Ett Labourparti som vill återfå väljarnas förtroende har mycket att förklara och försvara en bra tid framöver. ✎

Nytt krig hotar Sudan

Kampen om Sudans oljerikedomar hårdnar. En folkomröstning kan dela landet. Risken ökar för att kriget åter bryter ut, skriver Afrikakännaren **Bengt Nilsson**.

I DET OPERETTLIKA persongalleri som har vuxit fram på Sudans politiska scen under decennier av krig har i synnerhet en man befunnit sig i strålkastarljuset: Riek Machar, en av grundarna av rebellrörelsen Sudan People's Liberation Army, SPLA.

Machar är idag vicepresident i södra Sudans provinsregering och har fått den föga avundsvärda uppgiften att organisera en folkomröstning om landet ska förbli enat eller delas i två länder. Det allra mesta talar för att förslaget om delning får flest röster. Stora och mäktiga grupper i landet kommer då att uppfatta sig som förlorare, och därmed väntar kanske ett nytt krig.

Jag mötte honom i Kenyas huvudstad Nairobi redan 1995. Det var där, i denna oas av relativt välstånd, som alla gerillakommandanter pustade ut när de fick möjlighet. En lyxsemester undan krigets vedervärdiga påfrestningar, fjärran från södra Sudans sumpmarker och brännheta savanner. Vi satt under en blossande bougainvil-

lea i Machars fridfulla trädgård och han talade om kampen, om principer, om heliga löften och omutlig hängivenhet. Han hade nyligen brutit med sin gamle kumpan John Garang, ledare för SPLA.

MACHARS ALLA STOLTA paroller klingade tämligen falskt, och jag fick en känsla av att han var en förbrukad kraft. Hans karriär var kantad av svek, bedrägeri, mord och löftesbrott. Jag hade svårt att se hur han skulle kunna bli en maktfaktor i Sudan igen. Men han gjorde comeback på det mest oväntade sätt. När jag reste till Khartoum våren 2000 var han formellt vicepresident i Sudan. President Omar Bashir hade lyckats med konstycket att förvandla sin dödsfiende till sin närmaste medarbetare.

Machar hade skrivit på ett fördrag där han lovade att han skulle upphöra med sin kamp mot regeringen och ansluta sig till densamma, förutsatt att en folkomröstning skulle hållas i södra Sudan om regionens framtid.

Södra Sudans president
Salva Kiir (iförd hatt) och
vicepresident Riek Machar.

FOTO: GÖRAN TÖMASEWICZ/SCANPIX

Fördraget innehöll många fina ord om kulturell pluralism och respekt för mänskliga rättigheter. Men löftet om en folkomröstning var villkorat. Den skulle äga rum först då fred, stabilitet och social kontroll hade uppnåtts i södern. Den som fick i uppdrag att trola fram denna fred och stabilitet var Riek Machar själv.

Han lämnade sin exiltillvaro i Nairobi och installerades i ett kontor i Khartoum. Snart upptäckte han att president Bashir bara ville vinna tid med sitt löfte om folkomröstning. Människor i södern anklagade Machar för att vara en quisling. Han blev inte gammal i regeringens sold. Han bröt med Khartoum och anslöt sig åter till SPLA.

RIEK MACHAR PERSONIFIERAR den exempel-lösa splittring som har kännetecknat den politiska kampen i Sudan under landets hela existens. Han var gerillaledaren John Garangs högra hand men blev sedan dennes dödsfiende. Han bildade en utbrytar-grupp ur SPLA som sedan förvandlades till den privata milisen South Sudan Independence Movement, SSIM. Denna milis har stundtals samarbetat med regeringstrupperna och under andra perioder med SPLA. Den var mycket aktiv i det distrikt där

svenska Lundin Oil var verksamt kring år 2000 och gjorde sig skyldig till omfattande förbrytelser mot civila.

John Garang var aldrig anhängare av sydsudanesisk självständighet, tvärtom framhöll han alltid sin vision om ett enat, nytt Sudan. Det krig han startade syftade inte till att dela landet, utan till att ena det, brukade han säga. Men allt färre medborgare i södra Sudan ser idag någon möjlighet till försoning med norr. De historiska motsättningar som kan spåras tillbaka till slavjakten era är fortfarande levande i landet. Att överbrygga dem uppfattas av många som en orealistisk dröm.

Under de långdrag-na fredsamtalen fick Riek Machar igenom sitt krav på en folkomröstning som en central del i avtalet. Garang tvingades ge sig på den punkten för att få med sig de stora grupper i södra Sudan som såg Riek Machar som sin ledare.

JOHN GARANG FICK själv inte njuta länge av freden. Ett halvår efter undertecknandet av överenskommelsen 2005 omkom han i en helikopterkrasch.

Hans efterträdare heter Salva Kiir, och han har en helt annan grundinställning till Sudans framtid. I vaga ordalag har han låtit förstå att han, precis som Riek Machar, är för en delning. Han har sagt att folken i södern får välja mellan att vara andra klassens medborgare i ett enat Sudan, eller fria varelser i en självständig nation.

Men denna totala omsvängning från det som under John Garangs ledning var kärnan i SPLA:s politik, drömmen om ett enat, nytt Sudan, är fortfarande kontroversiell. Därför passar det bra att låta Riek Machar, som i årtionden har predikat en delning av landet, administrera folkomröstningen. Machar får ta kritiken, övertyga skeptikerna och bära hundhuvudet om omröstningen blir ett fiasko.

En delning av Sudan skulle allvarligt försvaga regeringen i Khartoum, åtminstone på kort sikt. En sådan försvagning skulle välkomnas av USA som ända sedan 1990-talet på olika sätt har blockerat Sudans utrikespolitiska manövrer.

Landet betraktas fortfarande som en skurkstat, en hemvist för muslimska radikaler trots att den främste av dem, islamistveteranen Hassan Turabi, formellt har frångått sin politiska makt.

Ett självständigt södra Sudan kommer att knyta starka band till USA, som under det långa inbördeskriget stöttade gerillan SPLA. Det betyder att den sudanesiska oljan kan komma att exporteras till USA vil-

ket hittills har varit omöjligt på grund av amerikanska handelssanktioner. Men en sådan export kräver stora investeringar i infrastrukturen. Idag för en tusen kilometer lång pipeline oljan från södra Sudan till hamnen i Port Sudan vid Röda havet. Den största köparen är Kina, följd av Indien och Malaysia. Att bygga en pipeline till Kenya, en stabil bundsförvant till USA, blir nödvändigt.

Södra Sudan befinner sig idag i en situation som påminner om hur det var i flertalet afrikanska stater vid tiden för frigörelsen från kolonialmakterna. Där råder ett extremt underskott på utbildade människor. Infrastrukturen ligger i ruiner. Korruptionen i förvaltningen

skenar och beroendet av utländsk hjälp är monumentalt. Sedan freden slöts 2005 har en mängd utländska hjälporganisationer strömmat till södern för att bidra till uppbyggnaden. Ett okänt antal biståndsmiljarder har spenderats, ännu med mycket tveksamt resultat.

NÄROLJA PÅTRÄFFADES i södra Sudan på 1970-talet insåg rebellerna att ett uppror kunde bli lönsamt på sikt. Det fanns naturrikedomar värda att gå i krig för. En av SPLA:s första åtgärder var att döda ett antal utländska oljeprospekterare och skrämma resten på flykt.

Under hela 1980-talet och en bit in på 1990-talet betraktade omvärlden inbördeskriget i Sudan som en regional dispyt som inte var värd att engagera sig i. Den var i decennier en icke-fråga inom FN, ända tills oljan faktiskt började flöda: Kina engagerade sig, Ryssland blev stor exportör av vapen till regeringen i Khartoum och kraftmätningen mellan islamister och aktörer med kristen profil utvecklades till en stor utrikespolitisk fråga. Då begrep USA och dess allierade vad som stod på spel. Konflikten kunde få världsomfattande konsekvenser.

John Garang insåg det nog aldrig själv, men med sin lite gammalmodiga dröm om ett enat, sekulärt Sudan hade han spelat ut sin roll redan innan freden kom 2005. Nya krafter med ett mer realpolitiskt synsätt tog över. Man kan därför med fog säga att det var oljan som startade kriget, men det var också oljan som tvingade fram freden.

Om folkomröstningen i januari nästa år genomförs som planerat och får det väntade resultatet – ja till delning – så kan en tydlig vinnare koras: USA. Landet får en ny allierad i Afrika och dessutom möjlighet att köpa olja.

Det är ytterst tveksamt om detta kommer att accepteras av de andra starka maktspeglarna i regionen. I södra Sudan blir få förvånade om ett nytt krig bryter ut. ✎

*Ett okänt antal
biståndsmiljar-
der har spende-
rats, ännu med
mycket tveksamt
resultat.*

En filosofers förvillelser

Det finns inget så dumt, sade Cicero, att inte en filosof har sagt det. Saker och ting har inte förändrats mycket på två tusen år. Man kunde tillägga att det inte finns något uttalande av en filosof som är så dumt att inte många människor har trott på det.

Jag tänkte detta när jag läste en bok, *Practical Ethics*, av en vår tids mest berömda filosofer, professor Peter Singer. Han skriver klart, hans text är begriplig för varje normalbegåvad person. Och det är ingen liten förtjänst, med tanke på filosofers tradition av avsiktlig fördunkling, särskilt på senare tid, och särskilt i det land där jag skriver detta, Frankrike.

Men klarhet har sina nackdelar – åtminstone för författaren – om de åsikter som han uttrycker är löjliga. Mångordighet döljer ofta absurditeter. Professor Singer har åtminstone modet att stå för sitt nonsens. Jag ska bara citera ett enda uttalande av professor Singer för att visa vad jag menar. Det handlar om positiv diskriminering eller särbehandling. Professorn skriver:

"Motståndare till positiv särbehandling har inte invänt mot målet social jämlikhet och större representation för minoriteter inom det kvalificerade yrkeslivet. Det vore svårt för dem att göra."

Detta är okunnigt nonsens av ett slag man kunde hoppas att en professor vid Princeton inte skulle yttra. Många människor har invänt mot målet social jämlikhet (såsom lika lön) när det gäller olika sociala, etniska eller andra grupper, för det finns andra orsaker än diskriminering till skillnaderna i resultat. Det är förvisso inte fördomar som förklarar det faktum att det inte finns många vietnamesiska tungsviktsmästare i boxning, till exempel.

Nyligen (och för ovanlighetens skull) analyserades den ekonomiska situationen för människor i Storbritannien utifrån religion, istället för klass eller ras. Resultatet var lärörikt. Den överlägset rikaste gruppen var judar, följda av – sikher. Sedan kom kristna (som inte delades upp på olika trosriktningar, där jag misstänker att vissa var rikare än andra), hinduer, ateister och muslimer.

DET SOM ÄR SÅ INTRESSANT MED detta är att varken judarna eller sikherna någonsin behövt, eller haft nytta av, positiv särbehandling. Båda grupperna var i själva verket utsatta för negativa fördomar vid den tid de kom till landet i stora skaror, men fördomarna var inte så stora att det fanns rättsliga hinder för deras utveckling. Allt de behövde var det rättsliga utrymmet. Det är rentav tänkbart att negativa fördomar ställde deras själar en smula, och fick dem att anstränga sig ännu mer.

Inte heller talar vi om bara några få isolerade fall av framgång: framgången skedde så att säga *en masse*. Inte heller är det brittiska fallet särskilt ovanligt. Kineserna på Malackahalvön har länge diskriminerats långt hårdare än judar och sikher någonsin diskriminerades i Storbritannien, men deras ekonomiska framgångar har fortsatt fram till våra dagar. Jämlikhet i fråga om olika rasers representation i det kvalificerade yrkeslivet är inte ett önskvärt mål, utom möjligen för rasister som anser att ras är och bör vara definierande för hur människor behandlas i ett samhälle. I denna mening är professor Singer en rasist. Han har raser på hjärnan.

Det är önskvärt att människor inte hindras från att ägna sig åt den karriär de vill på grund av sin ras, men det är en helt annan fråga. Långtifrån att skapa harmoni i samhället, som professor Singer tycks mena, resulterar detta ständiga granskande av statistiken, utifrån antagandet att endast orättvisa kan förklara skillnaderna i resultat mellan olika grupper, i förbittring och agg. ✱

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

Utblick

✱ På 70-årsdagen av Charles de Gaulles radiotal till det franska folket där han uppmanar

till motstånd mot nazisternas ockupation intervjuas Jean-Luc Godard på sajten "Mediapart". Den 80-årige Godard gör bland annat följande reflektion, som återges i *Le Monde*: "Jag är lika gammal som marskalk Pétain, eller snarare lika gammal som Rimbaud skulle ha varit 1940 om han hade fått leva."

✱ Om opinionen håller i sig kommer den borgerliga, danska regeringen att förlora

Blogs

nästa folketingsval. Hur ska det då gå för regeringens stödparti, det främlingsfientliga Dansk Folkeparti? undrar bloggarna på *Positiv integration* på *Jyllands-Posten*.

"Vi förutspår att folkepartiet måste lägga om sina vanor när det inte längre kan få igenom sina krav ograverade av en villig regering. Dansk Folkeparti kommer alltså att återuppträffa sig själva efter tio år i solen, och vårt tips är att de tvingas att anta en mer samhällsansvarig hållning ... och istället arbeta för integration i Danmark, som partiet lovar."

✱ Peter Stothard, chefredaktör på *Times Literary Supplement*, recenserar boken *The*

Peter Stothard

Third Man av den före brittiske politikern och rådgivaren Peter Mandelson. Han beskriver Mandelsons relation till Tony Blair och Gordon Brown: "The Third Man är den visionäre kommunikationsteoretikern som en gång förutsåg dessa båda mäns styrka men som, under de fyra tillfällen han var statsråd, drabbades av förbannelsen att krossas mellan dem."

✱ I somras stoppade ryska myndigheter importen av kött- och mjölkprodukter från

vissa livsmedelsfabriker i Finland. *Abo Underrättelser* kommenterade reaktionerna: "Det gemensamma draget är helgardering, dvs. alla alternativ anses lika sannolika. Byråkratiskt godtycke, politisk påtryckning eller en konstruerad kris som ryske presidenten löser – med uttrycklig avsikt att påverka hemmaopinionen. Ur finländsk synvinkel känns alla alternativ smickrande på ett ytligt plan. Lilla Finland ges en roll i det stora okända, rysk inrikespolitik."

En man i sina bästa år

Anno 1936 anmodades ekonomen och demografen Alfred Sauvy bli minister i Léon Blums Front Populaire. Sauvy undrade om Blums ekonomiska politik och denne svarade irriterat: "Visste jag något om ekonomi vore jag väl inte socialist!"

Detsamma tycks gälla idag, men över hela det politiska fältet: från gaullister till trotskister är spenderbyxorna det tredje kejsardömet paraduniform. Majestätet självt föregick dock med gott ehuru symboliskt exempel genom att i sista minuten ställa in årets garden party i Elyséepalatset. (Det är tveksamt om det innebar någon riktig besparing eftersom cateringföretagen krävde ersättning ändå. Samtidigt köpte presidenten ett nytt plan för 176 miljoner euro.)

Något överseende får man väl ha med president Sarkozy: alla vet ju att han 2009 räddade världen från vidare ekonomisk kris och därefter Europas enighet samt skapade fred i Georgien. Nyligen kallade han till krismöte efter nederlaget i Sydafrika för att förklara för landslaget hur man spelar fotboll, fast bättre. Efter G20-mötet i Toronto i juni hade han så bråttom att han under mindre artiga former valde att ha presskonferens före sin kanadensiske värd. Där lovade han att genomföra toppmöten nästa år i Frankrike till en tiondel av kostnaden. I våras demonstrerade han sin djupa kännedom om internationell ekonomi genom att fördöma det faktum att franska bilar produceras utomlands.

Knappt två år före nästa presidentval har Sarkozy insett att en viss begränsning av glitz och kanske även generella offentliga utgifter är av nöden. Hur det ska åstadkommas är oklart. Men under tiden kan man ju utvisa zigenare och riva deras läger vilket i alla fall ger direkt utdelning i opinionsundersökningarna.

Jacob Arfwedson

”Så snart han hade installerats var den verkliga Obama ödesbestämd att, som en skinande ny lyxbil i samma ögonblick som den rullar ut från bilförsäljningens parkering, förlora i värde.

New York Times liberale kolumnist **Frank Rich** anser att de orimliga förväntningarna som knöts till kandidaten Barack Obama är en viktig förklaring till hans minskade popularitet som president.

Spelrum för tolerans

När 1920-talet led mot sitt slut samtalade Max Born och Werner Heisenberg i Carl Friedrich Gauss' anda om toleransen, ett utrymme för osäkerhet inför fysikaliska iakttagelser. Samtidigt, i universitetsstaden Göttingen med europeisk omnejd, sänktes taket för toleransen och kom att krossa många miljoner människor. Denna konturskarpa ögonblicksbild av såväl personliga tragedier som ett gemensamt dilemma är signerad Jacob Bronowski och kan betraktas i BBC:s *The Ascent of Man* från 1973.

Alltmedan han försvarar vetenskapen som grund för den västerländska civilisationen målar Bronowski fram den kreativa tankens discipliner som grenar på en enda stam: mänsklighetens berättelse om sin plats i kosmos och om sin identitet, en mosaik av fragment ur det föreställt djuriska respektive angeliska som tillsammans bildar en oförliknelig varelse. All kunskap, säger matematikern och biologen med passion, all information mellan människor kan därför bara utbytas inom ett spelrum för tolerans, vare sig vi ger uttryck för vetenskap, litteratur, religion, politik eller någon annan reflektionens form som bär på fröet till dogmatisk förhåvelse.

LÅNGSAMT TAR BRONOWSKI så det ena steget efter det andra genom Auschwitz molntäckta lämningar och beskriver säkerhetens ytterlighet som monstros förvissning. Där, på den marken, verkställdes order från dem som intagit den gudomliga positionen.

Lydiga vålnader - Giovanni Pico della Mirandas throner: det gudomliga domslutets verkställande änglaskara - som tömt sig själva på vår natus obeständighet, känslighet, fantasi och kunskapslängtan, förde med sina titanvita händer ner de numrerade exemplen på instinkt, gränslöshet och degeneration - vilddjuren och skadeinsekterna - i Förintelsens askgrå ravin. Ingen av figurerna befann sig längre, eller befanns längre vara, någonstans på den gyllene väg där medmänniskan känns igen trots att ansiktet förändras stund för stund, person för person.

Ett tillräckligt antal inflytelserika personer var övertygade om att folket stod inför den sista striden, om att det förelåg ett akut hot som nödvändiggjorde en, förvisso av några beklagad, radikal lösning. Men Bronowskis vålnader var så många flera än Förintelsens rollinnehavare.

Utan de flestas bovina fixering vid den tillfälligt egna täppan och likgiltighet inför omvärlden skulle stegen mot Auschwitz förgärdar, vilka mycket väl kunde ha förblivit slutmål för just den vandrigen och vilka ligger närmare vår tids förhållanden, inte tagits. Det innebär, som Zygmunt Bauman skriver, ett slags tillit att befinna sig i en situation utan något gott val, eller där det valet genom en rationalitet som också var den individuella självbevaringsdriftens bestämt kunde avfärdas som alltför kostsam.

GRADEN AV DOGMATISM VAR INTE NY. Inte heller kan den person eller de personer som nedtecknade det sjätte kapitlet i Bibelns första bok *Genesis*, där Gud ångrar att han skapat människan och placerar Noa högst på utvecklingssteget, först eller sist av alla ha formulerat idén att jorden eller mänskligheten måste rensas - av antropologiska, demografiska, ekonomiska, kulturella, ideologiska, religiösa, ekologiska eller andra skäl.

Och inte lär vi kunna eller vilja överge möjligheten att byta vår livliga mosaikskepnad mot den statiska stenstodens.

Bronowskis naturvetenskapligt motiverade humanism befinner sig i samma klassiska tradition som den antika humanismen i *Genesis* första kapitel om människans ansvarsfulla mittposition, renässanshumanismen i Giovanni Pico della Mirandas tal för människans värdighet och jagpersonens existentielliska humanism i Imre Kertész roman *Mannen utan öde*. Jag tror att vi behöver hålla den levande som en av flera ledsagare på en bred väg mellan övermod och självutplåning.

Anna Ekström

En svensk rättsskandal

Trots att bevisningen var svag dömdes Ari Mattinen för mord. Förre justitiekanslern Göran Lambertz tror dock att han är oskyldig. Ändå beviljas han inte resning.

Av Karl-Olov Arnstberg

Klockan 04.26 den 31 oktober 2001 lyfter två ambulansmän en livlös 45-årig kvinna ur ett buskage, intill ett hyreshus i Jakobsberg. Kläderna är nötta och lagade och på kroppen finns ärr och sår av olika ålder och härkomst. Fötterna är nedkletade med avföring. Höjer man blicken är ljuset tänt i ett köksfönster sju våningar upp. Det är stängt och en av ambulansmännen gör reflektionen att hoppare inte brukar stänga fönstret efter sig.

Klockan 04.42 bankar polisen på dörren till Ari Mattinens lägenhet. Ringklockan är trasig. De ropar i brevlådan att det är polisen. Efter någon dryg minut öppnas dörren. Mannen som står där i skjorta och kalsonger förefaller yrvaken. När poliserna fått klart för sig att han är Ari Mattinen, frågar de efter hans sambo. Han säger att hon väl ligger och sover i sovrummet. Vad vill de för något? Den ene polisen säger: "Din kvinna har förts till sjukhus med ambulans, hon är svårt skadad." Ari Mattinen blir upprörd och frågar: "Är det någon djävel som gjort något mot henne?" Poliserna ser sig omkring i den smutsiga och röriga lägenheten. Ari Mattinen är tungt alkoholiserad sedan många år och hans bostad skvallrar om missbruk och misär.

Poliserna ber mannen att klä på sig. De misstänker mord och beslutar sig för att gripa honom. När Ari Mattinen kommer ut i hallen utbrister han spontant: "Säg inte att hon har hoppat?" Det är en fras som senare, i domstolen, kommer att läggas honom till last. Frågan anses tyda på att han vet vad som hänt.

Mindre än en timme efter gripandet går en polis runt och knackar dörr för att hitta vittnen. I ett förhörsprotokoll klockan 05.55 använder han frasen "i samband med mord på Nibblevägen".

Åklagare Ewa Tvengström inleder en förundersökning. Hon förefaller mycket snabbt ha bestämt sig för att Ari Mattinen kastat ut sin sambo genom fönstret. Med hjälp av ett vittnesmål från kvinnan i våningen under hävdar hon att Ari och hans sambo blivit osams under natten och bråkat i sovrummet. Ari Mattinen har tagit strupgrepp och dunkat hennes bakhuvud så hårt i en garderobsdörr

att den har skadats. Därefter har han föst henne mot köksfönstret och helt sonika kastat ut henne. Innan hon faller har hon stått i fönstret och ropat på hjälp under kanske en minut. Två vittnen har hört ropen. Detta läggs Ari Mattinen till last, trots att inget av dessa vittnen säger sig ha hört någon mansröst. Därefter, påstår åklagaren, har Ari Mattinen skjutit igen fönstret och avvaktat att polisen skall komma. När de ropar i brevlådan låtsas han sova och spelar ovetande.

Det görs ett stort antal förhör och en noggrann teknisk undersökning. Det finns således ett omfattande material att tillgå, för den som vill sätta sig in i fallet. Börjar vi med läkarundersökningen, finns det inga spår efter strid på Ari Mattinens kropp. Han undersöks av fyra läkare och två poliser samma morgon. Kriminalteknikerna som går igenom hans bostad hittar heller inga bevis på det brott som Ari Mattinen är misstänkt för. Förmodligen börjar de ganska tidigt att tvivla i skuldfrågan. Det finns inga spår av strid och inga möbler har flyttats. Fyra kriminaltekniker är inblandade och den tekniska undersökningen avslutas inte förrän efter drygt tre månader.

Förhören pekar inte ut Ari Mattinen som en våldsam man och han förefaller snarast ha varit kärleksfull mot sin sambo. En socialassistent och Ari Mattinens alkisgång är inne på tanken att Ari Mattinens sambo tog livet av sig. Efter att hon vid ett tidigare tillfälle, utan att skada sig, hoppat ut från en lägenhet på bottenvåningen, insåg Ari Mattinen risken och blockerade i sin lägenhet med såväl en stereobänk som en gardin framför balkongdörren, för att hindra henne från att komma ut den vägen. Kriminalteknikerna dokumenterade detta men drog inga slutsatser.

Enligt läkarintyg led kvinnan av epilepsi, hade hallucinatoriska föreställningar och vid upprepade tillfällen delirium. Vid åtminstone ett par tillfällen försökte hon ta livet av sig, bland annat genom att skära sig i handlederna och överdosera tabletter. I en socialutredning som gjordes våren 2001, omnämns tre gånger att hon hotat att ta livet av sig genom att hoppa från sjunde våningen.

Utöver det tillskjutna fönstret, som jag ska åter-

Karl-Olov Arnstberg är professor i etnologi. Hans senaste bok är *Mera svenskt* (2010).

Högre upp än till hovrätten kom inte domen mot Ari Mattinen. HD har två gånger avvisat hans resningsansökan.

FOTO: LEIF JANSSON/SCANPIX

Åklagaren Ewa Tvengström borde ha insett att bevisningen inte bara var för svag, utan tydligt pekade mot ett självmord. Hon borde därför ha avstått från att väcka åtal.

komma till, finns ingen bevisning som talar för att Ari Mattinen tagit livet av sin sambo. Han beslås heller inte med några lögnar. Själv säger Ari Mattinen att skälet till att han inte ljugar eller friserar sanningen är att hans laestadianska mormor har lärt honom att man alltid ska tala sanning.

Åklagaren Ewa Tvengström borde ha insett att bevisningen inte bara var för svag, utan tydligt pekade mot ett självmord. Hon borde därför ha avstått från att väcka åtal. Det var till och med hennes skyldighet, eftersom en åklagare är underkastad ett objektivitetskrav. Senare, i domstolen, ska hon, som det heter, "försvara sitt åtal" och då ställs inte längre kravet på objektivitet. Men ännu är hon inte där.

Jan Olsson, den kommissarie och kriminaltekniker som lämnade utredningen mot Thomas Quick och redan år 2002 i en artikel på DN Debatt pekade på svagheter i bevisföringen, använder begreppet "troende" om åklagare som tappar kontakten med bevisningen och fortsätter att driva sina mål. Begreppet är träffande. Det gäller också för begreppet rättsröta. En troende åklaga-

re producerar rättsröta. Bland kriminaltekniker finns en tradition att inte själva dra slutsatser av sina undersökningar. De formulerar sig neutralt och i domstolen är deras uppgift i första hand att svara korrekt på de frågor som ställs. Vill det sig illa kan de på så sätt bädda för en troende åklagare och det var just detta som hände för Ari Mattinen. Dessutom missade undersökningen i två avgörande frågor. För det första prövade den aldrig på allvar om fönstret kunde ha blåst igen. Det stängda fönstret visar också på skrämmande enkla slutledningar för såväl åklagare som domstol. Om Ari Mattinen hade varit så klartänkt och beräknande som åklagaren gjorde gällande, hade han inte skjutit igen fönstret, utan bara gått till sitt sovrum och avvaktat. Inte ens om köksfönstret hade varit stängt med vredet hade det utgjort något bevis för hans skuld. Man kan mycket väl tänka sig att kvinnan tagit sig ut på egen hand och att Ari Mattinen vaknat och inte förstått vad som skett utan trott att hon låg kvar i sovrummet. Han kunde ha stängt fönstret i köket och där efter gått och lagt sig i vardagsrumssoffan igen. Nu har ingen prövat en sådan "förklaring", minst av alla Ari själv. Han har hela tiden varit angelägen om »

att hålla sig till sanningen. Jag vill bara visa att frågan om vad som utgör ett bevis och vad som inte gör det hanterats synnerligen lättvindigt av såväl åklagare som domstol.

Ingen intresserade sig på allvar för det tillskjutna fönstret för när TV4-journalisten Trond Sefastson fyra år efter domen tog upp det i ett program i *Kalla fakta*. I augusti 2006 filmades det aktuella köksfönstret under flera timmar varvid man kunde konstatera att det gång på gång smälde igen av korsdrag. I varenda lägenhet på Nibblevägen uppstår det korsdrag om fönster samtidigt öppnas på båda sidorna av fastigheten. Detta kan vem som helst enkelt konstatera genom att fråga hyresgäster eller göra ett besök.

Det andra misstaget som den tekniska undersökningen gjorde, var att inte tillräckligt noggrant beskriva den skada på garderobsdörren som åklagaren påstod var resultatet av Ari Mattinens brutalitet mot sin sambo. I tingsrätten uppstod tveksamhet om skadans karaktär och under pågående förhandling skickade åklagaren två kriminaltekniker till Ari Mattinens lägenhet. De gjorde en kompletterande undersökning med fotografier och text. Denna visar entydigt att skadan är gammal.

Det som rätten ville ha svar på var givetvis om skadan var ett resultat av bråk mellan Ari Mattinen och hans sambo under natten före hennes död. Kriminalteknikern formulerade sig mycket försiktigt: "Det har ej varit möjligt att fastställa ungefärlig ålder på insidans spricka." Slutsatsen att skadan inte har med det påstådda brottet att göra, förvånade han sig förmodligen att försvaret skulle föra fram eller att domstolen drog på egen hand, oavsett vad försvaret gjorde. De hade ju tillgång till protokollet.

Trots att beviset diskvalificerats av den tekniska undersökningen hävdar åklagaren att sprickan är ett resultat av att Ari Mattinen drämt sin sambos bakhuvud i dörren. Hon säger detta i såväl tings- som hovrätt, därför att på så sätt får hon ihop skeendet med grannens vittnesmål om ett bråk från våningen ovanför.

Snart sagt varje led i bevisföringen manipuleras. Vid fönstret fanns ett rangligt bord med en dator, tangentbord och mus. Musens placering spelar en avgörande roll, eftersom fönstret enligt den tekniska undersökningen aldrig öppnats mer än sextio centimeter. Om kvinnan själv hade öppnat fönstret, klivit upp på stolen och sedan tagit sig ut på fönsterkarmen, då räckte dessa sextio cm till, men om man tänker sig att Ari Mattinen skulle ha öppnat fönstret och med våld tvingat ut henne, då är scenariot inte alls trovärdigt. När poliserna på uppdrag av åklagaren prövar att i det öppna fönstret hålla en docka, som ju inte alls gör motstånd, så klarar de inte detta utan att fönstret slår upp för mycket och träffar datorn, som finns bredvid tangentbordet på köksbordet. Hur åklagarens rekonstruktion kan tjäna som bevis för att Ari Mattinen tvingat ut sin sambo genom fönstret är därför obegripligt. Den borde tvärtom ha gett henne en allvarlig tankeställare rörande Ari Mattinens skuld. Tilläggas kan att den gången blev det för mycket för den ansvarige kriminalteknikern.

Han motsatte sig den missledande rekonstruktionen, vilket han framförde såväl till åklagaren som offentligt. Frågan är varför varken försvaret eller domstolen reagerade. De förefaller alla ha ignorerat problemet hur en skrikande kvinna kunde kastas eller knuffas ut genom fönsteröppningen utan att det lämnade några spår.

Ingen av försvarsadvokaterna och inte heller rätten besökte någonsin Ari Mattinens lägenhet för att på plats bilda sig en uppfattning om händelseförloppet. Om så hade skett, skulle de ha insett att det scenario som åklagaren målade upp inte var genomförbart i praktiken. Åklagaren förefaller enbart ha besökt lägenheten för att skaffa fram de bilder från rekonstruktionen som skulle övertyga rätten om att Ari Mattinen förpassade sin sambo ut genom fönstret.

Tingsrätten svalde åklagarens gärningsbeskrivning med hull och hår. Trots att det rimligen inte går att veta sådant skrev de att "Gärningen ger uttryck åt stor grymhet och måste ha framkallat allvarlig dödsångest för X. Den skall i enlighet med åtalet bedömas som mord." Hovrättens dom är mer kortfattad: "Hovrätten finner /.../ att det är Ari Mattinen som berövat X livet genom att förpassa henne ut från fönstret. Hovrätten delar tingsrättens bedömning att gärningen skall bedömas som mord."

I likhet med exempelvis forskare och journalister hävdar jurister gärna att de sätter sanningen i främsta rummet. När juridiken skall praktiseras är det emellertid långt viktigare att regelverket respekteras. Av en åklagare krävs det inte sanningslidelse utan förmågan att snickra ihop en gärningsbeskrivning som duger för att prövas i domstol. Inte heller för domstolen gäller att den är på jakt efter sanningen. Den ska framför allt göra rätt. Det är svårt att leta upp en procedur som mera ängsligt och noggrant förhåller sig till det uppställda reglementet än en rättegång. Begås det fel, så måste domstolen kanske låta den åtalade gå fri, hur skyldig han eller hon än är.

Många jurister hyser uppfattningen att åklagaren bör undvika att ha egna uppfattningar. Domstolen får ta ansvaret. Det betyder att om åklagaren i gärningsbeskrivningen påstår eller åberopar något som är fel eller irrelevant, så kommer det som domstolen prövar att förbli fel eller irrelevant. Exempelvis hänvisade åklagaren till vinduppgifter från Bromma flygplats. Hon påstod att det omöjliga var drag som stängde fönstret. Som SMHI bekräftat är detta gallimatias men det lät bra och domstolen köpte det. En domstol kan på så sätt komma fram till ett formellt sett helt korrekt domslut, trots att innehållet är fullständigt felaktigt, i betydelsen osant.

Också av offentliga försvarare krävs i första hand att de gör rätt och det är inte självklart detsamma som att de i alla lägen värnar sina klienters intressen. I detta mål har försvararna kört på sparlåga i såväl tings- som hovrätten. Ari Mattinen förhördades i förundersökningen två gånger utan försvarare. Advokat Thomas Martinson dök upp först i det tredje förhöret. Till det fjärde skickade han en kollega från byrån. Enligt Ari Mattinen och hans anhöriga ställde Thomas Martinsson nästan inga frågor

Göran Lambertz svarar att de är 'våldigt juridiska' och 'förmodligen inte tittat tillräckligt på bevisningen för att se hur ihållig domen är'. Han skriver också: 'För mig finns det numera inte särskilt mycket tvivel på att han är oskyldig'.

till vittnena. Att han var så passiv väckte ingen särskild uppmärksamhet. Jag är medveten om att det är ett mycket provokativt påstående men det förefaller som om försvarare som är avlönade med offentliga medel inriktar sig på att vara domstolen till lags. För den som vill ha uppdrag också i framtiden gäller det att inte sätta sig på tvären utan samspela med domstolens övriga aktörer.

För försvaret av en mördare kvitterar advokaten vanligen ut femsiffriga belopp i tingsrätten och lika mycket i hovrätten. Försvaret av Ari var dock en billig historia. I tingsrätten fick Thomas Martinsson 77 753 kronor och målsägarbiträdet Maija-Leena Hellman 34 191 kronor. Summorna var så gott som identiska för Per Liljekvist och Maija-Lena Hellman i hovrätten. Ersättningens påverkas inte av om försvararjobbet är bra eller dåligt genomfört och inte heller av hur domstolen dömer. Frågan om juristerna gör ett fullgott jobb är underordnad frågan om de gör ett juridiskt korrekt jobb eller inte.

Ari Mattinens dom var rättssäker. Om han var skyldig eller oskyldig tycks i det sammanhanget vara en underordnad fråga. Rättssäkerhet betyder inte att det säkras att rätt person får rätt straff utan framför allt att rättegången genomförs på ett oklanderligt sätt. Rättssäkerhet handlar om domstolsproffsens möjlighet att kunna fungera i sitt dagliga arbete och sova gott om natten, förvissade om att de inte har begått några procedurfel. Förhållandet kan jämföras med den klassiska frågan om karta och terräng. Om någon säger "Den här kartan relaterar ju inte till terrängen" så bli svaret: "Nej, det kan väl hända men skalan är korrekt, det är rätt symboler utsatta på bladet. Färgerna stämmer. Alltså är kartan korrekt."

Ari Mattinen förstod i tingsrätten nätt och jämnt att han blivit dömd för mord. I slutet av förhandlingen väntade han på ett tillfälle att få ge sin version, men det kom aldrig. Efter att Ari Mattinen dömts till livstids fängelse, först i tingsrätten och därefter i hovrätten, sov säkerligen såväl domare som åklagare och försvarare gott. Detta var rättegångar som var korrekt genomförda.

Ari Mattinens mor och bror var övertygade om att Ari Mattinen aldrig begått det brott han dömdes för och letade efter en lämplig advokat, som kunde söka resning i Högsta domstolen. Efter diverse turer hamnade de hos Kerstin Koorti, som såg svagheterna och började förbereda en resningsansökan. Dessutom tog hon kontakt med Trond Sefastsson på TV4. Han gjorde en djupdykning i materialet och upptäckte stora brister i bevisningen. För att få professionell hjälp att ifrågasätta de teser han förde fram i sina tv-program kontaktade han kriminalteknikern Jan Olsson, som även han såg bristerna i bevisningen. Trond Sefastsson lät under rubriceringen "Kvinnan i fönstret" sända tre inslag i *Kalla fakta*. De väckte inget uppseende. Vem bryr sig om hur finska alkisar lever sina liv och vad de har för sig? Det fanns ingen hjältestory att berätta, inga vackra kvinnor, inga heroiska och modiga män. Fram trädde bara en sjaskig verklighet. Trond Sefastsson släppte emellertid inte taget utan engagerade advokaten Johan Eriksson för att skriva en

resningsansökan till Högsta domstolen.

Polis, åklagare, advokater, tingsrätten och hovrätten gjorde ett undermåligt jobb, när Ari Mattinen dömdes som skyldig. Det var upprörande men sådant kan hända. Eftersom vi lever i en rättsstat skulle Högsta domstolen få chansen att korrigera det hela. Året var 2007 och Ari Mattinen hade då suttit nära sex år i fängelse.

Fem justitieråd avgjorde Johan Erikssons första resningsansökan. Två av dem röstade för resning, tre emot. Den avslogs således med knappast möjliga marginal. När de fattade sitt beslut hade de bland annat åklagarens avstyrkande kommentar som underlag. Hon skrev:

"Det framgår vidare av den kompletterande tekniska undersökning som gjordes av de skadade garderobsdörrarna i lägenhetens sovrum att det inte går att uttala sig om när i tiden skadorna uppkommit. Således går det inte att utesluta att det har varit handgemäng i bland annat lägenhetens sovrum vid brottstillfället samt att detta resulterat i exempelvis trasiga garderobsdörrar."

Detta är en osanning och Ewa Tvengeström vet det. Det är särskilt allvarligt därför att på så sätt påverkade hon Högsta domstolens bedömning. Det är fullt möjligt, till och med troligt, att om justitieråden hade förstått att skadan inte hade med det påstådda brottet att göra, så hade Ari Mattinen beviljats resning. I Högsta domstolens avgörande kan man läsa att "handgemäng ändå förekommit i bland annat sovrummet där t.ex. garderobsdörrarna var trasiga".

En ny resningsansökan togs fram två år senare. I november 2009 avvisades den med fyra röster mot en. "Avvisades" betyder att justitieråden dengång inte ens brydde sig om att diskutera Ari Mattinens fall. Det som istället föreföll dem angeläget var att skärpa reglerna för resning. Så skedde också. Ari Mattinens ansökan om resning användes för att höja ribban för framtida resningsansökningar.

Det finns åtskilligt mer att anföra men ovanstående torde vara fullt tillräckligt. Sammanfattningsvis: det finns inte ett enda bevis eller trovärdigt resonemang som pekar på att Ari Mattinen berövat sin sambo livet. Allt talar för att det inte rörde sig om ett brott. Det som finns är hårt vinklade och icke underbyggda påståenden samt direkta felaktigheter. I åtminstone ett fall måste åklagaren ha varit fullt medveten om sin bevisförfalskning.

I samtal och mejlväxling med före justitiekanslern Göran Lambertz, som intresserat sig för felaktigt dömda och särskilt lyft fram Ari Mattinen, frågar jag om HD:s ledamöter. De är ju läskunniga och måste vid det här laget rimligen veta att Ari Mattinen är oskyldig. Göran Lambertz ser tvivlande ut. När jag i mejl tillägger att justitieråden verkar sitta fast i "regelverkets andragradsekvationer" träffar det bättre. Göran Lambertz svarar att de är "väldigt juridiska" och "förmodligen inte tittat tillräckligt på bevisningen för att se hur ihälig domen är". Han skriver också: "För mig finns det numera inte särskilt mycket tvivel på att han är oskyldig."

När detta skrivs har Ari Mattinen suttit mer än åtta år i fängelse. Hur länge till han ska vara inlåst är okänt eftersom straffet inte är tidsbestämt.

Jag är medveten om att det är ett mycket provokativt påstående men det förefaller som om försvarare som är avlönade med offentliga medel inriktar sig på att vara domstolen till lags.

Publiken är inte med, säger ni, men tänk om det är fel på publiken, formad som den är av den massiva massmediestyrningen.

Leo Nilsson uppmanar musiksribenter att lägga ner stridsyxan, men föreslår samtidigt att retrofundamentalister hålls på armlängds avstånd.

Trångsynt om modernismen

Av Leo Nilsson

Senaste numret av tidskriften *Axess* innehåller några artiklar kring temat musik och modernism.

Rubriken är "Tonalitetens revansch – om harmoniernas återkomst i den samtida konstmusiken".

Som en underton i alla resonemangen ligger nutidsmusikens – den moderna musikens misslyckande att nå fram till en publik på grund av sin "komplexitet och avhumanisering". Slagpåsen är Darmstadt-skolan och IRCAM med Stockhausen och Boulez som frontfigurer. Den musikaliska modernismen anklagas för att ha trängt ut alla andra riktningar med sin totalitära inställning till musik. Ortodoxa modernister har skapat en vetenskaplig musik som är "ful och tvär" när de överger tonaliteten för ett "laborativt musikskapande". Den "sektaristiska modernismen" jämförs med en "politbyrå" som har frambringat vetenskapscentra som "Den ljudisolerade bunkern under Centre Pompidou där häxformlerna fortfarande med oförminskad illvilja kokas ihop".

JAG MÅSTE ERKÄNNA att jag blev mörkrädd när jag läste artiklarna. Visst har modernisterna gjort sina övertramp, så sker gärna när man vill något starkt. Även musik är ibland att vilja! Men tänk bort modernismen, – upplysningstiden, en världsbild byggd på vetenskaplig analys, befrielsen från religiöst förtryck, demokratin, konstens mångfald och individens befrielse. För att inte tala om månfärder och strängteorier...

Strängar – tonalitetsförespråkarna bör veta att en vibrerande sträng delar ner sig i deltoner där det uppstår både oktaver, kvinter, kvarter, 7-tonsskala och 12-tonsharmonik för att inte tala 1/4-toner och 1/8-toner och slutligen brus. Allt bjuder naturen på för den som söker material till musikaliskt skapande. Konsonans och dissonans går hand i hand, ljudens värld är oändlig och det är människan själv som sätter gränserna för musik. Den i artiklarna mobbade Arnold

Schönberg har själv sagt att "det var inte jag som uppfann 12-tonstekniken, det gjorde ju J. S. Bach".

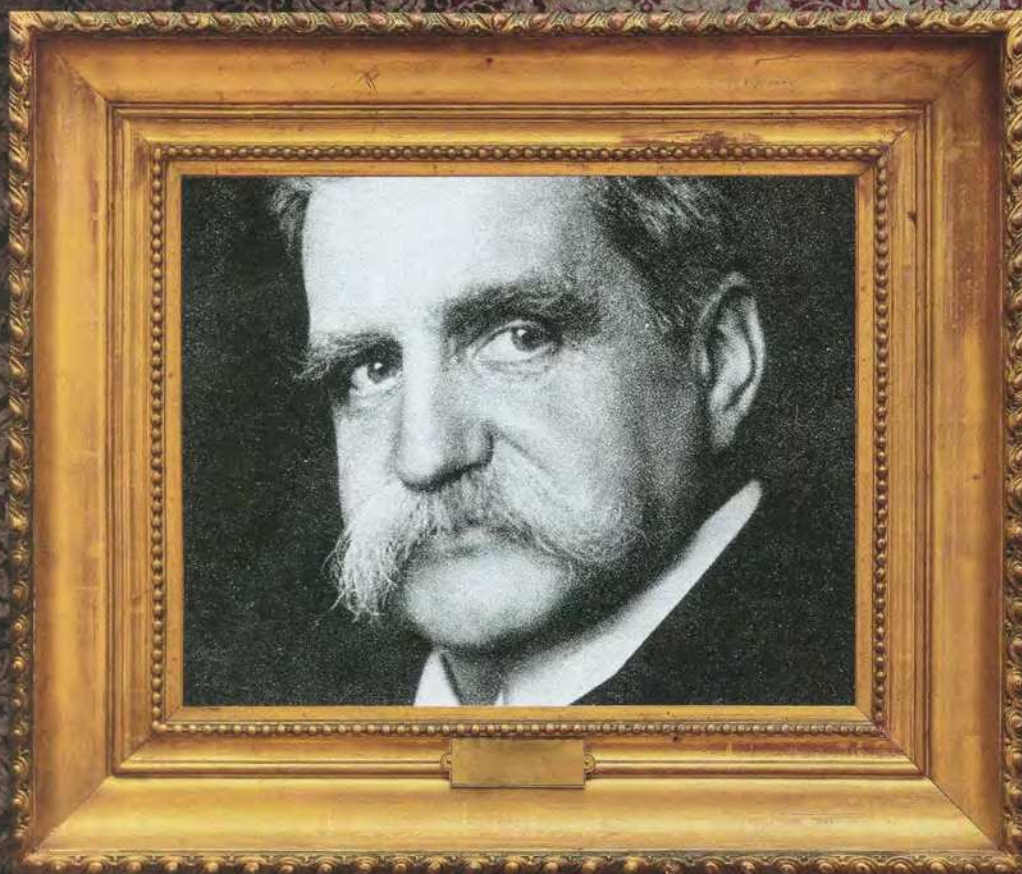
ARTIKELFÖRFATTARNA ONDGÖR sig också över matematikens och serialismens intrång i den moderna musiken. Men sådana strukturella byggstenar har alltid funnits i musik även om de naturligtvis förändras över tid. Så tycks man se modernismen som en helt avhumaniserad musikform (*Entartete Kunst?*). Men man kan faktiskt bära på en själ även om man inte är grumlig mystiker, nationalromantiker eller adept till något av alla de religiösa förbund som slåss om att ta plats på Jorden. Jag vill i motsats till artikel-författarna slå ett slag för upplysning och humanism och uppmana alla musikälskare att lägga ner onödiga stridsyxor. Musik utvecklas och förvandlas, ismerna avlöser varandra, men måste vi ständigt mobba varandra för det? Man kan älska både Schumann och Schönberg. Tonsättaren Bo Nilsson skall inte behöva skämmas över sina alster inspirerade av Darmstadt-skolan bara för att han också har komponerat filmmusik och bossanovor. Postmodernisterna kan ta det lugnt, det kommer tider även efter dem.

Begrunda gärna artiklarna i *Axess* men jag föreslår att vi håller retrofundamentalisterna på armlängds avstånd. De sköna konsternas uppgift är inte bara att stryka publiken med hårs!

Publiken är inte med, säger ni, men tänk om det är fel på publiken, formad som den är av den massiva massmediestyrningen.

Tråkigt att *Axess*, som annars bjuder oss så många fantastiska musikupplevelser på sin tv-kanal, ger luft åt en ogenerös och ohistorisk uppfattning om modernismen i musiken. Åsikter som är minst lika kulturellt och politiskt trångsynta som dem artikel-författarna vill pådyvla modernismens vapendragare. Tänk om *Axess* istället ville engagera sig emot den alltmer utbredda underhållningsfascism som dagligen dränker oss i sitt totalitära hav av nonsensmusik.

Leo Nilsson är tonsättare.

Bristen på källhänvisningar i den nyligen utgivna serien med statsministerporträtt är lika påfallande som bekymmersam.

Porträtt utan källkritik

Av Karl Magnus Johansson

Den i maj i år utkomna stora boksviten om svenska statsministrar från 1905 och framåt – sammantaget 22 statsministrar, alla män, och lika många böcker, skrivna "med lätt hand" – utgör en betydande publicistisk gärning och har bemötts med påtaglig entusiasm. Det rör sig i stor utsträckning om journalister/publicister som granskar journalister/publicister, som flertalet av författarna är. Däremot anlitas Axess en forskare, Olof Ruin, professor emeritus i statsvetenskap, som recensent, liksom *Uppsala Nya Tidning*, statsvetarprofessorn Jörgen Hermansson.

Granskningarna är överlag tämligen okritiska. Förvisso tenderar närmast obligatoriska "genus"-invändningar att återkomma, ofta på ett rätt slentrianmässigt och intetsärande vis. Givetvis hade fler författare kunnat vara kvinnor. För övrigt anser sig säkert även många män ha blivit förbigångna vid val av partiledare och statsministrar, i vårt land såväl som i andra länder.

En viktig aspekt som hittills inte har berörts närmare har att göra med källkritik,

något som numera både journalister och forskare verkar ta oroväckande lätt på. Bristerna i fråga om källhänvisningar är påfallande och bekymmersamma, i varje fall för vår bestående kunskap om statsministrarna och de större sammanhang där de hör hemma. Den valda modellen, utan "tung" notapparat, försvårar möjligheterna till efterforskning och så kallad kumulativ forskning. Den som vill göra närmare, uppföljande undersökningar bör vara utrustad med ansevärd mängd tid och tålamod.

Boken om Ola Ullsten illustrerar denna

problematisering, som när det gäller exakt vilka villkor den dåvarande socialdemokratiska oppositionsledaren Olof Palme ställde för att släppa fram den folktoppartistiska minoritetsregeringen 1978. Framställningen bygger på dåvarande Stockholmslandshövdingen och förre Folkpartiledaren Gunnar Heléns noteringar samt ett antal böcker. Utan källhänvisning nämns till exempel att Palme "ville" att Hans Blix skulle bli utrikesminister.

Förmodligen eftersträfvade Ullsten och kanhända även Palme, på sikt, en koalitionsregering mellan Folkpartiet och Socialdemokraterna, med en socialdemokratisk statsminister och den liberala partiledaren som utrikesminister efter då västtysk förebild. Men det kan vi inte heller säkert veta. Eller?

Sammanfattningsvis är det osäkert i vad mån detta bokverk också utgör en betydande vetenskaplig gärning. Med andra ord – det behövs mer forskning.

Karl Magnus Johansson är docent i statsvetenskap, verksam vid Södertörns högskola.

TEMA

DEN STRYKTÅLIGA KAPITALISMEN

Den ekonomiska krisen skakade världens banker, försäkringsbolag och finansmarknader i grunden. Regeringar tvingades till nöduttryckningar värda hundratals miljarder. Men detta var ett systemfel som berodde på individers oansvarighet och okunskap, inte en kris för kapitalismen.

När pengarna tog slut

Krisen inom banksektorn var ett resultat av en kreditbubbla.
Bankerna hade bara vaga föreställningar om vilka risker de tagit.
Den ekonomiska kollapsen blev ofrånkomlig.

Av Oliver Kamm

När Lehman Brothers kollapsade var resonemanget bakom beslutet att låta banken gå i konkurs långtifrån uppenbart felaktigt. Det var en kalkylerad risk. Tanken att varje bank var så oupplösligt kopplad till varje annan bank att den måste räddas förpliktade skattebetalarna till obegränsat stöd. Lehmans kollaps kunde helt återföras på en enda mans övermod: Dick Fuld, bankens vd sedan 1994. Han kunde ha nått en överenskommelse med Koreanska utvecklingsbanken men insisterade på ett omöjligt pris, och hans förhandlingspartner drog sig ur. Det fanns inget skäl för att Lehman skulle drabbas av detta öde. Det hade varit ett välfungerande företag, konsekvent framgångsrikt inom tre olika områden: som investmentbank och förvaltare av fasta löner och tillgångar. Denna modell övergavs i princip av Lehman Brothers i samband med den stora kreditexplosionen under 2000-talets första decennium. Fuld expanderade till strukturerade produkter och ådrog Lehman (ovanligt för en investmentbank) en massiv exponering mot kommersiell egendom. Han vållade skadan; det var rimligt att låta banken ta konsekvenserna.

I realiteten utlöste Lehmans kollaps en finansiell panik. Men om det inte hade varit Lehman Brothers, så hade något annat blivit den tändande gnistan för övergången från kreditkrasch till kaos. Northern Rock i Storbritannien var ett förfärande jättecken: det som tidigare varit en hypoteksbank med rötter i regionala samhäl-

len, blev väsentligen en finansiell ingenjörsverkstad som tog korta penninglån på grossistmarknaden och använde pengarna till att finansiera långa bottenlån. När bankernas interna lånemarknad frös, klarade inte Northern Rock av sina åtaganden.

Detta var ett scenario som ingen förutsett. Det hade funnits domedagsprofeter, vilkas varningar ignorerades, men de hade sett risken för finansiell instabilitet i hedgefonder snarare än i banker. När man dock ser tillbaka borde risken ha varit uppenbar. Det finns alltid en teoretisk risk för ras i det finansiella systemet, eftersom banker bara håller en liten andel av sina tillgångar i kontanter och likvida säkerheter. Till och med en solvent institution kan plötsligt drabbas av ett ras på grund av sina illikvida tillgångar. Bankkrisen 2007-2009 handlade delvis om likviditet och delvis om solvens – banker hade ingen aning om vad deras tillgångar var värda, eftersom det inte fanns någon marknad för dem.

Banktillgångar är alltid illikvida till en viss grad, eftersom banker per definition vet mindre om vad ett lån skall användas till än vad låntagaren vet. Omvänt vet en bank som beviljar ett lån mer om låntagarens kreditvärdighet än en tredje part. Hela banksystemet präglas, enligt rådande jargong, av informationsasymmetrier, och vid krisen bidrog de till kollapsen för bankernas interna lån. Det är dessa asymmetrier som gör det finansiella systemet potentiellt instabilt, en risk

DEN STRYKTÅLIGA KAPITALISMEN

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV BEATRICE BOHMAN

som förverkligades vid bankkrisen 2007–2009. Bankerna blev oroliga för att de inte skulle få tillbaka sina pengar. Detta hände eftersom institutioner hade incitament att bete sig på sätt som var individuellt rationella men kollektivt katastrofala. Medan regeringar begick diverse misstag – inte minst genom slapp reglering – var detta väsentligen en kollaps som fötts inom den privata sektorn, och det krävdes statliga ingripanden för att hejda paniken och stabilisera det finansiella systemet.

De katastrofala handlingarna var att bankerna trissade upp sitt risktagande utan hänsyn till konsekvenserna för den finansiella stabiliteten. Genom att maximering av aktieavkastning betonades, tömdes bankernas kapitalreserver och belåningen ökade. Banker som gjorde sådant belönades generöst av aktiemarknaden, och bankchefer

vars bonusar var kopplade till aktiepriset blev vinnare. De var inte idiotiska eller "giriga": de agerade rationellt, i ett system där det individuellt rationella handlings sättet var moraliskt tvivelaktigt och kopplat till stora risker för ekonomin som helhet.

Huvudmisstaget var antagandet att nya finansiella instrument, som förvandlade banklån till lätthandlade värdepapper som sedan kunde spridas vidare till mängder av investerare, hade minskat riskerna med lån. I själva verket såg dessa till att den finansiella smittan spreds genom systemet, till investerare med sämst förmåga att bära riskerna. Många andra faktorer förvärrade krisen, men det fundamentala misslyckandet låg hos marknadsekonomin själv.

Kriser inom den kapitalistiska ekonomin är inte nödvändigtvis kriser för kapitalismen. Den stora depressionen kommer att förbli inristad i folkminnet långt efter att den upphört att vara en del av någon levandes minne. Ändå orsakades den inte, strängt taget, av >>

Arbetslinjen

någon brist på samlad efterfrågan. Snarare drevs den fram av dålig politik – nämligen anslutning till guldmyntfoten. Penningpolitiken på 1930-talet var inriktad på att försvara konvertibiliteten av papperspengar till guld (fram till 1933 fanns ett fast pris på 20, 67 dollar för ett uns guld).

Guldmyntfoten byggde på föreställningen att pengar måste backas upp av någon tillgång för att inte förtroendet för valutan och statens förmåga att möta sina åtaganden skulle undergrävas. Konsekvensen av denna nästintill vidskepliga politik var att centralbanken inte kunde fungera effektivt som långgivare i sista instans till banksystemet, eftersom den först måste ta hänsyn till efterfrågan på guld. (Om den lånade ut pengar till bankerna cirkulerade mer pengar, vilket minskade centralbankens trovärdighet som garant för inlösning av pappersvaluta mot guld.) Följaktligen var penningpolitiken ytterst stram, även när ekonomin gick in i en kraftig lågkonjunktur.

Recessionen 2008–2009 kan jämföras med den stora depressionen om man ser till dess allvar. Data om nedgången i industriell produktion, raset för tillgångspriser och minskningen av handelsvolym är helt likartade om man ser till själva omfattningen. En annan avgörande likhet är att krisen inte uppstod ur en felaktighet i ekonomin utan ur ett specifikt haveri för en av dess komponenter. I krisen från senare tid gällde haveriet ett dysfunktionellt finansiellt system – inte liberaliseringen mer generellt. Krisen visar att finanskapitalismen verkligen rymmer en inneboende systemrisk: bankerna är bundna till varandra, på grossistmarknaden för lån, och om det finns ett problem med dåliga skulder så kan det smitta ned systemet

i dess helhet. Men den politiska reaktionen fungerade: det blev ingen generell kris för kapitalismen. Ett segment av ekonomin skapade massiv instabilitet; och regeringar och centralbanker agerade, enligt den keynesianska modellen, för att stabilisera ekonomin.

Den finansiella avregleringen fördes utan tvivel fram som en del av 1980-talets mer omfattande liberaliseringsimpuls. Men detta var inte något slags doktrinär tro alstrad av irrationalism. Det fanns sunda skäl att avskaffa fasta kommissioner på aktiemarknaden (att minska kostnaderna för aktiehandel) och uppmuntra finansiell innovation (att tillåta företag att hantera sina risker bättre och investera i strukturerade sina portföljer mer effektivt genom att diversifiera till låg kostnad). Risker var snarare att efterhand som värdepappersindustrin utformade alltmer komplexa produkter, så kom man att mer allmänt bortse från riskerna för den finansiella stabiliteten.

Att kollapsen var privat snarare än offentlig innebär inte att politikens utformning hade ett välgörande inflytande. Tvärtom, även regeringar och centralbanker följde det beteendemönster som jag pekat på: de reagerade på incitament att bete sig på ett sätt som föreföll rationellt på ett plan men som var destabiliserande på den totala ekonomins nivå. Det vill säga centralbankerna höll, som jag har nämnt, räntenivåerna alltför låga, till den grad att den reala räntenivån var negativ under långa perioder, och även reglerarna begick misstag.

Betonandet av kapitalkrav, tillsammans med otillräcklig uppmärksamhet på behovet av likviditet, hade särskilt farliga konsekvenser. Banker kunde vara solventa men ändå inte förmå betala sina skulder. Det fanns historiska precedensfall för detta (till exem-

DEN STRYKTÅLIGA KAPITALISMEN

pel Credit-Anstalt, den österrikiska banken vars kollaps 1931 orsakade finansiell panik och bidrog till framväxten av politisk extremism över hela kontinenten). Men regleringen tog inte hänsyn till detta. När så en chock drabbade banksektorn, frös lånaandet därför inne. En hel klass av tillgångsuppbäckade värdepapper visade sig omöjliga att värdera adekvat, varför bankerna samlade kontanter på hög hellre än att låna ut dem. Krisen inom banksektorn ledde ofrånkomligen till en kollaps inom det ekonomiska livet. Det finns många historiska fall där priserna på enskilda tillgångar eller tillgångsklasser kollapsat, men krisen 2007–2009 var annorlunda. Detta var kollapsen för en kreditbubbla. Eftersom kredit är den kapitalistiska ekonomins livsnerv, var kostnaderna i fråga om förlorad produktion och sysselsättning enorma. Medan de stödtåtgärder som sattes in – dramatiska lättnader i den ekonomiska politiken och räddning av banksystemet – var genuint keynesianska, det vill säga försök att stabilisera en cykliskt instabil ekonomi, hörde de brister som de korrigerade till det finansiella systemet som sådant.

Krisen visade att finansvärlden skiljer sig från marknadsekonomin i övrigt. Den fungerar inte som en industri som producerar varor eller tillhandahåller tjänster på en konkurrensmarknad, utan liknar mer en väsentlig resurs vars smidiga funktion är avgörande för ekonomin i allmänhet. Om den skulle tillåtas kollapsa, skulle den dra med sig resten av ekonomin i fallet. De punkter där den finansiella ordningen misslyckades de senaste åren hade att göra med felaktigt inriktade incitament och bristfällig övervakning. Bankerna hade bara vaga föreställningar om de risker de ådrog sig; och eftersom finansverksamhet framför allt är en fråga om effektiv riskhantering,

var detta ett gigantiskt systemfel. Det viktiga men begränsade avseende i vilket det sena 1900-talets nyliberala konsensus misslyckades var att tillåta missriktade incitament inom den finansiella sektorn. Finansmarknader belönade företag som omorganiserade sig – vars chefer såg de ingående affärsområdena som en portfölj av tillgångar att handla med.

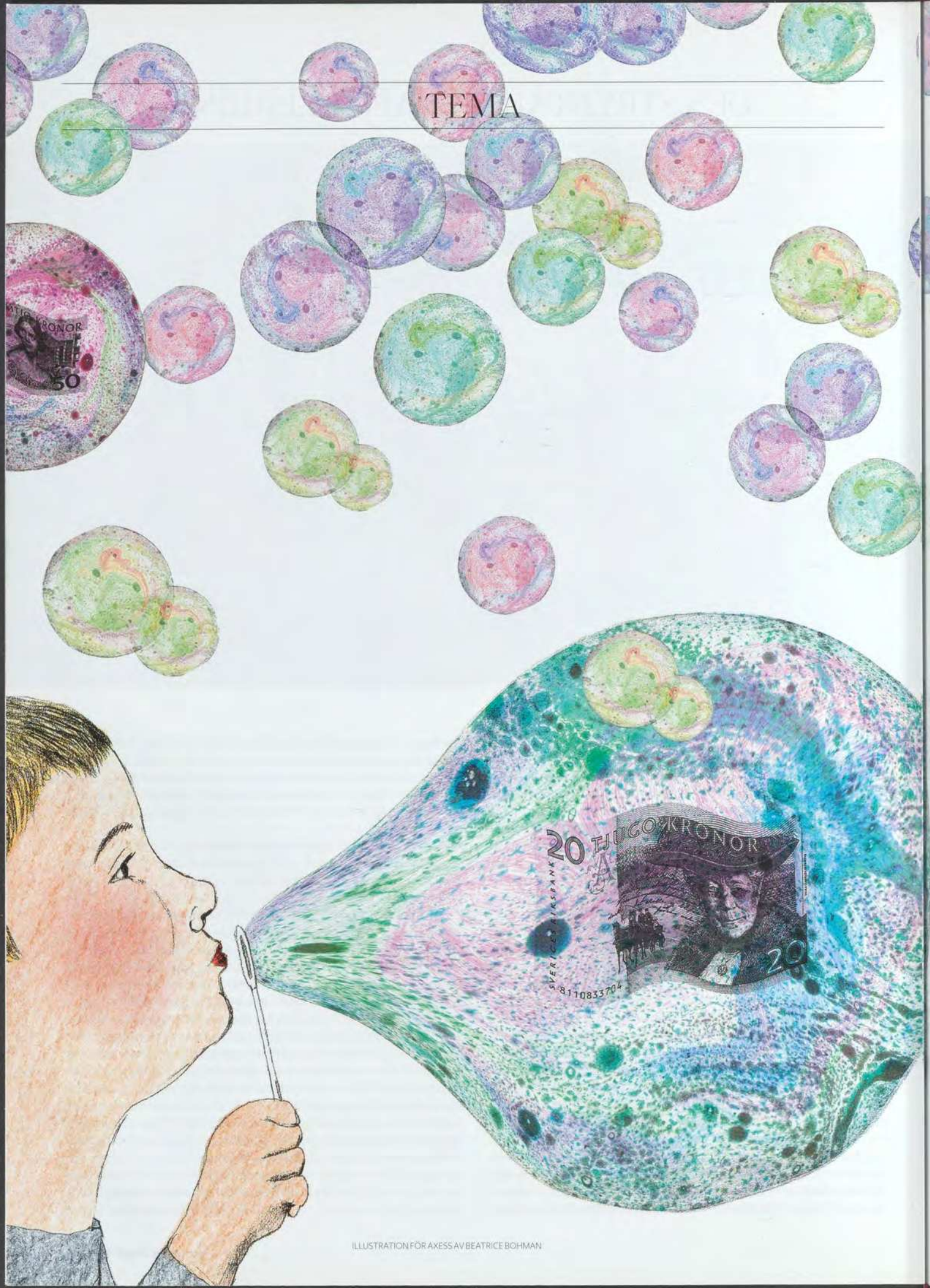
Banker belönade finanshandlare utan hänsyn till hur riskabla deras investeringspositioner var. Eftersom bankbonusar betalades ut årligen kunde en handlare kosta på sig att ta en position som riskerade att explodera på längre sikt.

Handlarna skulle inte komma att tvingas betala priset för denna kollaps, eftersom deras bonusar omöjligt kunde dras tillbaka när de väl betalats ut. Det som betydde något var bara avkastningen på deras investeringar, snarare än något mått av riskavvägd avkastning. När bankernas positioner till slut exploderade – med deras massiva exponering inom och utanför balansräkningen – räddades de av skattebetalarna. Bankernas vinster gick till privatpersoner; förlusterna bars socialt. Detta resultat har, med goda skäl, orsakat en stor fientlighet och misstro från allmänheten gentemot bankerna. Den avgörande lärdomen av denna kris är att bankerna skiljer sig åt från andra företag. De har ett större ansvar än bara gentemot sina aktieägare. De måste ta hänsyn till stabiliteten i det finansiella systemet i dess helhet. Regleringen måste vara utformad för att i möjligaste mån säkerställa detta, och staten måste vara beredd att stabilisera banksystemet och ekonomin mer allmänt.

Oliver Kamm är författare och ledarskribent på Times. Hans senaste bok är *Anti-Totalitarianism* (2005).

Översättning: Jim Jakobsson

TEMA

Det gör ont när bubblor spricker

Testet på en ekonomisk teori är inte om den är sann, utan om den är användbar. Marknadsekonomier förutsäger inte framtiden, de utforskar den.

Av John Kay

Världen är osäker: inte endast riskabel, utan osäker. Det är inte bara det att vi inte vet vilka resultat som kommer att förverkligas i framtiden: vi förmår inte ens ange närmare vilka dessa möjliga resultat är. Om vi kunde förutsäga eller föregripa uppfinnandet av hjulet, skulle vi redan ha uppfunnit det. Marknadsekonomier förutsäger inte framtiden, de utforskar den.

Detta drag är det kanske viktigaste elementet i marknadsekonomin framgång. Hayek ger fortfarande den mest värtaliga framställningen av begreppet om marknaden som en upptäcktsprocess. Hayeks resonemang bekräftades genom östblockets misslyckanden under efterkrigstiden. Planekonomierna misslyckades inte bara med utvecklingen av konsumentprodukter, utan med genererandet av nya affärsmetoder. Deras teknologiska prestationer var en besvikelse inom nästan alla industrigrenar som inte var relaterade till militär hårdvara.

Var och en som tillbringat någon tid inom en stor byråkrati förstår varför. Centraliserade system experimenterar för lite. Kommittéer finner skäl till att nya förslag sannolikt kommer att misslyckas – och för det mesta har de rätt, eftersom de flesta experiment faktiskt misslyckas. Marknadsekonomier livnär av en ständig tillgång till orimlig optimism som emellanåt träffar rätt. När entreprenörers experiment verkligen lyckas, ser marknadsekonomin processer till att de snabbt imiteras. Det är ett slående drag hos marknadsekonomin att till och med de innovationer som blir kommersiellt framgångsrika, sällan är kommersiellt framgångsrika för innovatören.

Om marknadsekonomier är bättre än plansamhällen på att generera och sprida nya idéer, så är de också bättre på att göra sig av med misslyckade idéer. Uppriktighet välkomnas sällan inom stora orga-

nisationer. I auktoritära regimer kan sådant vara ödesdigert. I mindre drakoniska kontexter är oönskade budskap bara ödesdigra för karriärer. Och när jag här talar om stora byråkratier, talar jag precis lika mycket om stora privata som stora offentliga byråkratier. Omstörtande innovationer kommer oftast in på marknaden genom nykomlingar – från Google, EasyJet, Amazon. De som sitter vid den ekonomiska makten har goda skäl att vara misstänksamma mot nyheter och värna om sina etablerade marknader och verksamheter.

Marknadsekonomin hälsa hänger därför på att näringslivet ständigt fylls på med nykomlingar. Om man hade planerat för utvecklingen av datorindustrin på 1970-talet, skulle man ha frågat Bill Gates och Paul Allen om råd? Om man hade planerat flygets framtid på 1980-talet, skulle man ha satt sig i en kommitté med Stelios Haji-Ioannou? Om man som planerare eller reklambyrå hade planerat detaljhandels framtid på 1990-talet, skulle man ha kommit på idén att konsultera Jeff Bezos? Givetvis inte: vare sig man varit medlem av politbyrån eller ständigt sekreterare på ett regeringsdepartement, skulle man ha talat med män i kostymer precis som en själv.

Om jag i en enda mening skulle sammanfatta varför vissa länder är fattiga och andra rika, så vore det att fattiga länders politiska och ekonomiska liv domineras av räntesökande medan rika länders politiska och ekonomiska liv inte gör det. Räntesökande är den process genom vilken ambitiösa människor finner det lönsammare att göda sig av de rikedomar som andra skapat än att skapa sina egna rikedomar.

Räntesökande tar sig många olika former, och har så gjort genom historien – slott vid Rhen, Rosornas krig; tio procent på vapenförsäljning eller sju procent på nyemissioner; att ge sig själv kontroll över tidigare statliga tillgångar, stjäla intäkterna från försäljning »

av det egna landets råvaror; att söka skydd från utländsk konkurrens, blockera nykomlingars tillgång till marknaden; skaffa sig sinekurer eller överbetalda positioner genom att ställa sig in hos tjänstemän eller företagsanställda. Rentesökandets mekanismer sträcker sig från bruket av väpnad makt till seger i demokratiska val; de metoder som används inbegriper lobbying på Capitol Hill och på Bryssels restauranger. Vägen till ränta ledde förr i världen till det kungliga hovet, men leder numera oftare genom företagens styrelserum.

Den privata koncentrationen av ekonomisk makt har en stark tendens att vara självförstärkande. I USA under 1900-talets början fanns det en välgrundad rädsla för att de nya megarika – Rockefellers, Carnegies, Vanderbilts – skulle använda sin rikedom till att öka sitt politiska inflytande och därmed öka sin ekonomiska makt ytterligare, genom att undergräva både marknadsekonomin och den demokratiska processen. Denna oro var ursprunget till antitrustlagstiftningen, en poäng som idag ofta glöms bort. Den process som oroade amerikaner på den tiden är det problem vi idag ser i Ryssland – och på andra håll i världen.

Ett politiskt och ekonomiskt systems förmåga att motstå räntesökande hänger på graden av ekonomisk decentralisering. Individer lär försöka lägga vantarna på de ekonomiska medel som maktkoncentration drar till sig överallt där den förekommer: inom den offentliga sektorn, i privata företag eller i grupper av privata företag.

En marknadsekonomis förmåga att inskränka räntesökande, och dess förmåga att kanalisera förvärvsbegäret till kanaler som skapar rikedom snarare än att utvinna den, hänger på åtgärder för att såväl förhindra koncentrationen av ekonomisk makt som att begränsa formerna för tillgång till sådan maktkoncentration. Detta är inskränkningar i statens ekonomiska makt; inskränkningar i koncentrationen av den ekonomiska makten inom stora företag; ständig vaksamhet över gränserna mellan staten och näringslivet; och en blandning av extern övervakning och intern återhållsamhet som hindrar enskilda som besitter ekonomisk makt från att använda denna makt för att styra ekonomiska medel till sig själva.

Handel på marknader ger värdefull prisinformation. Av detta följer att ju fler marknader desto bättre, och ju mer handel som förekommer på dem desto bättre. I den politiska synen på finansmarknader är det ofta ett tillräckligt argument för nyttan av en verksamhet att denna verksamhet ökar likviditeten: ökad handel är önskvärd helt enkelt för att det stimulerar ökad handel.

Men möjligheten att handel kan vara ömsesidigt gynnsam innebär inte att all handel verkligen är gynnsam. Det finns många olika förklaringar till att handelsutbyten äger rum, och många olika typer av handel. Vinster på handel är i det typiska fallet en produkt av

skillnader i förmågor eller preferenser. Rembrandt är en skicklig målare medan jag är en kunnig ekonom. Rembrandt ger mig en målning i utbyte mot ekonomisk rådgivning. (Om ni tycker att detta är en dålig affär för Rembrandt, känner ni förmodligen inte till hur odugligt Rembrandt skötte sina ekonomiska angelägenheter.) Eller jag beundrar Rembrandt, medan du föredrar Picasso: om min samling rymmer verk av Picasso, och dina verk av Rembrandt, kan utbyten mellan våra samlingar vara till fördel för oss båda.

Varje bokhållare lär omedelbart påpeka en komplikation. Även om utbytet utökar båda samlingarna, förblir förteckningen över de målningar vi har tillsammans identisk, och en värdering skulle inte notera någon värdeökning. Utbytet ligger i vår uppfattning om värdet, snarare än i marknadsvärdet. Det uppfattade värdet av en målning, eller av något annat föremål, är normalt inte mindre än dess marknadsvärde – om det vore mindre skulle vi sälja föremålet. Men det kan vara större. Detta händer ofta. Vi säger "jag gjorde en bra affär" eller att dessa aktier säljs för mindre än jag anser att de är värda.

När föremål är särpräglade – som målningar och bostäder – eller när det råder osäkerhet – som i fråga om aktiers värde – kan det finnas stora skillnader i individers uppfattningar om värde. Handelsutbyten kan vara resultatet av olika uppfattningar om förtjänster av idiosynkriska föremål – vi instämmer båda i att en målning är ett fint exempel på Rembrandts konst, men jag tycker om den och du gör det inte. Men närvaron av osäkerhet introducerar en helt annan möjlighet till synbart gynnsamma utbyten. Det är i hög grad omtvistat vilka av de många verken inom Rembrandts skola som faktiskt målades av mästaren själv. Jag anser att målningen sannolikt är en äkta Rembrandt, men du är inte lika säker.

I båda fallen framstår handeln när jag köper denna Rembrandt av dig som en bra affär för båda parter. Men det andra fallet, som är resultatet av osäkerhet, skiljer sig i grunden från det första, som är resultatet av en personlig idiosynkrasi. Osäkerhet i fråga om framtiden, även om den genomsyrar allt, kan upplösas och övergå i visshet, eftersom framtiden till slut är här. Målningen är antingen en äkta Rembrandt eller inte; låntagare betalar till sist vad de är skyldiga eller inte.

Exemplet fokuserar på ytterlighetsfall. Osäkerhet och idiosynkrasier är en del av livet, och ofta sammankopplade. Vi är mer benägna att tro att en målning är en äkta Rembrandt om det är en målning vi tycker om. De flesta ekonomiska transaktioner i ett komplext modernt samhälle rymmer inslag av både osäkerhet och idiosynkrasi. Typfallen för handel i ekonomiska kurs-

DEN STRYKTÄLIGA KAPITALISMEN

böcker, där homogena päron byts mot homogena äpplen, förekommer sällan. Vi köper inte äpplen utan Granny Smith-äpplen av klass 1 på Ica. Eller inte.

Man kunde vänta sig att misstag i värdering överlag skulle ta ut varandra. Ibland överskattar vi, ibland underskattar vi. Men på marknader tar inte värderingsmisstag ut varandra. Det beror inte bara på den universella mänskliga tendensen till överdriven tilltro till våra egna omdömen, utan också på att det är mycket enklare att sälja förfälskade Rembrandts till någon som tror att de är äkta än att sälja äkta Rembrandts till någon som misstänker att de är falska.

Därför är det mycket mer sannolikt att värdepapper innehas av personer som överskattar deras värde än av människor som underskattar samma värde. Överallt där det råder osäkerhet, återspeglar marknadspriserna optimismen hos dem som har en mer än genomsnittligt positiv syn på framtiden. John Kenneth Galbraith utvecklade det välkända begreppet om *bezzle*, "vindeln" – hur pass mycket bättre ställd världen är när en bedragare har stulit pengar men de människor som han stulit dem från ännu inte har upptäckt stölden. Bernie Madoffs bedrift var att skapa historiens största vindel: de 50 miljarder dollar som han påstod sig förvalta för sina investerare räknade framstod som lika verkliga som varje annan finansiell tillgång fram till det ögonblick han överlämnade sig till FBI.

Begreppet vindel – det illusoriska värde som skapas av divergerande och åtminstone delvis felaktiga uppfattningar om värde – är mycket mer omfattande än Galbraiths framställning ger vid handen. Övervärdering kräver inte bedrägeri: den ligger i marknadens natur. Vid varje given tidpunkt finns det en reservoar av övervärdering, den vindel som genererats genom bedrägeri och misstag.

Reservoaren töms hela tiden genom händelseutvecklingen – upptäckten att förmenta Rembrandts i själva verket är förfälskningar – och fylls ständigt på av nya ovissheter, av vilka vissa hör till världen själv, medan vissa skapas av aktörer som försöker dra oss vid näsan med komplexa produkter. Vi vet inte hur stor del av den rikedom som till synes skapades de senaste två decennierna som hade denna illusoriska karaktär. Av kraschen 2008-2009 är det uppenbart att en betydande del hade det.

Det har alltid funnits två sätt att se på de vinster som genereras genom komplex värdepapperisering.

Enligt det ena – skillnader i preferenser – innebär processen att instrument kunde skraddarsys utifrån varje individuell innehavares exakta riskaptit.

Enligt det andra synsättet – som betonade skillnader i övertygelse – var den främsta drivkraften bakom handeln att vissa handlare var beredda att betala mer för instrument vars värde de inte till fullo för-

stod än vad dessa instrument faktiskt var värda.

Upplösningen lämnar föga tvivel om att det var det senare synsättet, baserat på olika övertygelser, och inte det förra, baserat på olika preferenser, som i allmänhet var det riktiga. Handeln var resultatet inte av skillnader i riskaptit, utan av skillnader i uppfattning. Processen att utveckla komplexa instrument skapade en reserv av illusoriskt värde. En stor del av avkastningen av detta il-

Misstaget – ett intellektuellt misstag bland politiskt intresserade ekonomer, ett bekvämt förbiseende bland politiska ideologer – är att generella tendenser översätts till teser som ges status av etablerade vetenskapliga lagar.

lusoriska värde distribuerades till de anställda på företag för finansiella tjänster. Det illusoriska värdet eliminerades när den låga kvaliteten på de grundläggande lån som backade upp värdepapperen upptäcktes. Utfallet var resultatet av marknadsineffektivitet, inte marknads-effektivitet.

Vad innebär då detta för hypotesen

om den effektiva marknaden, i antingen vid eller snäv mening? Vi har kommit långt

från finasteorin på 1970-talet, en tid när Michael Jensen kunde skriva att "det finns ingen annan sats inom ekonomin som stöds av mer solid empirisk evidens än hypotesen om den effektiva marknaden". Mer relevant idag är Warren Buffett: "Utifrån den riktiga observationen att marknaden ofta var effektiv, drog de (akademikerna – och många professionella investerare och företagschefer) den felaktiga slutsatsen att den alltid är effektiv. Skillnaden mellan den ena och andra satsen är natt och dag."

Buffetts konstaterande väcker viktiga frågor, inte bara om hur finansmarknaderna fungerar, utan också om arten av förklaringar inom den ekonomiska vetenskapen. Hypotesen om den effektiva marknaden – i antingen vid eller snäv mening – har inte vederlagts. Det förblir sant att marknadsekonomier presterade bättre än plan-samhällen. Det är också sant att priserna på värdepapper återspeglar allmänt tillgänglig information. Det som inte är sant är att något av dessa påståenden är universellt giltigt – att marknadsresultat med nödvändighet är effektiva redan i kraft av att vara marknadsresultat, att priserna på värdepapper alltid är den bästa möjliga uppskattningen av det grundläggande värdet av de tillgångar det handlas med. Misstaget – ett intellektuellt misstag bland politiskt intresserade ekonomer, ett bekvämt förbiseende bland politiska ideologer – är att generella tendenser översätts till teser som ges status av etablerade vetenskapliga lagar.

Testet på en ekonomisk teori är inte om den är sann, utan om den är användbar. Det är ett misstag att tro att hypotesen om den effektiva marknaden är sann, men likaså ett misstag att tro att den är falsk. Marknadens effektivitet är ett lärorikt begrepp så länge vi inte gör misstaget att behandla den alltför vördnadsfullt.

John Kay är kolumnist på *Financial Times*.

Hans senaste bok är *Obliquity* (2010).

Översättning: Jim Jakobsson

Ett projekt i gungning

Det europeiska valutasamarbetet har hamnat i kris. Men de politiska lösningarna lär inte förhindra att begångna misstag upprepas i framtiden.

Av Wolfgang Münchau

Under 1980-talet handlade det tyska ekonomiska etablissemangets uppfattning om en *Krönungstheorie*, föreställningen att en gemensam valuta skulle utgöra det slutliga steget på vägen till politisk union – utan tvivel ett steg bortom en gemensam marknad, en gemensam utrikespolitik, en EU-omfattande polis och en EU-omfattande armé. Föreställningen var att en monetär union i sista hand är ett djupt politiskt åtagande som kräver gemensamma ekonomisk-politiska beslut, vilka i sin tur nödvändiggör vissa federala strukturer för politiskt beslutsfattande. Romano Prodi, före detta ordförande för Europeiska kommissionen, instämde också i denna uppfattning, även om han kompletterade med en viktig nyantering. En politisk union behövde bara etableras på längre sikt, inte vid projektets början. Den politiska unionen skulle uppkomma genom kriser. Varje gång euron drabbades av en kris skulle de politiska ledarna träffas och skapa nya politiska strukturer för att säkra dess överlevnad. "Jag är säker på att euron kommer att tvinga oss att införa en ny uppsättning ekonomisk-politiska instrument. Det är politiskt omöjligt att föreslå detta nu. Men förr eller senare uppkommer en kris och nya instrument kommer att skapas."

Prodi fällde också en annan ofta citerad kommentar i ett annat sammanhang: "Jag vet mycket väl att stabilitetspakten är en dumhet, precis som alla rigida beslut." Prodis två kommentarer lyfter mycket tydligt fram var skiljelinjerna i denna debatt går – frågan gäller om euron i sista hand kommer att kräva och leda till en politisk union, eller om den kan överleva för alltid som en regelbaserad monetär union utan en politisk union.

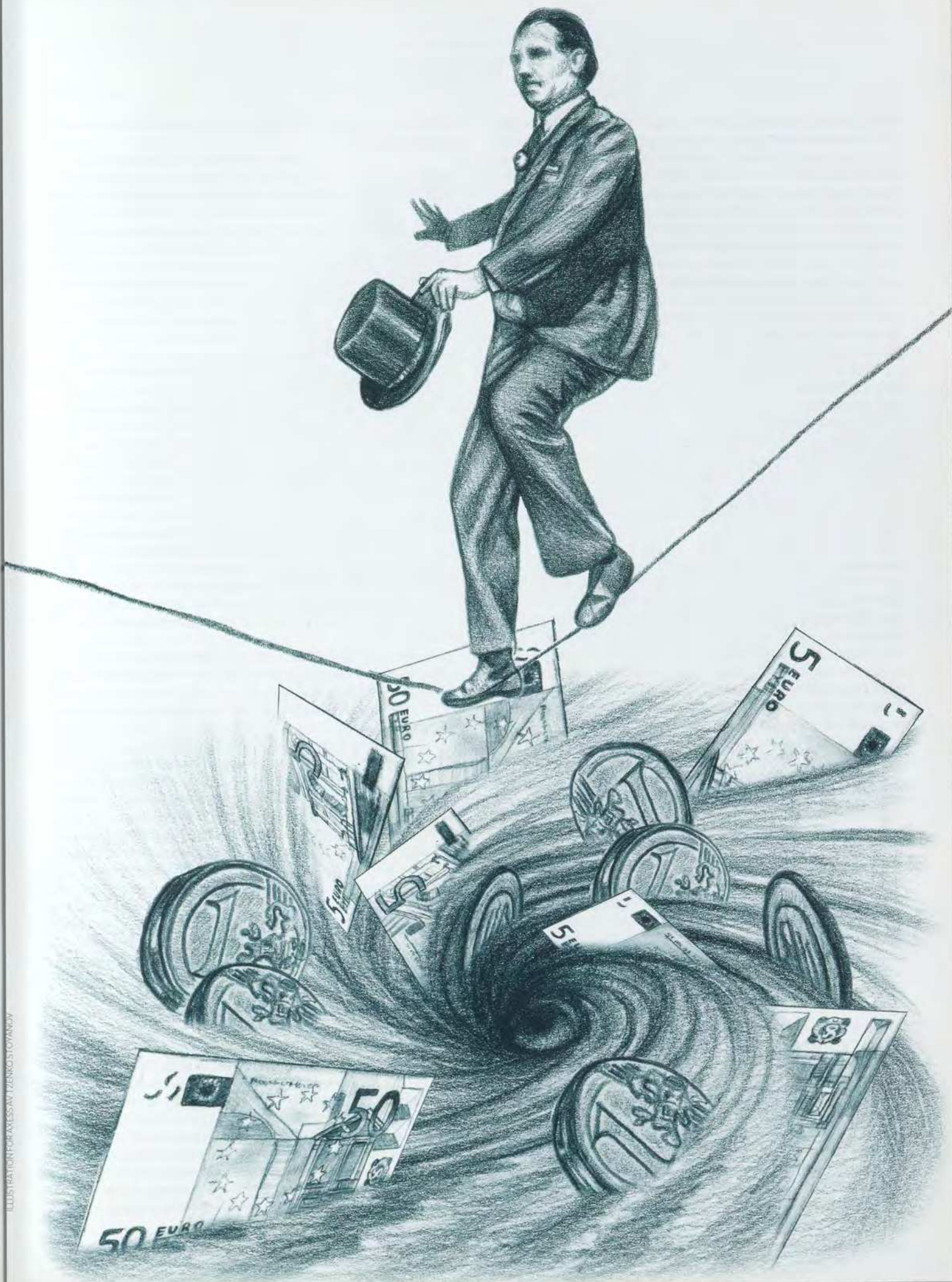
Eftersom tyskarnas *Krönungstheorie* inte längre var hållbar mot slutet av 1980-talet samlades det tyska ekonomiska etablissemang-

et, såsom Deutsche Bundesbank, bakom en ny idé om en regelbaserad monetär union. 1999 höll Otmar Issing, Europeiska centralbankens förste chefsekonom, ett tal där han sade att EU inte var redo för en politisk union, men att det trots allt var möjligt att skapa en monetär union baserad på ett antal tydliga principer och regler.

Som alltid när man uppställer ett regelbaserat system uppkommer omedelbart två frågor. Är dessa regler både nödvändiga och tillräckliga? Och kan de upprätthållas? Vid denna tidpunkt, 1999, menade det tyska etablissemanget att svaret på båda dessa frågor var ja. Romano Prodi menade att svaret på den första frågan var nej. Vad beträffar den andra frågan, har svaret blivit tydligt efterhand som åren gått. Det visade sig vara omöjligt att upprätthålla reglerna gentemot Tyskland och Frankrike 2003, när de bröt mot underskottsreglerna. Och därmed blev det omöjligt att upprätthålla dem gentemot Grekland, som trotsade reglerna varje år under sitt medlemskap i euron.

Men eurons första decennium medförde nya utmaningar som inte bemästrades av dessa regler: framväxten av globala obalanser, som hade sin spegelbild inom eurozonen själv. Tyskland hade ständiga handelsöverskott, vilket kulminerade i ett löpande budgetöverskott på 8 procent av BNP 2008, medan Spaniens löpande budgetunderskott nådde 10 procent samma år. För Spanien var den omedelbara effekten av medlemskap i eurozonen en skarp sänkning av de korta räntenivåerna, vilket framkallade en bostadsbubbla under vilken de reala bostadspriserna ökade trefaldigt.

Dessa obalanser ökade också de finansiella flödena inom eurozonen, när Tysklands överskottssparande måste kanaliseras utomlands. En del av överskottssparandet gick till den amerikanska subprimemarknaden. Men en annan del gick till köp av grekiska och »

spanska statsobligationer. Under eurons första tio år började finansmarknaderna behandla eurozonen som en enda ekonomi, efterhand som avkastningen på obligationer konvergerade nästan fullständigt. Den enda tekniska skillnaden mellan en tysk och en grekisk 10-årig statsobligation är risken för konkurs, och om man anser denna risk irrelevant sätter man samma pris på båda värdepappren.

Krisen hade alltså två inbördes relaterade komponenter: en sydeuropeisk statsskuldskris och en nordeuropeisk bankkris. Om Grekland hade ställt in betalningarna, till exempel, skulle flera franska och tyska banker ha fått allvarliga problem.

När skuldskrisen inom eurozonen bröt ut vintern 2009/2010 begränsades regeringarnas handlingsutrymme dessutom av regeln om "no bailout", det vill säga inga räddningsaktioner, som nu är stadfäst i artikel 125 av EU:s funktionsfördrag (TFEU, Treaty of the Functioning of the European Union). Denna regel förbjuder uttryckligen regeringar och EU att överta andra medlemsstaters skulder. Fördraget ger inte heller något utrymme för medlemsstater att ställa in betalningarna eller träda ut ur eurozonen under ordnade former. Artikel 50 i EU-fördraget (TEU, Treaty on the European Union) tillåter en medlemsstat att förhandla om ett utträde ur EU själv – vilket automatiskt skulle implicera ett utträde ur euron, eftersom bara EU:s medlemsstater kan vara medlemmar i eurozonen. Men utöver detta är euron väsentligen en enkelriktad väg. Man kan komma in, men inte ut.

Och därmed ställs tre inbördes oförenliga mål mot varandra: ingen konkurs, inget utträde och ingen räddningsaktion. Krisen handlar väsentligen om dessa reglers oförenlighet. Att upplösa oförenligheten skulle antingen leda oss i riktning mot en politisk union – om EU skulle släppa efter på räddningskriteriet – eller i riktning mot en splittring – om EU skulle släppa efter på utträdeskriteriet. EU är förvisso inte berett att släppa efter på villkoret om förbud mot konkurs, eftersom det skulle kunna ge upphov till spekulationsattacker mot de svagare medlemsstaterna. Därmed ställer krisen EU inför ett direkt val mellan politisk integration eller desintegration. Krisen har, med andra ord, nått Prodis ögonblick.

För att förstå krisens natur måste vi behandla Greklands och Spaniens fall var för sig. Detta är högst olika typer av kriser. Grekland är en klassisk historia om statlig insolvens. Den spanska krisen är rotad i den privata sektorn.

Grekland gick in i eurozonen 2001 under en socialistisk regering, ledd av premiärminister Costas Simitis. Efter segern för det konservativa Ny demokrati i mars 2004, under premiärminister Kostas Karamanlis, reviderades budgetunderskottet för 2003. Före valet uppgav Grekland ett underskott för 2003 på 2,6 miljarder euro, eller 1,7 procent av BNP, klart under eurozonens genomsnitt på 2,7 procent. I maj 2004 reviderades underskottet till 3,2 procent. I september var underskottet uppe i 4,6 procent, eftersom den förra regeringen inte hade inkluderat vissa militära utgifter och överskattat vissa intäktsströmmar; ytterligare en revidering i mars 2005 bestämde underskottet för 2003 till 5,2 procent, vilket reviderades uppåt på nytt till 5,7 procent.

Och alltsammans upprepades 2009. Det som ursprungligen beräknades bli ett underskott på 3,3 procent under 2009 förvandlades till ett underskott på 12,7 procent efter valet 2009, som vanns av socialisterna. Även denna siffra reviderades senare uppåt, till 13,6 procent.

Dessa händelser utlöste den europeiska krisen och kulminerade i en överenskommelse med EU och IMF om ett flerårigt anpassningsprogram, kombinerat med lån på 110 miljarder euro från eurozonen under tre år – vilket senare förvandlades till European Financial Stability Facility (EFSF) på 440 miljarder euro, avsedd att stabi-

lisera inte bara de grekiska obligationsmarknaderna, utan även resten av eurozonen.

Krisen hade alltså två inbördes relaterade komponenter: en sydeuropeisk statsskuldskris och en nordeuropeisk bankkris. Om Grekland hade ställt in betalningarna, till exempel, så skulle flera franska och tyska banker ha fått allvarliga problem.

ga utgifter.

Men med tanke på de stora interna obalanserna inom eurozonen skulle en konkurs ha allvarliga konsekvenser för de nordeuropeiska bankerna. Dessa är, väsentligen, motsvarigheten till Greklands stora löpande budgetunderskott. Här är en uppskattning av exponeringen i maj 2010:

Franska banker:	55 miljarder euro (Société Générale, Crédit Agricole)
Schweiziska banker:	47 miljarder euro
Grekiska banker:	40 miljarder euro (en andel på 14 procent av den totala volymen)
Tyska banker:	30 miljarder euro (Deutsche Bank, Commerzbank, Hypo Real Estate)

KÄLLA: BARCLAYS CAPITAL

Sammantaget har europeiska banker investerat mer än 240 miljarder euro i den grekiska statsskulden, och omkring 10 procent av alla statsobligationer inom euroområdet är grekiska. Detta är anledningen till att det var omöjligt för den tyska regeringen att acceptera rådet från otaliga tyska professorer, vilka förespråkade en grekisk konkurs eller ett grekiskt utträde ur eurozonen. Båda rekommendationerna skulle ha utlöst en ny europeisk bankkris, som skulle ha kostat staterna mycket mer än en räddningsaktion för Grekland. En återkapitalisering av bankerna skulle man ha tvingats bekosta med löpande utgifter, medan EFSF väsentligen är ett instrument för ett bestämt syfte som lånar på kapitalmarknaderna. Hittills (juni 2010) har räddningen av Grekland inte kostat de europeiska skattebetalarna en cent – tack vare den moderna finansvärldens instrument, som

DEN STRYKTÄLIGA KAPITALISMEN

låter sina brukare bada i en falsk känsla av trygghet medan villkorade skulder hopas. Räkningen kommer om, eller snarare när, Grekland går i konkurs.

Det spanska fallet kunde inte vara mer annorlunda. Spanien har samvetsgrant följt alla regler. Fram tills recessionen hade landet ett budgetöverskott.

Skulden i förhållande till BNP var omkring 40 procent, klart under siffrorna för Tyskland och Frankrike. Vad reglerna inte förutsåg var att inrättandet av den monetära unionen skulle skapa en väldig bostadsbubbla, som i sin tur skapade ett skuldproblem inom den privata sektorn. Dessa skulder landade i banksektorn, som är indirekt garanterad av den spanska regeringen. Spaniens skuldproblem är alltså ett villkorat skuldproblem.

Under det senaste decenniet växte byggsektorn till nästan 20 procent av BNP – en extremt ohållbar position. Som en jämförelse kan nämnas att den växte till bara 15 procent av BNP i Tyskland efter återföreningen. När byggbubblan väl sprack, krävdes det över tio år för att genomföra anpassningen. En normal nivå ligger på klart under tio procent, så enbart denna anpassning kommer att minska den spanska BNP med en tvåsiffrig procentandel. För att uppnå nolltillväxt ekonomiskt måste andra sektorer av den spanska ekonomin växa osannolikt kraftigt.

Liksom Grekland och Portugal har Spanien problem med sin konkurrenskraft. Beroende på vilket mått man använder behöver Spanien en realdevalvering på mellan 20 och 30 procent, vilket i sin tur skulle kräva minskande löner eller priser – eller åtminstone stagnerande löner och priser, utifrån antagandet att nordeuropeiska löner och priser fortsätter att öka med måttliga belopp.

Ett mått på den minskade konkurrenskraften är den löpande budgeten, som 2008 nådde ett underskott på tio procent. Detta underskott återspeglade ett ännu större finansiellt underskott inom den privata sektorn (då den statliga sektorn hade ett överskott). Skulden inom Spaniens privata sektor hamnade, antingen direkt eller indirekt via spanska banker, i eurozonens banksektor. Enligt data från Bank for International Settlements var tyska banker exponerade mot Spanien i en storleksordning av 170 miljarder euro, medan franska bankers exponering uppgick till 210 miljarder euro.

På grund av de bankgarantier som inrättades efter Lehman Brothers fall är den spanska banksektorns skulder i sista hand den spanska statens skulder, varför investerare behandlade risken inom det spanska banksystemet som ett villkorat skuldproblem för den spanska regeringen. Detta är anledningen till att de spanska ränteskillnaderna har gått upp, trots att den spanska statens finanser har förblivit sunda.

Liksom i Greklands fall skulle Spanien behöva en mycket hög tillväxttakt för att genomföra anpassningen – som logiskt sett måste bestå i att omfördela ekonomiska resurser från byggsektorn till industrisektorn. Men det i sin tur skulle kräva en betydande förbättring av konkurrenskraften, vilket i sin tur lär få starkt negativa effekter på den ekonomiska tillväxten. Detta i sin tur lär förvärra den privata sektorns villkorade skuldproblem. Spanska hushåll och banker står inför utsikten till skuldinflation, då det reala värdet av deras skuld lär komma att öka så länge som anpassningsprocessen pågår.

Den spanska regeringen reagerade med genomförandet av arbetsmarknadsreformer i juni 2010 medan centralbanken har framtvingat sammanslagningar av landets sparbanker, som håller större delen av hypoteksskulderna, och stramat upp bokföringsreglerna. Reformerna är visserligen ett steg i rätt riktning, men det är svårt att se hur en minskning i uppsägningskostnader – från 45 till 30 dagars lön per arbetat år – skall kunna åstadkomma ett makroekonomiskt

mirakel. Dessa kostnader är fortfarande de högsta i Europa. Deras effekt på kort sikt är utan tvivel att öka arbetslösheten, då de gör det billigare för företag att avskeda personal.

Landet står alltså med stor sannolikhet inför en utdragen nedgångsperiod. Den osäkerhet som uppkommer mot bakgrund av dessa utsikter är hur det politiska systemet kommer att reagera. Kommer det att acceptera anpassningen eller kommer politiska krafter som förespråkar en konkurs att växa fram – antingen inom eller utanför eurozonen? Och när recessionen går in i sina senare stadier, kommer spanjorerna inte att börja ge euron eller andra europeiska länder skulden för sina problem? Svaret på dessa frågor kommer i hög grad att avgöra om eurozonen blir en framgång eller ett misslyckande.

Landet står alltså med stor sannolikhet inför en utdragen nedgångsperiod. Den osäkerhet som uppkommer mot bakgrund av dessa utsikter är hur det politiska systemet kommer att reagera. Kommer det att acceptera anpassningen eller kommer politiska krafter som förespråkar en konkurs att växa fram – antingen inom eller utanför eurozonen?

Då Greklands och Spaniens kriser skiljer sig helt till sin natur – trots vissa ytliga likheter – måste varje framgångsrikt politiskt agerande utformas specifikt för den givna situationen. I Greklands fall stötte eurozonen på en klassisk kris i de statliga finanserna, den typ av kris som förutsågs men inte skulle få uppkomma. I Spaniens fall stötte eurozonen på en kris som inte hade förutsetts.

Att lösa problemet med eurozonens interna obalanser skulle kräva en grad av politisk samordning som går långt bortom nu gällande procedurer och EU-program, såsom programmet för en gemensam marknad. Det skulle kräva en betydande grad av harmonisering på arbetsmarknaden, inte vad gäller löner utan i fråga om regler och procedurer. Framför allt skulle det kräva en process som är bindande för medlemsstaterna.

Inför Europeiska rådets möte i juni lade Europeiska kommissionen fram ett sådant förslag – som skulle ha inrättat en koordinationskommitté med juridisk befogenhet att genomdriva politiska rekommendationer – men detta avvisades av Europeiska rådet. Europas politiska ledare fortsätter att definiera krisen enbart i termer av bristande budgetdisciplin, inte i termer av ekonomiska obalanser, och detta är den fråga som de flesta av debatterna inom rådet handlar om.

Både i termer av krislösning och styresreformer är den politiska betoningen alltså ensidig. EU:s politiska etablissemang försöker hantera ett solvensproblem genom en politik för att skapa likviditet, och man försöker hantera ett problem med obalanser genom att fokusera enbart på obalanser som uppkommer inom den offentliga sektorn, det vill säga budgetunderskott. Resultatet är att man varken löser problemet eller lär kunna förhindra en upprepning av liknande problem i framtiden.

Wolfgang Münchau är redaktör och kolumnist på *Financial Times*.

Hans senaste bok är *The Meltown Years* (2009).

Översättning: Jim Jakobsson

Den brittiske ekonomhistorikern **Robert Skidelsky** är världens främste expert på John Maynard Keynes. Han konstaterar att den ekonomiska krisen inte bara har återupprättat Keynes utan också har visat att ekonomikåren har mycket att lära.

Av Mats Wiklund

»Keynes har fått rätt«

Någon gång i början av oktober 1931 går Vanessa Bell och Duncan Grant på bio i London. Plötsligt, skriver Vanessa Bell, "uppenbarade sig en enormt uppförstorad Maynard på duken i ett välfyllt bibliotek där han blinkade mot ljuset och talade ganska nervöst och berättade för världen att allt skulle ordna sig, att England genom ödets försorg hade räddats undan en närmast hopplös situation, att pundet inte skulle kollapsa, att priserna inte skulle stiga särskilt mycket, att handeln skulle återhämta sig, ingen behövde oroa sig."

Vanessa Bells brev till maken Clive beskriver – något som hon själv och de andra världsfrånvända bohemerna i Bloomsburygruppen inte hade en aning om – John Maynard Keynes vid ett intellektuellt vägska. Han hade börjat inse att den ekonomiska depressionen krävde en ny teori för en ny och till synes ohanterlig verklighet. Fem år senare lade han fram den i boken *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Därmed blev han också KEYNES, ekonomen som räddade kapitalismen från sig själv. Och likt bilderna från journalfilmen förstörades han upp: mytomspunnen och *larger than life*.

Men under 1970-talet började Keynes inflytande gradvis minska. Hans stabiliseringspolitiska teorier förknippades med oansvariga statliga ingripanden, korporativism, inflation och devalveringar. Snart gjorde också den osynliga handens förespråkare comeback i stor stil. Tillgång blev viktigare än efterfrågan, monetarism sexigare än ackomoderingspolitik. University of Chicago triumferade över London School of Economics och värvade över Margaret Thatcher och Ronald Reagan. Segerrusiga freedmanianer förkunnade att Keynes var irrelevant i en skön, ny, värld.

Not so fast. Historien har nämligen en lustig förmoda att upprepa sig och 2008/2009 kändes det plötsligt som 1929. USA:s ekonomi befann sig i fritt fall och drog snabbt andra länder med sig. En kollaps, en global depression, framstod som en fullt tänkbar eventualitet. Att det inte gick så illa berodde på att politiker och ekonomer visade att också

de hade lärt sig av historien. En samordnad räddningsaktion sattes in för att stödja banker, försäkringsbolag och finansiella institutioner. Enorma summor pumpades in i det ekonomiska systemet för att stimulera efterfrågan och investeringar.

Utan statliga ingripanden hade det aldrig varit möjligt. Med ens framstod den fria marknadens förespråkare som naiva och orealistiska. John Maynard Keynes – mannen som förkunnade att i "det långa loppet är vi alla döda" – visade sig vara mer livskraftig och relevant än vad många hade trott. Keynes insikter blev åter högsta sanning: att finansmarknader som tillåts självreglera sig alltid riskerar att kollapsa. Eftersom osäkerhet är en oundgänglig del av kapitalismen har staten en skyldighet att skapa förutsättningar för ökad ekonomisk stabilitet.

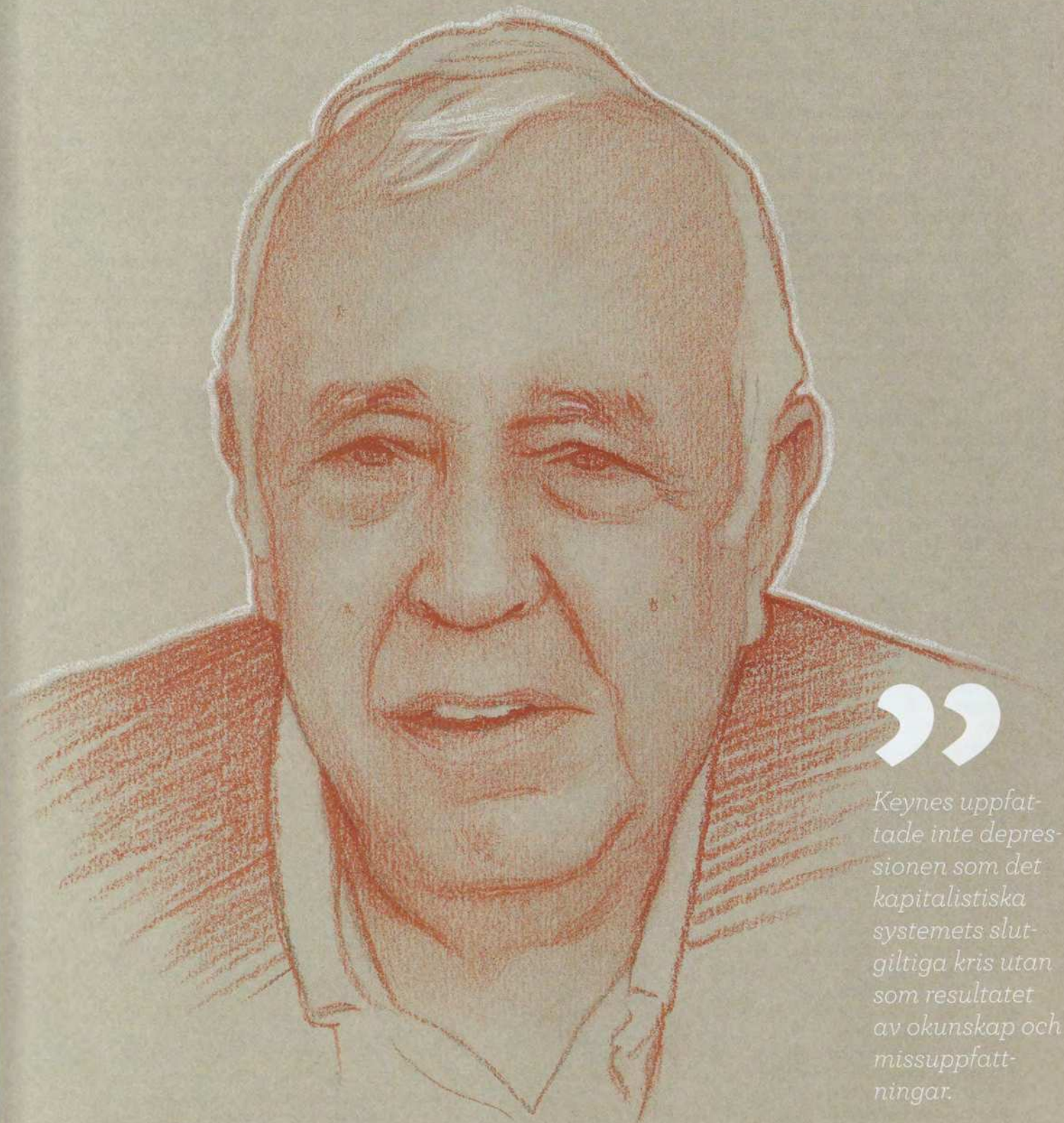
Keynes återupprättelse är en bekräftelse på att ekonomiska teoribildningar om rationella aktörer har sina begränsningar. Människor är inte rationella, alltså kan inte marknader vara det heller. Föreställningen att matematiska modeller skulle kunna kapsla in och bemästra riskmoment i en verksamhet där information alltid är ofullständig och emellanåt inkorrekt vilar på religiös grund. Men – och det visade Keynes redan för 75 år sedan – framtiden kan inte förutses.

Keynes var en handlingsmänniska, praktisk och pragmatisk. Han uppfattade inte depressionen som det kapitalistiska systemets slutgiltiga kris utan som resultatet av okunskap och missuppfattningar. Han var liberal och, under det förfärliga 1930-talet där diktaturerna växte sig allt starkare, politiskt hemlös. Erfarenheterna från första världskriget och Versaillesfreden fyllde honom med avsky över inskränkthet och intolerans. Men han valde inte isolering i Cambridge utan satte in all sin kraft på att bearbeta både politiker och den allmänna opinionen.

Det är svårt att tänka sig någon med bättre personliga förutsättningar för att gå i land med uppgiften. John Maynard Keynes begåvning var slösande rik och hans intressen breda och mångfasetterade. Att han lärer sig med Bloomsbury – och de med honom – säger en del om hans fördomsfrihet och »

Keynes återupprättelse är en bekräftelse på att ekonomiska teoribildningar om rationella aktörer har sina begränsningar.

”

Keynes uppfattade inte depressionen som det kapitalistiska systemets slutgiltiga kris utan som resultatet av okunskap och missuppfattningar.

Skidelsky

perspektiv. Han var en moralist som eftersträvade det goda livet. Pengar var till för att spenderas, för att ge lycka och välbefinnande.

Denna fascinerande personlighet och renässansmänniska skildras i en magnifik biografi i tre delar av den brittiske ekonomen Robert Skidelsky. Ett helt samhällsskede drar förbi: intellektuellt, konstnärligt, politiskt och socialt. I sin senaste bok *Keynes: The Return of the Master* (2009) gör han, delvis som en reaktion på dagens ekonomiska kris, rent hus med enkelspåriga och obildade ekonomer utan kunskaper om psykologi och historia. Den ekonomiska krisen har sin grund i ekonomkårens intellektuella tillkortakommanden.

Jag träffar Robert Skidelsky (numera lord Skidelsky, eftersom han sitter i överhuset för Liberaldemokraterna) på årets Engelsbergsseminarium, "On Capitalism". Den första frågan är given.

Mats Wiklund (MW): Vad skulle Keynes ha sagt om dagens ekonomiska kris? Och vilka rekommendationer skulle han ha utfärdat?

Robert Skidelsky (RS): Han skulle antagligen ha sagt att hade han haft något att säga till om skulle vi aldrig behövt befinna oss i det här utgångsläget. Keynes hade upprättat ett system som skulle förhindra ekonomier från att kollapsa. Och när keynesianismen stod som högst, på 50- och 60-talen, gjorde de heller inte det. Under den perioden inträffade inga allvarliga ekonomiska nedgångar. Däremot var tillväxten stark. Men eftersom vi nu är där vi är tror jag att han i stort sett hade fattat samma beslut som många regeringar har gjort: stimulerat efterfrågan.

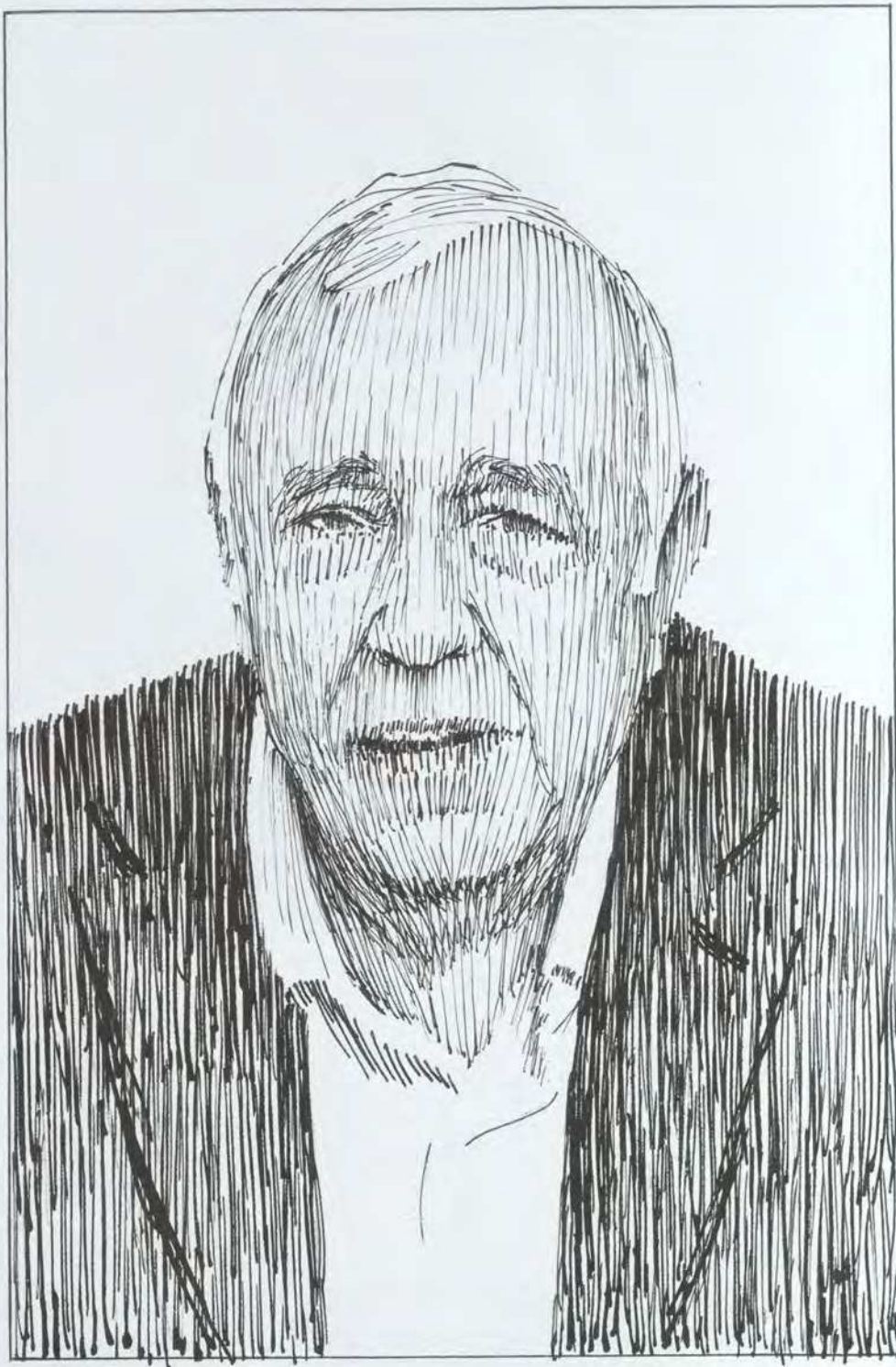
MW: Tror du att han skulle ha känt sig återupprättad?

RS: Ja. Han skulle ha tvingats tänka igenom villkoren för en framgångsrik stimulanspolitik för att öka den ekonomiska efterfrågan. Han skulle ha känt sig fullständigt återupprättad i uppfattningen att de finansiella systemen är instabila till sin natur och ger upphov till krascher, och att det i sin tur beror på osäkerheten i bedömningen av informationen som besluten fattas på. Jag tror också att han skulle ha oroats över att stimulanspolitiken övergivits för tidigt. Han skulle ha hållit med (Nobelpristagarna i ekonomi) Paul Krugman och Joseph Stiglitz om att USA borde ha stimulerat efterfrågan kraftigare.

MW: Låt oss uppehålla oss vid distinktionen mellan risk och osäkerhet. Risk är vad som kan förutsägas på basis av föreliggande information. Osäkerhet uppstår när det saknas information om följderna av beslutsfattande.

RS: Skillnaden mellan vad som kan mätas och vad som inte kan mätas om framtiden.

MW: Just det. Också här antar jag att du anser att Keynes har fått

rätt, med tanke på hur finansmarknaderna har agerat.

RS: Jag driver den tesen hårt i *The Return of the Master*. Analytikerna trodde att de hade hittat formler och modeller som kunde förutse framtiden utan några stora avvikelser. Ungefär som att sätta odds på kapplöpningshästar: ju fler lopp de springer, desto säkrare kan deras fortsatta prestationer förutsägas. Keynes skulle ha sagt: "Det går inte." Beräkningsunderlag och parametrar förändras. Beslutsfattande som bygger på data tio år bakåt i tiden kan kullkastas av två år äldre data. Varför tror man att vad som gällt i fem års tid ska gälla i ytterligare fem år?

MW: Joseph Stiglitz säger ju, i polemik med dig och med Keynes, att problemets lösning ligger i öppenhet: att all information måste vara tillgänglig för alla.

RS: Det går inte att få fram all information. Rent teoretiskt skulle

man kunna tänkas sig att en myndighet upprättas som gör all information tillgänglig. Men det kanske ändå inte vore tillräckligt för att kunna mäta de sannolika följderna av ett beslut. Tag en situation där den ena parten sitter inne med mer information än den andra parten. Hur kan det komma sig att båda parter ändå drar samma slutsats? Teorier om symmetrisk och asymmetrisk information förklarar inte varför alla drar åt samma håll. De förklarar inte flockbeteende.

MW: Och avsaknaden av fullständig information är vad som i sin tur är fel med hypotesen om rationella förväntningar?

RS: Alldeles riktigt. För att återgå till parallellen med kapplöpningshästar. Man utgår från att all information är tillgänglig redan innan hästarna börjar springa. Och då är det förstås meningslöst att låta hästarna tävla. Loppet är redan avgjort på förhand.

MW: Du anser att ekonomer gjort sig alldeles för beroende av matematiska modeller och att vad som behövs är bättre kunskaper i psykologi, historia och filosofi. Tror du att ekonomer med en sådan bakgrund – en bakgrund som den bildade Keynes hade och som gav honom ett bredare perspektiv – skulle ha kunnat bidra till att förhindra den ekonomiska krisens uppkomst?

RS: Ja. Jag tror att de hade förbättrat vårt omdöme. Jag är glad att du använder begreppet *bildad* om Keynes. Han ansåg att intet mänskligt skulle vara en ekonom främmande. Han ansåg också att anledningen till att det finns så få riktigt bra ekonomer beror på att de behärskar tekniken men saknar vaksamhet och insikt om den pågående utvecklingen. Vi vet nu att de som skulle övervaka och reglera finansmarknaderna brast i vaksamhet. De ställde inte rätt frågor och de förstod inte vad som hände.

MW: Kan du en skönja en omvärdering i universitetsvärlden av ekonomiutbildningens innehåll? Att det inte bara räcker med matematik och ekonometri?

RS: Ja, en viss förändring pågår. George Soros har grundat sitt The Institute for New Economic Thinking. Det finns en dissidentrörelse som känner att dess tid är inne. Min dröm är att kunna erbjuda ett alternativ till den traditionella ekonomiutbildningen, en studieplan med vetenskaplig noggrannhet där det också finns utrymme för filosofi, ekonomisk historia och så vidare.

MW: Uppfattar du det som ett allvarligt problem att så många av finanskrisens aktörer är ovilliga att medge eller diskutera sitt eget ansvar? Jag ställer frågan efter att ha läst följande där du skriver: "Keynes skrev inte bara sin *General Theory* för att få ekonomer att tänka nytt utan också för att få näringslivet att inse att statlig intervention låg i deras intresse. Men han underskattade deras intensiva hat mot den stora staten (*big government*). Kan man inte se samma beteende upprepas – särskilt i USA – dryga 70 år senare?"

RS: När den keynesianska revolutionen nedmonterades under 1970-talet kastades barnet ut med badvattnet. Visst hade flera misstag begåtts när hans teorier omsattes i praktisk politik. Många keynesianer har varit för defensiva på den punkten. De talar, som till exempel Krugman, om "onda makter" som tog över. Men hatet mot den stora staten är en tradition som upprätthållits sedan Roosevelts *New Deal*. Det är själva grunden för Chicagoskolan. Jag tror inte att de instinktivt gillar marknaden, men de gillar inte staten. Deras teorier skulle fungera alldeles utmärkt om de hade kontroll över en gigantisk dator som kunde sätta priserna i hela det ekonomiska systemet. Men marknader kan förstås inte kontrolleras så.

MW: Nej, det finns något som heter mänskligt beteende som brukar komma i vägen. Du har själv berört detta både på seminariet och under vårt samtal. Att i det långa loppet kan man inte ha ett ekonomiskt system som uppfattas så olika av vanliga människor och av näringslivet och finansmarknaderna. Här finns uppenbarligen en moralisk dimension.

RS: Tveklöst. Nu talas om behovet av att få bort onödigheter i den offentliga sektorn. Men vad händer med dem som gjorts onödiga på grund av den ekonomiska kollapsen? De anser inte att ett jobb i den offentliga sektorn är onödigt. Även om det finns slöseri och ineffektiviteter i staten, varför göra sig av med det som också fungerar? En

sak vore om vi hade full sysselsättning, men det har vi inte. Bättre att upprätthålla sysselsättning än att inte ha någon alls. De som hatar staten ser hellre att alla är arbetslösa än att vissa är det.

MW: Bara för att få sina teorier bekräftade?

RS: Ja, bara för att få rätt. Kraven på nedskärningar utgår inte alltid från välgrundade analyser utan är snarare resultatet av ideologiska, förutfattade meningar.

MW: Om vi tänker oss att en ny recession är förestående kan man alltså konstatera att den skulle sammanfalla med ett djupt misstroende mot ekonomer, ekonomiska aktörer och politiker. I USA beskrivs Barack Obamas ekonomiska politik som extrem, misslyckad och socialistisk. Det stämningsläget måste ändå innebära en demokratisk utmaning. Idag finns ingen Keynes som kan komma till undsättning, ingen skola eller teori som kan ge vägledning för framtiden.

RS: Man kan hamna i en situation där allas förtroenden är förbrukade. I längden är det farligt om ett genomtänkt alternativ till en kris saknas, då öppnas dörren mot extremism och populism. Obamas stimulansåtgärder undanröjde risken för en depression. Vad som oroar mig är att de avbryts för tidigt och därför inte kan dra i gång en snabb ekonomisk återhämtning och att vi istället bara hankar oss fram. (I en artikel i *Financial Times* varnar Skidelsky, efter vårt samtal, för den brittiska regeringens drakoniska besparingsåtgärder: "I motsats till vad de flesta anser utgör budgetunderskottet inte en börda för framtida generationer. Det finns ingen återbetalningsbörda därför att regeringar, i motsats till individer, kan betala tillbaka sina skulder genom att åter låna.")

MW: Jag vet att du har sagt att ett skäl till att Keynes så länge ignoreras är att det var lätt att glömma bort hur livet såg ut före Keynes. Istället uppmärksammades politikens och statens inneboende brister och tillkortakommanden. Har inte den trenden brutits? Idag finns ändå en utbredd uppfattning att utan statlig och politisk intervention – och man kan alltid debattera dess omfattning – skulle den ekonomiska utvecklingen varit mycket sämre. Människor har insett att tillvaron är vanskelig och oförutsägbar.

RS: Ja. Men insikten har inte gett upphov till en ny, ekonomisk teori. Det var vad Keynes gjorde. Redan före honom var regeringar naturligtvis beredda att skrida till handling, men nästan alltid i strid med sina principer. Keynes var först med att bidra med en logisk grund för en intervention som ekonomikåren kunde sluta uppkring samtidigt som den fick allmänhetens stöd och förståelse. Den hade en hög abstraktionsnivå men var också begriplig på en basal nivå: "Om ingen köper bilar blir fler arbetslösa." Idag saknas den kopplingen mellan teori och praktik.

MW: Är det överraskande?

RS: Ja. Men övertygelsen om att politiken är problemet och marknaden lösningen är djupt rotad. Det lär krävas mer än en kris för att rucka på den. Åtgärderna som vidtagits under krisen betraktas fortfarande som undantag från regeln. Nu, heter det, är det dags att bli ortodox igen.

MW: Vi har mest talat om finansmarknadernas och politikerernas ansvar. Men du har också hårda ord att säga om dina kolleger. Du beskriver en sammanblandning av ekonomiska intressen och akademisk forskning och idéutveckling. Gapet mellan de två, skriver du, har dramatiskt minskat sedan Keynes dagar. Särskilt amerikanska forskare har nu möjlighet att tjäna stora pengar på sina teorier. De är med andra ord inte längre oberoende utan en del av problemet.

RS: Ja, de är en del av problemet. Många som undervisar i finansiell ekonomi på universitet har hedgefonder och konsultverksamhet. De har ett egenintresse av att stödja teorin att finansmarknaderna är effektiva.

MW: Vilket gör det mycket svårare för dem att omvärdera sina teorier och analysera nya data på basis av verkliga förändringar.

RS: Alldeles riktigt. Vi kritiserar risk- och kreditanalytiker för att ha komprometterat sig. Men akademikerna då? *

Eva-Carin Gerö är professor i grekiska vid Stockholms universitet. Hennes senaste bok är *Grekiska – språket, kulturen, myterna* (2008).

De stora syntesernas män

I vår tid av ökande specialisering finns det skäl att påpeka att fantasi och överblick är viktiga egenskaper för humanistiska forskare. Eva-Carin Gerö skriver om två forskare som sökte de stora mönstren.

Av Eva-Carin Gerö

En av människans mest utmärkande egenskaper torde vara hennes fantasi och förmåga till tankeflykt – att mentalt ibland kunna ta hisnande stora och halsbrytande djärva grepp samt att se sammanhang och betydelser där andra tidigare inte sett dem. Förmågan att undra, förundras och ställa frågor sammanhänger därmed. Hos Platon heter det exempelvis, med en elegant metafor, att Thau-mas (en gud med sitt namn härlett från gr. *thau-mazô*, "undra"/"förundras") är far till Iris (regnbågen, tillika gudarnas budbärarinna). Det bildliggör synsättet att filosofi, liksom all god vetenskap och forskning, inleds av undran.

Omvänt kan givetvis samma förmåga användas för att *upplösa* etablerade samband och stelnade tankefigurer. Inom litteraturen möter vi det senare bland annat inom genrer som fantasy, science fiction och magisk realism. Detta slags "subversiv" fantasi finner vi exempelvis hos den tyske fyrtio- och femtiotalsförfattaren Kurt Kusenberg, som i sina på sin tid mycket uppskattade noveller skildrar ett flaskskepp som kanske – men på ett oro-väckande sätt just bara kanske – är ett riktigt skepp ("La Botella"), ett rum som utgör tillvarons dolda "knutpunkt" ("Ein gewisses Zimmer") och en nyckfull storm som under ett antal år vänder upp och ner på människors tillvaro på det mest bisarra sätt – samt på gott och ont ("Der grosse Wind").

Förmågan till nytänkande och till stora intellektuella svep och synteser är förstås synnerligen viktig inom forskning och vetenskap, där bredd och djärvhet ofta är nödvändigt för att forskaren ska kunna lyfta sig över sina empiriska data. Detta kan exemplifieras med två på många sätt olikartade vetenskapsmän, nämligen den franske socialantropologen Claude Lévi-Strauss, som nyligen gick ur tiden, och den tyske 17-/1800-talsfilologen Gottfried Hermann. Fokus i framställningen nedan kommer dock att riktas främst mot Lévi-Strauss.

Claude Lévi-Strauss, som gick bort den 30 oktober 2009, nästan 101 år gammal, var en de stora syntesernas män. I omfattande, ibland svår-lästa (och ännu mera svåröversatta) verk framlade

han tolkningar av en mängd antropologiskt, etnologiskt och sociologiskt intressanta fenomen – ofta med långtgående universalistiska anspråk – jämte reflektioner kring, och rekonstruktioner av, strukturer som han återfann inom mänskligt såväl tänkande som språk. Han föddes i Bryssel, studerade juridik och filosofi vid Sorbonne i Paris, men övergav juridikstudierna för en examen i filosofi. Lévi-Strauss slog igenom 1955 med *Tristes tropiques* (i svensk översättning: *Spillror av paradiset* jämte *Kulturspillror*), en självbiografisk monografi över den egna fältforskningen i Brasilien under senare hälften av 1930-talet. Fem år senare installerades han vid Collège de France som den förste professorn i socialantropologi i Frankrike. År 1971 avslutade han tetralogin *Mytologiques*, och ett år senare blev han invald i Franska akademien.

Lévi-Strauss är framför allt berömd som förgrundsgestalt för den strukturalism som i Paris blev intellektuellt mode vid mitten av 1900-talet och som i fråga om popularitet inte torde kunna jämföras med någon annan tankeströmning i Frankrikes intellektuella historia. I *La pensée sauvage* (1962, på svenska tio år senare som *Det vilda tänkandet*) gick Lévi-Strauss i öppen polemik mot Jean-Paul Sartre och existensialismen. Enligt Lévi-Strauss bortsåg Sartre från mängden och mångfalden av förekommande trosföreställningar, seder och bruk. Dessutom, menade han, hade existensialismen anammat den framstegstanke som enligt honom själv har tjänat att rättfärdiga människans rovdraft på naturen samt lett till en nedvärdering av icke-västerländska folkgrupper, ur ett allmänt humanhistoriskt perspektiv. Lévi-Strauss företrädde själv ett mycket mera "holistiskt" synsätt: "I mitt perspektiv står [...] jaget inte i motsättning till den andre lika litet som människan står i motsättning till världen."

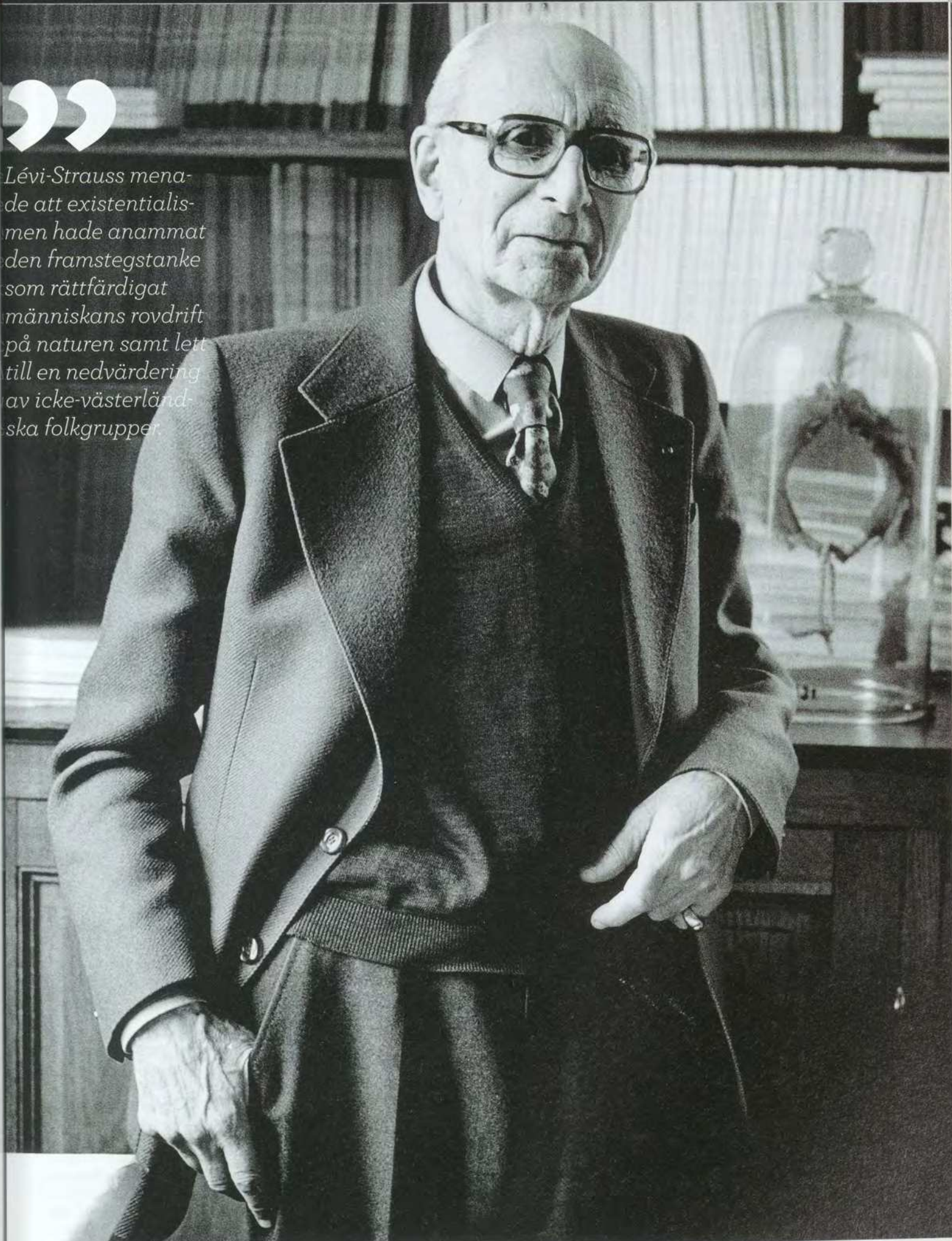
Gottfried Hermann var en klassisk filolog från Leipzig – den stad som han föddes, levde och begravdes i och bara sällan, och till synes ovilligt, lämnade. Hermann började också sina akademiska studier inom juridiken, men blev sedermera pro-

Claude Lévi-Strauss (1908–2009)

FOTO: AKG-IMAGES/MARION KALTER

”

Lévi-Strauss menade att existentialismen hade anammat den framstegstanke som rättfärdigat människans rovdraft på naturen samt lett till en nedvärdering av icke-västerländska folkgrupper.

fessor i retorik (*eloquentiae*) och i poesi (*poeseos*) – prestigefyllda lärostolar på den tiden, som medförde en långt högre ställning vid universitetet i Leipzig än en professur i klassisk filologi skulle ha medgivit. Hermann deltog gärna i akademiska dispyter och lär ha yttrat följande om kollegan F. G. Welcker: "Denne man är min motståndare *a priori*, på samma sätt som jag vet *a priori* att när han skriver något kommer jag inte att hålla med honom."

Hermann var mycket inspirerad av Kant, vars läror han tycks ha blivit bekant med mer eller mindre av en tillfällighet. Som specialområden hade han den grekiska och latinska textfilologin, med utgåvor av "kanoniska" författare som Aischylos, Aristofanes och Plautus, jämte grekisk metrik och grammatik. På alla dessa områden skönjer vi idag en spänning mellan "empiri" och "teori", som var nästintill oartikulerad för en forskare som Hermann. Exempelvis finner vi det mot bakgrund av vår tids krav på täckning av så mycket data som möjligt, vid exempelvis arbetet med en textutgåva, märkligt att Hermann återoppar sig på förstahandsinspektion endast av handskrifter som fanns i bibliotek med tredjeklassens manuskriptsamlingar som Leipzig och Zwickau. De stora handskriftsamlingarna i Sydtykland, Frankrike och Italien intresserade honom inte. Hermanns textutgåvor blev ändå relativt lyckade i ljuset av senare mera omfattande handskriftsstudier.

För människor förtrogna med det kynne som präglade Hermanns samtida vetenskaps- och kulturbärande skikt behöver man troligen inte ens nämna det nästintill självklara faktum att han aldrig reste till vare sig Grekland eller Italien trots sin inriktning på dessa språk- och kulturområden. Det var endast antiken, och i synnerhet den klassiska epoken, som var av intresse. På grammatikens område märks hos Hermann dels ett tämligen ensidigt intresse för grekiskan (trots en och annan jämförelse med latinet – och här blir han verkligen briljant!), dels en strävan att via grekiskan (och delvis latinet) hitta den universella grammatiken och vårt tänkandes former *per se*.

Lévi-Strauss liknar, trots den tidsrymd och de intellektuella och kulturella förändringar som skiljer 1900-talet från det sena 1700-talet och tidiga 1800-talet, på en del inte oväsentliga punkter Hermann. Frågan om *tänkandets villkor a priori* löper nämligen som en röd tråd genom bådas forskargärning. Enligt Lévi-Strauss egna utsagor kan man beskriva hans forskning som "en sorts inventering av de mentala ramverken, ett försök att reducera det godtyckliga till en ordning, för att upptäcka en nödvändighet, inneboende i illusionen om frihet".

Lévi-Strauss har ofta just kritiserats för att ha varit alltför teoretisk, för att ha haft för litet "på fötterna" rent empiriskt och att således i alltför hög grad ha arbetat *a priori* – en tämligen nedgörande kritik, måste man säga, i en tid då empirin kommit att stå nästintill oöverträffat högt i kurs, medan tidigare det "rena tänkandet" sågs som en utmärkt förutsättning för goda resultat och den "logiska följdriktigheten" som själva beviset på en teoris riktighet. Oppositionen mellan teori och empiri är gammal och delvis hätsk inom all humanistisk vetenskap, inte minst den som sysslar med språk och dess koppling till mänskligt tänkande och dito kulturyttringar.

Mot Lévi-Strauss har bland annat anförts att han tillbringade alltför kort tid hos de syd- och nordamerikanska indianstammar han undersökte samt att han aldrig lärde sig deras språk. Till hans försvar har dock anförts att han var empiriskt framåtsträvande för

sin tid, om man jämför med skråbröder som tidigare byggde sina rön i huvudsak på indirekt information. Vissa av hans analyser av myter, exempelvis den grekiska berättelsen om Oidipus, har av eftervärlden också uppfattats som starkt kontraintuitiva, som alltför (och felaktigt) strukturerade skrivbordsprodukter.

Vad gäller Hermann har kritiken om möjligt varit ännu hårdare, och här har senare, mer "empiriskt" och jämförande språkvetenskapligt orienterade forskare tenderat att kasta ut barnet med badvattnet. Som ett "bevis" på Hermanns förkastliga hemfallenhet åt *a priori* har exempelvis anförts en anekdot som handlar om ett av hans huvudintressen, den grekiska metriken. Efter mycket huvudbry hemma på kammaren, självfallet i sällskap med centrala metriskt bundna grekiska texter, kom Hermann nämligen fram till ett systematiskt sätt att beskriva den till synes disparata grekiska metriken (på ett sätt som för övrigt används än idag, om än i detaljer inte oemotsagt). Vid en promenad tillsammans med en god vän ville Hermann dagen efter, uppfyllt av sin "upptäckt", beskriva den grekiska metriken, nu systematiserad på ett enhetligt sätt – men han hade tyvärr glömt vad han kvällen innan kommit fram till. Väl hemkommen kunde han rekonstruera sin teori, men kritiken mot honom, som sagt med mera allmän giltighet, var att forskningsrön som utvunnits genom solida empiriska studier glömmes man inte, medan empiriskt mindre välförankrad *a priori*-forskning är dagsländor som lätt förgås i minnets luftiga domäner.

Hermann ägnade sig också åt diverse andra lätt våghalsiga spekulationer vad gäller kopplingen mellan grekiskt språk och allmänmänsklig tanke. Han strävade efter att se ett djupare tankemönster bakom det fragment som det för honom ändå nästintill fulländade grekiska språket utgjorde. Som en del av beskrivningen finns en systematisering av *verbet*, i allmänhet och i grekiskan i synnerhet. Här har eftervärlden funnit anmärkningsvärt att Hermanns system innehåller (delvis "rekonstruerar") *sexton* tempus (eller nitton, beroende på hur man räknar), medan grekiskan bara har *sju* tempus. Men vad man här har missat är Hermanns syfte att inte i första hand beskriva grekiskan som sådan utan detta språk i den mån det bra men inte fullständigt ger uttryck åt tänkbara tidsbegrepp.

Just i det universalistiska anspråket, eller åtminstone i ett hängivet försök att hitta en enhetlig analys bortom mängden av till synes disparata data, liknar Lévi-Strauss och Hermann varandra. Båda var, inom ramen för sina olika agendor, på jakt efter tänkandets villkor, och tänkandet, eller logiken, var för dem överallt en och densamma – strukturerad, symmetrisk, möjlig att greppa om för forskaren som lyckas blottlägga den. Lévi-Strauss å sin sida menade att kulturella

Gottfried Hermann (1772–1848).

FOTO: MARY EVANS PICTURE LIBRARY/RIEL

Hermann ägnade sig också åt diverse andra lätt våghalsiga spekulationer vad gäller kopplingen mellan grekiskt språk och allmänmänsklig tanke.

Oidipus och sfinxen av Gustave Moreau, 1864.

skillnader, exempelvis vad gäller myter, inte är uttryck för olika sätt att tänka utan endast olika manifestationer av samma sätt.

Hermann, å sin sida, bekände sig likaledes till ett mänskligt tänkande som i princip är universellt, och, som han menade, tillgängligt *a priori*, men på en väsentlig punkt skilde han sig härvidlag från Lévi-Strauss. Hermann tycks nämligen ha menat att just det antika Greklands språk, jämte dess litteratur och myter, på ett ojämförbart fullödigt sätt speglade detta allmänmänskliga tänkande – vilket gör det särskilt värdefullt att utforska och i grunden förstå grekiskan och till detta språk knutna föreställningar, för att, så att säga, få en nyckel till tänkandets strukturer rent allmänt och kanske rentav till varons. Vad som kom till uttryck i Grekland och det övriga västerlandet efter antiken, för att inte tala om i andra delar av världen, var för Hermann långt mindre intressant.

En tankefigur som Lévi-Strauss ägnade mycket eftertanke var *reciprociteten* och *medlidandet* och deras civilisationsskapande roll. Han menade att medlidande visavi "den andre", en människa vem som

helst, som man inte är knuten till exempelvis genom släktskap, är en förutsättning för, och en början på, civilisation. Reciprocitetstanken, har man påpekat, är hos Lévi-Strauss genklang från romantiken, kopplad till annat besläktat tankegods, främst myters ställning som kunskapskälla. Intressant i sammanhanget är också hans antagande om tänkandets, och kanske verklighetens,

När Lévi-Strauss gav sig i kast med att tolka berättelsen om kung Oidipus antecknade han de särdrag han hittade i myten på indexkort, som han sedan blandade och grupperade på olika sätt.

antinomiska natur (något som kommit att ses som typiskt för strukturalismen med dess laborerande med motsatspar). På denna punkt framstår Lévi-Strauss synnerligen starkt som stående i en västerländsk och inte minst av grekisk filosofi präglad tradition (hur kopplad denna än må vara till mänskligt tänkande i största allmänhet). I Sofokles drama *Filoktetes*, från 400-talet f.Kr., kan man utläsa en tidig problematisering av medlidandet i förhållande till djuriskhet och civilisation. Och ett av de särdrag hos den antika grekiskan som mest fascinerat eftervärlden är dess väl genomförda tendens att polarisera – att skapa motsatspar – markerade med partiklarna *men* och *de* (ungefär: "å ena sidan...", "å andra sidan...").

– att skapa motsatspar – markerade med partiklarna *men* och *de* (ungefär: "å ena sidan...", "å andra sidan...").

Om någon skulle fråga mig vad jag tycker vi mest skäse som aktuellt och eftersträvänsvärt hos Lévi-Strauss och Hermann, skulle jag svara: deras tankeflykt – förmågan, och modet, att tänka stort och fritt. När Lévi-Strauss gav sig i kast med att tolka berättelsen om kung Oidipus antecknade han de särdrag han hittade i myten på indexkort, som han sedan blandade och grupperade på olika sätt. Till slut såg han något, en struktur och en betydelse, som han tyckte var den riktiga och som skilde sig från andra tolkningar före och efter honom. Eftervärlden har inte sett just denna mytanalys som särdeles övertygande (enligt vilken myten i fråga centralt handlar om problem hos ett samhälle som betraktar sig som autoktont, det vill säga framfött ur jorden), men själva angreppssättet, och djärvheten, skulle man önska att fler forskare ville anamma.

Hos Lévi-Strauss tillkommer också hans viktiga, men ofta förbisedda, roll som civilisationskritiker. Han motsatte sig människans överhöghet i naturen. Även hans sorg över de mänskliga kulturernas förutsägbara slut, delvis under ovärdiga former, känns onekligen mycket modern.

Lévi-Strauss är en författare som har mycket att vinna på att läsas om, i synnerhet på originalspråket. Det har på senare tid påpekats – såväl i artiklar i samband med Lévi-Strauss hundraårsdag som i Christina Schmidts avhandling *Nostalgisk längtan och iskallt förnuft. Claude Lévi-Strauss som civilisationskritiker* – att denne franskspråkige författare i många viktiga hänseenden förenklats genom översättningar och på andra sätt missförståtts, till exempel som alltför ensidigt språkvetenskapligt orienterad strukturalist i Ferdinand de Saussures efterföljd. Ett slående exempel, i all sin enkelhet, är kanske redan en av Lévi-Strauss boktitlar, *La pensée sauvage*, i svensk översättning *Det vilda tänkandet*. Som illustration till originalutgåvan av boken fanns en bild av penséer, eftersom *pensée* betyder både tanke och penséblomma och Lévi-Strauss med titeln önskade en koppling mellan tanke och natur, vilken han tyckte alltmer gick förlorad i den egna tiden. Lévi-Strauss arbetade mycket med dubbeltydigheter. Eftersom de ofta är bundna till en författares eget språk har mycket av hans djupare budskap gått förlorat eller förvanskats genom översättning till andra idiom. ✨

Årtiondet som inte tar slut

51 Johanna Paulsson ser 1980-talet gå igen

Rädda världen på Facebook

52 Lennart Hast frågar sig om en knapptryckning är engagemang

Bortom medieeliten

53 Per Dahl ser oväntade fördelar med trädgårdsmästare

Politiska samlarbilder

53 Lars Melin om politiker som lånar sitt språk från ingenjörer

Skogsliv vid McKenziefleden

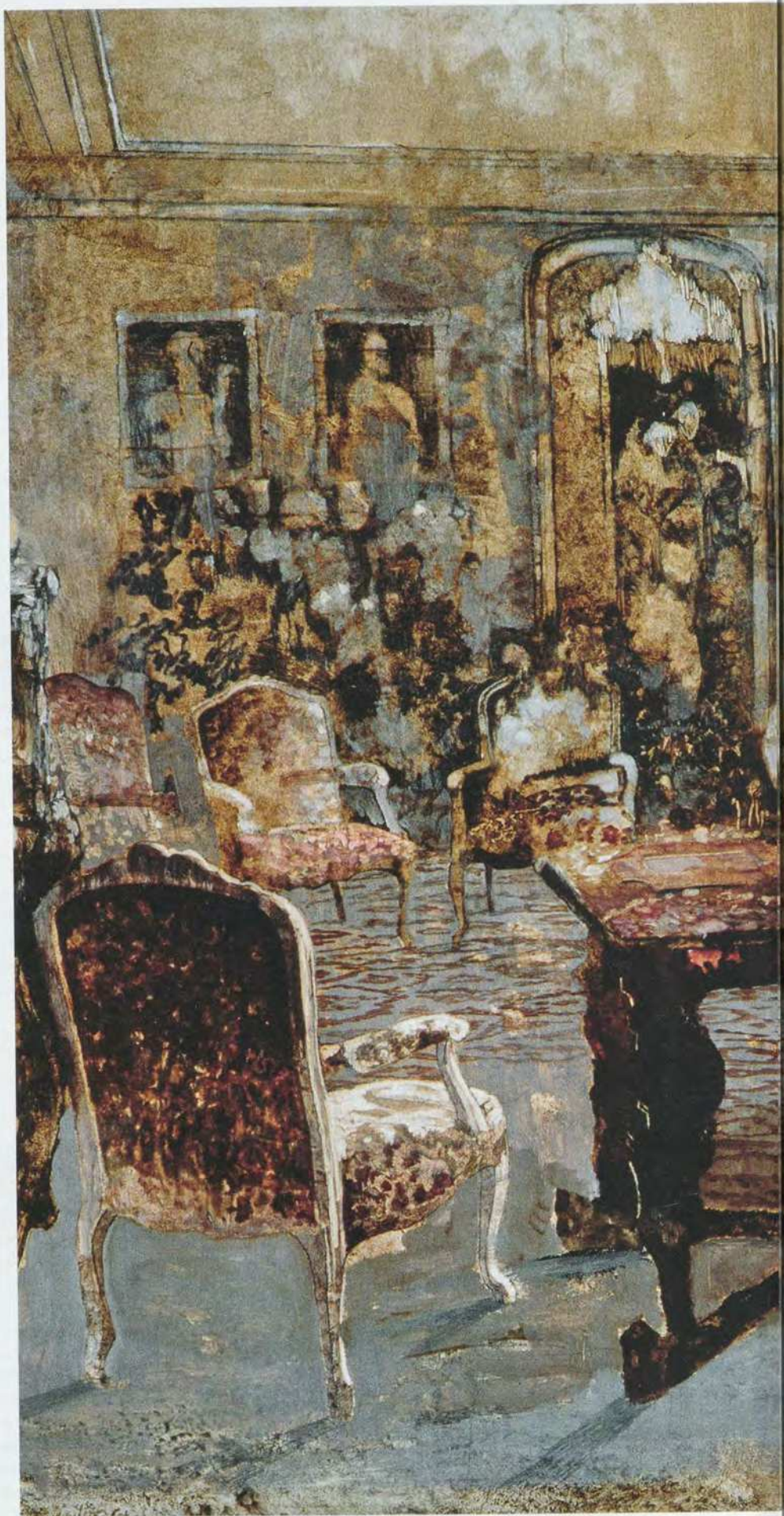
54 Per Helge beger sig ut i USA:s litterära landskap med Barry Lopez

Teorin som förklarar allt

56 Tanja Bergkvist undrar om genus-experten är vad elever behöver

Notiser

56 Pophöger, bläckfiskar och 80-talister

KONST

De kusliga salongernas mästare

Roj Friberg är föremål för en retrospektiv utställning och en ny bok. **Therese Bohman** reflekterar över förfallets estetik.

JAG HAR ALLTID HAFT SVÅRT FÖR surrealismen. Mest för att jag tycker att den är för utstuderad och effektsökande, och därmed misslyckad: inte ens i mina konstigaste drömmar har det förekommit några smältande klockor eller kvinnor med byråldor i magen. Jag brukar tänka att surrealismen bortser från att det som mer än något annat utmärker känslan av dröm är just känslan av den, snarare än rekvisitan i den.

Ur det undermedvetnas oerhörda källa där allt som erfarits i ett liv flyter omkring oordnat och kaotiskt, som en ocean där den medvetna tanken lägger sina långrevor eller där drömmen kombinerar våra nattliga äventyr på de mest osannolika sätt – ur den oceanen hämtar vi upp nya okända impulser till vår text eller bild. När det okända träder fram i texten/bilden uppstår något nytt, utanför analysen, med en ännu oanad innebörd.

ORDEN ÄR HÄMTADE från en föreläsning av Roj Friberg (f. 1934), som trots sitt intresse för det undermedvetna inte är någon surrealist. Men han är en drömmålar, i det att hans bilder fångar drömens brist på logik, dess speciella blandning av sådant som är igenkännbart och på samma gång främmande: en välbekant miljö där något känns fel. Det Friberg kallar "det okända" gränssar till vad Freud kallade *Das Unheimliche*, det kusliga: något hemlikt som innehåller ett element av något främmande, och som guppar omkring strax under ytan i vår vardag.

Det kusliga är särskilt påtagligt i Roj Fribergers ståndsmässiga interiörer. Inte för att de är stilla och tomma, för sådana interiörer finns det gott om i konsthistorien (Vermeer, Hammershøi...), och de upplevs som behagligt rofyllda. Fribergers interiörer är kus-

liga för att allt inte tycks stå riktigt rätt till i dem, för att avsaknaden av liv i dem tycks bero på något man helst inte vill känna till. Vad har hänt här? tänker jag. Varför har människor lämnat denna vackra sal, med sina sirliga möbler och klirrande kristallkronor och dyra mjuka mattor? Något är ruttet bakom medaljongtapeterna i Fribergers interiörer; stämningen i dem låter ana förfall och undergång.

JAG TÄNKER PÅ Baudelairens dikter där sköheten bor granne med döden, hans dikt om "ett rum med laméer och möbler av yppig lyx / parfymflaskor av kristall, / tavlor, pjäser i marmor och brons / och dräkter i praktfullt fall, / i ett rum med drivhusvärme, vars luft / är farlig och ödesdiger". Baudelaire beskriver rummet som genom en filmkamera, och snart zoomar linsen in det egentliga motivet för dikten: ett stympat kvinnolik, en fruktansvärd bild, som i Baudelairens beskrivning ändå framstår som vackert, ja, nästan som en del av inredningen.

Även om det inte dväls så bestialiska saker i skuggorna i Fribergers salar så misstänker jag att luften i dem är unken, att den luktar damm, fukt, instängt, unket: att man

Undergången är ständigt återkommande hos Roj Friberg. Många av hans bilder tycks utspela sig efter katastrofen, de skildrar en värld stadd i förfall.

kan dra bort de tunga gardinerna och slå upp fönstren på vid gavel och vädra länge utan att den obehagliga lukten försvinner. Den amerikanske regissören David Lynch skulle antagligen känna sig hemma i Roj Fribergers salonger: sjunka ner i en avfätljerna, glänta på ett sammetsdraperi och låta en dansande dvärg ta plats på den äkta mattan ...

UNDERGÅNGEN ÄR ständigt återkommande hos Roj Friberg. Många av hans bilder tycks utspela sig efter katastrofen, de skild- >>

Slottsinteriör, 2003.

FOTO: ATLANTIS FÖRLAG

Färjeläge, 2008.

FOTO: ATLANTIS FÖRLAG

rar en värld stadd i förfall: folktom, flagnande, nedskräpad, söndervittrand. Hans målningar av byggnader påminner om post-apokalyptiska skräckfilmer (jag tänker särskilt på den brittiska *28 dagar senare*, som delvis utspelar sig i ett London där en dödlig smitta spridit sig och slagit ut hela samhället: staden ligger tyst, övergiven). Samtidigt finns det ett drag av klassicism i Fribergs bildvärld. Inte en idealiserande klassicism, utan en kärv och klarsynt, om man

egyptiska gravkammare. Samtidigt ligger den tyska symbolismen nära till hands som referenspunkt, och då särskilt dess paradigmverk *Dödens ö* av Arnold Böcklin (som kanske också är det mest klassicistiska av symbolismens verk).

FRIBERGS SVAR PÅ Böcklins kända målning är serien med motiv av floden Lethe: i grekisk mytologi glömskans flod i dödsriket Hades. Ett dopp i den raderar de dödas minnen av det tidigare livet, en process som givetvis är ångestfylld: Vem vill stiga ner i en flod som raderar hela ens person? På samma gång är ett bad i Lethe nödvändigt när jordelivet ändå gått förlorat, en reningsprocess man

måste genomgå för att kunna börja om. Utan Lethes barmhärtiga glömska skulle det vara alltför plågsamt att gå vidare.

"Tar en halv sobril, somnar", skriver Friberg i en kort anteckning från en flygresa, en vardaglig notering, men raden återkommer när jag betraktar hans bilder efter att ha läst den. "Ibland upplever jag att jag befinner mig på en gräns eller en egg där ena sidan är djup depression med panik som följd" skriver han i en annan dagboksanteckning. "Men jag behåller balansen genom att förtränga vissa tankemönster, eventuellt med hjälp av sprit." Den sista satsen är närmast humoristisk i sin uppriktighet, men kanske ändå en nyckel till Roj Fribergs bildvärld.

I den finns inte den svärmiska dödslängtan som hos de symbolister som han delar uttryck med, och inte de vulgära, övertydliga drömlandskapen som hos surrealisterna. Där finns den anspråkslösa men grundläggande mänskliga strävan vars medel är en halv sobril, några glas vin eller en klunk av Lethes vatten och vars mål är stillhet, tystnad, en stunds vila för en överaktiv hjärna och en god natts sömn. En längtan efter ro i sinnet. 🍀

Fribergs svar på Böcklins kända målning är serien med motiv av floden Lethe: i grekisk mytologi glömskans flod i dödsriket Hades.

kan tänka sig en sådan: det finns element i hans målningar som är monumentala, arkaiska, som påminner om antika tempel, forn-

Årtiondet som aldrig vill ta slut

Vad det är som gör att 1980-talet fortfarande lockar unga trendmedvetna människor? **Johanna Paulsson** funderar över en tid som flytt.

EN GÅNG I TIDEN – före 1980-talet – innebar "apple" någonting man åt, inte något man startade upp. "Madonna" förde tankarna till andlighet snarare än till kontroverserna kring en artist med utagerande sexualitet, medan "moonwalk" refererade till astronauten Neil Armstrongs första steg på månen och inte till sångaren Michael Jacksons glidande dansrörelse.

Historikerna Gil Troy och Vincent J. Cannatos iakttagelser i förordet till antologin *Living in the Eighties* (Oxford University Press, 2009) ringar på ett fyndigt sätt in någonting väsentligt. För när 1990 tog vid hade de här orden fått en ny innebörd som enligt redaktörerna också reflekterade en helt ny värld, där den amerikanska politiken var mer konservativ, kapitalismen mer aggressiv och samhället mer individualistiskt.

Med en samling essäer som belyser Reagan-erans olika aspekter – såväl sociala som politiska och ekonomiska – vill bokens redaktörer ge en mer balanserad bild av 80-talet och samtidigt förklara uppdelningen mellan "röda" och "blå" delstater i USA. Trots att boken enbart belyser Amerika är den intressant för den som vill förstå dagens verklighet – från finanskrisen till populärkulturens 80-talsnostalg. Retoriken är på många sätt densamma och 80-talet har onekligen visat sig vara ett ihärdigt decennium, från axelvaddarnas återkomst till elektronisk musik och konservativ politik.

FÖR TVÅ ÅR SEDAN rapporterade Sky News att 80-talet röstats fram som de senaste 50 årens coolaste decennium och i fjol blev festivalen 80:s Rewind i Henley-on-Thames – med det största uppbådet av 80-talsartister sedan välgörenhetskonserten Live Aid – en sådan publikframgång att man bestämde sig för att göra ett årligt arrangemang av det hela. Den svenska motsvarigheten är turnépaketet Forever Young, vars namn syftar på den tyska syntpopgruppen Alphavilles hit från 1984. En låt som i själva verket handlar mer om kalla krigets kärnvapenhot (*Are you going to drop the bomb or not?*) än om evig ungdom.

Det är av allt att döma också den sortens

Madonna – 80-talsikon.

dubbelhet som Powerhouse Museum i Sydney valt att betona med pågående utställningen *The 80s Are Back*. På museets hemsida presenteras de olika delarna med texter om alltifrån 80-talets leksaksrenässans – det kluriga pusslet Rubiks kub firar 30-årsjubileum i år – till tunga teman som aids-krisen. Museet menar att dagens 80-talsvurm bygger på nostalgiska känslor hos dem som växte upp på 80-talet men också på nyfikenheten hos en betydligt yngre generation.

INTE MINST POPINSTALLATIONEN Lady Gaga (född 1986) är förstås överdrifternas och den plastiga popens decennium personifierad. Många minns neonfärgernas årtionde som en enda stor fest och just därför har Powerhouse Museum också velat lyfta fram decenniet som en omvälvande tid kantad av ytterligheter; av både tillväxt och lågkonjunktur, löneökning och arbetslöshet, kalla kriget-retorik och perestrojka. Den komplexiteten har även *Living in the Eighties* riktat in sig på. I antologin beskrivs 80-talet som ett av de mest fascinerande och föränderliga årtiondena under 1900-talet, inte minst på grund av upptakten till Sovjetunionens sönderfall. Men också många mindre händelser har definierat decenniet. Amerikablev mer högerorienterat under 80-talet, samtidigt som den modifierade konser va-

tismen införlivade 60-talets radikala rörelser – feminism, medborgarrätt, miljöaktivism och homosexuellas rättigheter – och gjorde dem mer *mainstream*.

Det idealistiska 60-talets hippies hade ersatts av 80-talets yuppies – *young urban professionals*. Termen har blivit synonym med att vara bortskämd och självupptagen, och påminner inte så lite om hur dagens unga 80-talister brukar beskrivas. Tjernobylyckan och senare Exxon Valdez oljeutsläpp utanför Alaska väckte den miljömedvetenhet som lett fram till dagens klimatdebatt, medan finanskrisen 2008 fick demokrater att skynda ut och förklara arvet efter Reagan-eran som ett misslyckande. Och i likhet med president George W. Bushs retorik om "ondskans axelmakter" i sitt tal till nationen 2002, talade Ronald Reagan på 80-talet om dåvarande Sovjetunionen som "ondskans imperium".

DEN SOM SÖKER, han finner, brukar det heta och att enbart lyfta fram likheter mellan dagens samhälle och 80-talet är förstås förenklande, och riskabelt. Ändå är många av verkningarna ofrånkomliga. *Living in the Eighties* belyser allt från feminismens bakslag till liberalismens nyorientering och skattereduktionernas Reaganomics. Den samlar röster från olika politiska läger – både Reagan-kritiker och fans – liksom från olika generationer. En del av författarna ser 80-talet som "USA:s gryning", en era där Ronald Reagan återupplivade ekonomin, gav politiken en nyorientering och där amerikanerna fick självförtroendet tillbaka, som Troy och Cannato sammanfattar det.

Andra ser det snarare som en självgod, konstlad, girig och destruktiv period. Ofentliga platser privatiserades genom köpcentrumens utbredning och den fria marknadens fragmentisering fick också resonans i musikindustrin: FM-radions valmöjligheter gjorde musikutbudet mer nischat och övergången från 70-talets discoera innebar till en början ökad segregation.

Men det här var också årtiondet då syntpopen blev ett passande soundtrack för en generation som tillbringade alltmer tid framför arkadspel som Pac-Man. Nyhetsmagasinet *Newsweek* skrev att ingen framtida rockstjärna kunde hoppas på samma inflytande som Elvis och Beatles, men inom ett år slog Michael Jackson igenom tack vare en ny innovation: MTV. Och visst ligger det något i konstatandet att musikvideokanalen gjorde den amerikanska kulturen såväl pråligare som i fas med Reagan-erans övermått och själviskhet.

Kanske är det därför ingen slump att dagens allt mer individualistiska samhälle riktar blicken mot 80-talet under ett helt decennium. Det trots att trendernas typiska tjugoårscykel antyder att 2010 är hög tid att börja plundra 90-talet på idéer. ✿

Russian Spy Anna Chapman est sur Facebook
Inscrivez-vous sur Facebook pour communiquer avec Russian Spy Anna Chapman.

FOTO: THOMAS
COEX/SCANPIX

INTERNET

Klicka här för att rädda världen

Antalet samhällsorienterade grupper på Facebook växer för varje dag. Men är medlemskap i dem ett tecken på verkligt engagemang, undrar **Lennart Hast**.

HAR DU FÅTT FRÅGAN om att gå med i en Facebookgrupp med namn som "Stoppa...", "Vi som...", "Hata..." eller "Rädda..."? Då sociala medier uppmuntrar användarna till att dela med sig av sina åsikter är det inte konstigt att fenomenet Facebookgrupper blivit stort.

Genom ett knapptryck kan användarna ta ställning till exempelvis samhällsfrågor och politik, utan att egentligen behöva anstränga sig.

Facebook kan fungera som en plattform för social förändring, vilket Barack Obamas presidentkampanj 2008 brukar ses som paradexemplet på. Allt fler organisationer har via Facebook skapat protestgrupper mot så skilda frågor som folkmordet i Darfur och Farc-gerillan i Colombia. En av de snabbast växande Facebookgrupperna på senare tid är "Boycott BP" som uppmanar till att bojkotta BP:s produkter. Gruppen har över 850 000 fans.

Allt fler har även upptäckt Facebook som organisationsverktyg för lokala frågor. I början av maj i år skrev *Metro Göteborg* att den samlade protesten av 1600 medlemmar i Facebookgruppen "Vi som vill stoppa bygge av väg inom Rådasjöns naturreservat!!!" och 2 139 namnunderskrifter, fick Härryda kommun att dra tillbaka ansökan om en väg i nämnda naturreservat. I en artikel i *Göteborgs-Posten* vid samma tidpunkt menade mer än var tionde niondeklassare i en enkät, att det bästa sättet att påverka samhället var att gå med i en Facebookgrupp. Något fler niondeklassare trodde att ett politiskt parti är bästa sättet att påverka.

I EN UNDERSÖKNING AV vad som får amerikanska collegestudenter att delta i Facebookgrupper med samhälls- eller politisk

inriktning, visade det sig att grupperna fylle fyra behov för sina användare: de är ett sätt att umgås, de ger underhållning, de ger status, samt ger information. De studenter i studien som främst sökte information var också mera intresserade av att engagera sig i samhällsfrågor eller politik. Beslutet att gå med i en Facebookgrupp kan alltså vara tecken på äkta engagemang, men frågan är om det alltid är det.

JOURNALISTEN EVGENY MOROZOV drev 2009 i *Newsweek*-artikeln "It feels like activism" tesen att sociala nätverkssajter som Facebook har skapat en yttlig form av aktivism – "slapptivism" (eng. *slacktivism*) och gav två exempel på hur detta kan yttra sig. Det första exemplet handlar om engagemang för ett världsproblem – att barn far illa. Facebookgruppen "Save the Children of Africa" som en dag i juni 2010 hade 1 751 591 medlemmar, hade då samlat in totalt 11 948 dollar. Det ger intrycket att medlemmarna inte var speciellt engagerade, men en förklaring kan vara att många av medlemmarna i en Facebookgrupp som stödjer ett gott ändamål tycker att själva handlingen att gå med gruppen i sig är ett tillräckligt engagemang.

Som andra exempel angavs en studie startad av en psykolog vid Köpenhamns universitet, som skapat en Facebookgrupp med det påhittade syftet att stoppa rivningen av en fontän i Köpenhamn. 27 000 personer gick med i gruppen. Fontänen skulle inte rivas. Slutsatsen blir att många ansluter sig till Facebookgrupper "som verkar bra" utan att vara det minsta insatta i frågan.

Sannolikt går många med i Facebookgrupper av bara farten, utan att direkt reflektera över det. Gruppträck kan vara ett skäl: att neka till en inbjudan som givits "i

gåva", kan uppfattas som en signal om personen inte står på "samma sida" som gåvogivaren. Då är det ofta mer bekvämt att gå med. Medlemskap uppfattas som en gest av samhörighet, men även som ett sätt att skapa social status genom att visa att man är en god eller engagerad person som står för sina åsikter. Men medlemskap i en utvald samling Facebookgrupper kan lika gärna ses som ett slags "impression management" för att skapa det "rätta" intrycket.

Att få frågor att "lyfta" via en Facebookgrupp kan kanske fungera inom avgränsade områden som konsumentprotester för att få konsumenter att exempelvis byta oljebolag, telefonoperatör, eller lokala och dagsaktuella frågor inom ett land, som exempelvis stoppandet av ett vägbygge.

Sannolikt räcker inte engagemanget i Facebookgrupper lika långt för globala och långsiktiga frågor. Där kan grupperna vara ett bra forum för att organisera en opinion, men det krävs också aktiv handling för att få till stånd en förändring; som att lägga en krona eller två i insamlingsbössan, ändra sitt beteende eller engagera sig exempelvis i frivilligarbete.

MEN VAD FÄR DÅ "slapptivismen" för effekter? Den har sannolikt gjort många människor medvetna om problemen som exempelvis barnen i Afrika ställs inför, men löser det problemen? Om man skall tro Evgeny Morozov, har Facebookgrupper gjort det svårare för många organisationer att samla in pengar och få folk att exempelvis engagera sig i frivilligarbete. Misstanken om att pengarna man tänkt skänka ändå "försvinner på vägen" leder till att mångas engagemang riskerar att stanna vid just ett knapptryck. ✚

BORTOM MEDIEELITEN

– Ja, precis så är det i Parispolitiken. Och Jean håller med mig, så vi behöver inte tvivla.

– Jean?

– Ja, Jean! Min trädgårdsmästare naturligtvis.

Den uppåtsträvande karriärpolitikern på besök på landet 1914 blev lite tagen av svaret från gamle hertigen av Plessis Vaudreuil. Men denne, som ännu ansåg sig vara pär av Frankrike och vars släkts trädar var spunna från Sankt Petersburg till Madrid, bekymrade sig inte. Han och Jean var ju överens.

Scenen i romanen *Au plaisir de Dieu* (på svenska *Gud till behag*) av Jean d'Ormesson från 1974 är naturligtvis påhittad. Någon hertigsläkt Plessis Vaudreuil har aldrig funnits. Men den fångar en attityd till det lokala och det nationella, till bördseliter och meritokratiska sådana, som vi skymtar på många håll i det förindustriella samhället.

Här i sydost uppehålls den nationella politiska debattens dagordning av två kanaler. Den ena formas av media – tidningar, radio och tv. Av dem kämpar våra public service-kanaler en uppehållande strid mot sina kommersiella, inte särskilt diskuterande konkurrenter. Den mest framgångsrika radiokanalen P4 försöker profilera sig som regionens röst och avhänder sig det komplicerade materialet. Lokaltidningarna innehåller allt mindre kvalificerad samhällsdiskussion, och distributionen av rikstidningar glesnar obönhörligt.

Verklig opinionsbildning ses inte mycket av här.

Istället satsar de professionella opinions- och nyhetsaktörerna på det lokala. Egna ståndpunkter ersätts av speglar i vilka allmänheten ska känna igen sig.

Om detta kommer larmrapport efter larmrapport. Ansvarskännande folkvalda beskärmar sig, folkrörelser varnar för att deltagandedemokratien är i fara. Kanske valdeltagandet sjunker än mer – vilken legitimitet återstår då för våra politiska institutioner?

Själv är jag inte särskilt oroad. Det jag ser är snarare hur den politiska korrekthetens nationella dagordning flagar och murkar. Är det verkligen så farligt? Men är det för den som vill göra ett moget övervägande viktigare att ha frågat 15 proffstyckare i Stockholm än att ha frågat Jean, den lokala trädgårdsmästaren? Jag är faktiskt ganska säker på svaret, alltmedan jag själv tillsammans med delar av övriga Sverige trasar tillbaka från massmobiliserandets land till det för- och eftermoderna bysamhället.

Per Dahl

SPRÅK

Politiska samlarbilder

Förr inspirerades politikerna av sjöfarare som Columbus. Nu har landkrabborna tagit över.

HUR SER BILDEN AV EN POLITIKER UT?

En gång i tiden talade man om statsmän som med fast hand på roddet styrde mot fjärran, hägrande mål. Havet kunde vara hotande, och stormarna slet i seglen, men kursen låg fast, och alla som slet hårt för om masten visste att de snart skulle nå en trygg hamn.

Det var ett ärorikt bildspråk med smak av kapten Hornblower, Christopher Columbus och Horatio Nelson. Och självklart är det alla politikernas egen favoritbild och självbild, även om den är gammal och tummad och inte har minsta likhet med modern sjöfart.

Det finns modernare bilder. Men med på dessa ser vi inte längre den öppna horisonten och de stora farlederna. Bilderna föreställer något som befinner sig betydligt närmare fastlandet. Det handlar numera oftast om att lotsa skutan mellan grynnor och skär. Och sjösätter man ett projekt blir det bara för att få iland ett paket av det ena eller andra slaget. Bildspråket har tappat ganska många guldgaloner. Och tittar vi ännu närmare på denna bild av kustfrakt handlar det allra mesta om att förankra snarare än att kasta loss.

Men de riktigt moderna bilderna föreställer varken öppet hav eller fjärdar och vikar. Det marina landskapet och den väderbitna retoriken har krympt ihop till helt oglamorösa våtmarker.

Oberoende av partifärg är alla de feiga landkrabborna lika angelägna om att ha torrt på fötterna. Och alla är lika tveksamt försiktiga med att sätta ner foten. Det verkar som alla gett sig ut på ett gungfly utan fast mark under fötterna. Förr var det skakigt och oroligt, men nu är det läckor man oroar sig för.

Det är därför stora resurser läggs på att få ett brofäste, att lägga en grund, få en bas eller plattform, ja, helt enkelt få fast mark att stå på.

I det läget får man hämta metaforerna från ingenjörstrupperna. Det gäller att slå broar, överbygga klyftor, riva murar, staka ut vägen, bryta väg, ta sig igenom, nå ända fram. Det gäller att spana framåt så att man inte hamnar i värre och större våtmarker. Det viktigaste är ju att inte köra fast. Därför siktar man på hållbar utveckling, hållbar åtminstone fram till valet.

Ingenjörstrupperna har förstärkt en politisk kompass men de tror alltid mer på kartan än terrängen.

Ingenjörstrupperna är också motoriserade, mekaniserade och automatiserade. Det gäller att få hjulen att snurra, sätta in rätt drivkraft, och få saker att hända per automatik, och det är många mekanismer som ska utlösas för att det ska gå runt. Men vi meniga får fortfarande hålla till godo med gamla hederliga metoder som hävstångar, ok och släggor.

Det låter som vilket gammalt infrastrukturprojekt som helst. Men det är trupper. De mobiliserar och tar fighten. De vill slå ut fi och ta hem segern.

Lars Melin

Christofer
Columbus.

LITTERATUR

Skogsliv vid McKenziefloeden

Barry Lopez har i sitt författarskap utforskat USA med utgångspunkt i indianfolkens mångtusenåriga erfarenheter. **Per Helge** har läst en ständigt aktuell civilisationskritiker.

BLAND DAGENS författare i USA är Barry Lopez en av de främsta inom den vitala genre som brukar kallas "nature writing" och som i vårt fattiga svenska litterära landskap inte ens har ett namn. Själv har han hävdat att just den genren mer än någon annan för vidare den urgamla diskussionen om människans öde. I hans tre berättelsesamlingar *Desert Notes*, *River Notes* och *Field Notes* från slutet av 70-talet och framåt, liksom i senare böcker som *Light Action in the Caribbean*, 2000, konfronteras västerländskt lineärt framstegstänkande med en djupare, kalla det gärna andlig kunskap som finns att hämta ur själva landskapet, ur allt det le-

vande vid sidan av det mänskliga. Spänningen mellan det realistiskt sakliga å ena sidan och det fantastiska eller det öververkligt magiska å den andra gör effektivt läsarens säkra uppfattningar om tillvarons ordningar mindre säkra.

URÅLDRIG NATUR OCH modern civilisation var redan från början lika starkt impulsgivande inslag i Barry Lopez liv. Uren uppväxt i först det kaliforniska landskapet och där efter det urbana New York (Lopez är född 1945) djupnade hans intresse för den yttre världen. Metodiskt och målmedvetet kom han att färdas genom del efter del av USA för

att omfatta dess väldiga geografi, innan han för trettio år sedan slog sig ner för gott vid McKenziefloeden i centrala Oregon.

I essän "The American Geographies" i samlingen *About This Life*, 1998, skriver han om att så många amerikaner saknar konkret känsla för och erfarenhet av en lokal geografi där de är hemma och utifrån vilken de kan tolka och förstå världen. Istället möter de en tillrättalagd bild av denna geografi. De böljande prärier, fritt strömmande floder och majestätiska purpurroda berg som alla amerikaner älskar – var finns de? Mark Twains Mississippi har dämats från Illinois till Louisiana, prärierna är privatägda och instängs-

lade. Via tv, tidskriftsartiklar och illustrerade kalendrar flödar istället en uttunnad form av natur, där själva det vilda i det amerikanska landskapet har reducerats till intagande – och säljande – sceneri. Det är ingen avgörande skillnad, skriver Lopez i ett annat sammanhang, mellan fotografierna i en landskapskalender och en Playboy-kalender.

NÅGRA ÅRS STUDIER I etnologi och amerikansk folklöre vid universitetet i Oregon öppnade hos Lopez ögonen för ett för honom nytt slags kunskap. Medvetet utsträckte han sitt resande till allt avlägsnare delar av världen; till att möta andra kulturer än den västerländska. Men utgångspunkten var vad som fanns att hämta inom USA:s gränser ur de inhemska indianfolkens mångtusenåriga historia och erfarenhet.

Hans författarskap började också där, med en bok som byggde på indianska myter med den populära *trickster*-figuren som huvudperson. Känd för en större krets läsare, även internationellt, blev han med två böcker i skarven mellan skönlittera-

tur och fackprosa: *Of Wolves and Men*, 1978, och *Arctic Dreams: Imagination and Desire in a Northern Landscape*, 1986. De båda böckerna, men dessvärre inga andra av hans verk, finns också utgivna på svenska.

VISTÄR INFÖREN djup kris i vår karaktär, skriver Lopez i *The Rediscovery of North America*, 1990, en pamflett och stridsskrift som sammanfattar den västerländska civilisationens härjningar mot och rovdraft på de amerikanska kontinenterna alltsedan Columbus landsteg i San Salvador.

Barry Lopez.

Isin senaste samling berättelser med titeln *Resistance*, från 2004, gestaltar han denna civilisationskris, mörkare än tidigare i ett USA som präglas av såväl *Patriot Act* och kampen mot terrorismen som en oförmin-

skad utarmning av det amerikanska landskapets resurser. Alla historierna hänger tätt samman, seriekopplade som elementen i en strömkrets. Varje berättelse återges i jagform av sammanlagt nio personer. De har alla fått ett brev från den nybildade "Office of Inland Security", vari meddelas regeringens "utbredda irritation" över deras verksamhet och förvarnas om en "önskan att tala med" var och en av dem.

Historierna tar sedan formen av vittnesbörd av dessa medlemmar i en lösligt sammanbunden amerikansk diaspora – de är alla intellektuella, författare, översättare, vetenskapsmän, bosatta och verksamma i Paris, Berlin, Tanzania, Brasilien, etcetera – såväl som vältaliga försvar för naturens värld, för ursprungsfolk, för måttfullhet, för de liv som levs vid sidan av den västerländska konsumtions- och tillväxtfundamentalismen.

Bokens ärende kan kanske sammanfattas med några rader ur den historia som heter "Nilch 'i" (navajo-ordet för gudomlig vind): "Världen är vacker och vi är en del av den. Det är allt. Vår uppgift är inte att förbättra den utan att vara delaktiga i den."

JAG ÄR INTE optimistisk men hoppfull, har Barry Lopez sagt i en intervju apropå *Resistance*. Jag tror, fortsätter han där, att också den boken är hoppfull, genom sin trohet mot fantasin och de handlingssätt som fantasin kan leda till, och det är vad tyranner mest fruktar. Och, kan man tillägga, vad den västerländska människan idag mest saknar och bäst behöver.

En bas från vilken man reser sitt motstånd heter vaksamhet. Ett annat ord för samma sak skulle kunna vara beredskap. I den beredskap som Barry Lopez håller, ingår att han flitigt som få reser omkring och framträder med uppläsningar och föreläsningar inför alla sorters publik, inte minst på skolor och universitet. Det hoppfulla, menar han bland annat, ligger i mötet med unga människor, som läst hans böcker och försöker tänka och färdas vidare i de riktningar som därri pekas ut. Han ser där en motvikt inte minst till den usla undervisningen i dagens skolor, vilka borde ge vägledning för hur man blir medborgare. Nu handlar det bara om att skapa nyttiga anställda och konsument.

"Varje gång någon kommer fram till mig när jag signerar böcker och säger att de är grundskolelärare, tillfogar jag 'med tack-samhet' till min hälsning i deras bok", har han sagt, för att de befinner sig i skyttegravarna, där det varken finns pengar eller stöd, och håller ut, för att de så ofta arbetar i en institution snarare än på en plats för lärande. Många unga människor är missnöjda idag eftersom de är övertygade om att de vuxna värderar dem enbart som konsument. Vad de revolterar mot är att vi avfärdar deras visioner. ✨

Teorin som förklarar allt

Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA) har ett regeringsuppdrag att kartlägga skillnader i skolresultat och attityder till studier mellan flickor och pojkar samt förklara vad dessa skillnader beror på. För ett år sedan kom delbetänkandet SOU 2009:64, "Flickor och pojkar i skolan - hur jämställt är det?" där det under rubriken "Underprestation som effekt av sociala konstruktioner av manlighet i skolan" konstaterades att "Genusteoretiska maskulinitetsteorier ser skapande och försvar för hegemonisk maskulinitet som en avgörande mekanism". Rapportförfattaren att "social genusordning har avgörande betydelse för pojkars underprestationer i skolan." Konstruktion av manlig identitet påstås skada elevens förmåga att tillgodogöra sig kunskaper om alltifrån svensk grammatik till fysikens lagar.

När jag mötte DEJA:s (och Sacos) ordförande Anna Ekström i en paneldebatt i riksdagen den 10 mars i år uppgav hon att hon "står för vartenda ord i rapporten" efter att jag citerat ovanstående stycke. Anna Ekström är även regeringsutsedd ledamot (mer exakt vice ordförande) i Uppsala universitets styrelse och därför är det inte helt obetydligt att hon delar denna analys av svensk skola. Enligt uppdraget ska DEJA "tillsammans med högskolor och universitet ta fram en kunskapsöversikt om hur och varför flickor och pojkar presterar olika i skolan" samt "sammanställa och utvärdera metoder för att bryta traditionella könsmonster och könsroller". Så nu vet vi vad universitet och högskolor ska inrikta sig på.

Och hur kunskapsöversikten ser ut.

Ty sedan dess har DEJA gett ut sju liknande rapporter som tillsammans ska bilda underlag för det slutbetänkande "med förslag på lämpliga åtgärder" som ska vara färdigställt i november 2010. I den senaste rapporten (SOU 2010:53) som kom i juli har man "satt in den svenska diskussionen om pojkars sämre skolresultat i ett internationellt perspektiv" och diskuterar "hur fenomenet att pojkar som grupp tenderar att prestera sämre i skolan ska förstås, och vad man kan göra åt saken".

SLUTSATSEN KÄNNS IGEN FRÅN föregående rapporter: "Ytterst beror problemen med pojkars och unga mäns lägre deltagande och sämre resultat i utbildning samt även vissa beteendeproblem i skolan på traditionella föreställningar om manlighet."

Författaren är i detta fall Michael Kimmel, som för säkerhets skull förses med epitetet "en av världens främsta företrädare för den kritiska mansforskningen".

I förordet uppges att "Syftet med DEJA:s forskningsrapporter är att bidra med ny kunskap". Är det denna strävan som gör att ingen hederlig gammal förklaring till underprestation duger? För det är inte bara pojkarnas 10 procent lägre meritvärde som är ett problem, utan båda könen underpresterar i ett internationellt perspektiv. Så hur kommer åtgärds paketet att se ut? Kommer instruktionsboken "Dekonstruera din maskulinitet" att gås igenom av genuspedagoger inför terminsstart eller kräver kontinuiteten i elevens identitetsskapande process att genusexperterna är närvarande året runt? De kanske rent av kan ta över hela lektionen, och i förlängningen hela skolan?

Om nu Sverige ska bli en konkurrenskraftig kunskapsnation. Det är synd att Folkpartiet ägnade sitt skolpolitiska utspel inför valet åt burkor istället för det här. Eller har regeringen inte läst DEJA:s rapporter? ✿

Tanja Bergkvist är fil-
dr i matematik.

I korthet

**Popvännersterns galjonsfigurer:
Doktor Kosmos.**

Pophöger är inget att eftersträva

Inför det stundande riksdagsvalet har det förts en diskussion om bristen på musikartister som uttrycker sitt stöd för liberala ståndpunkter i allmänhet och alliansen i synnerhet. Musiker och artister med högersympatier lyser med sin frånvaro i Sverige, har det hetat. På vänsterkanten kan man däremot hitta Doktor Kosmos (V), Marit Bergman (SAP) och Robyn (Fi). "Tur för regeringen att valet avgörs på annat", skriver Sakine Madon i en krönika på ledarsidan i *Expressen*, och gläds åt att folk inte röstar med utgångspunkt i de artister som ställer upp för respektive block.

Problemet med hennes resonemang är att det ytterst sett accepterar kulturvännersterns uppfattning om att musik och politik är oupplösligt sammantvinnade. Hon tycks inte beakta det enkla faktum att politisk musik är lika tråkig om den kommer från vänster som om den kommer från höger. Bildkonst med partipolitiska budskap är lika trist om den kommer från vänster som från höger. Skönlitteratur med partipolitiska budskap är lika trist om den kommer från höger som från vänster. Musik med partipolitiska och renodlat ideologiska budskap som Doktor Kosmos – eller tidigare: Nynningen och Hoola Bandoola Band – kan uppfattas som höjden av kultur vid en viss tidpunkt av en viss grupp människor, men framstår givetvis ur ett mer balanserat perspektiv som lika banala från estetisk synvinkel som från ett politiskt perspektiv.

Konstnärer och musiker med ett högerperspektiv har den fördelen att de inte sällan har insett detta, medan motsatsen gäller för konstnärer och musiker med vänstersympatier. Det i sammanhanget problematiska är snarast att politiker och ledarskribenter sällan har förstått detta, vare sig de tillhör vänstern eller högern.

Johan Lundberg

Hemska 'experimentella' konstverk på Detroit Institute of Arts. De numera obligatoriska helt vita dukarna; snarare fyrkantiga vita pappersbitar. Nio stycken sådana i rad. En målning täckte tre väggar och hette 'Green Focus': två jättestora vita dukar, en jättestor vit duk med en liten grön triangel i mitten. Men om man protesterar mot ett sådant trist osjälvständigt verk anses det automatiskt att man är 'reaktionär'. Jag tycker mycket illa om [R:s] försök att avfärda mina invändningar mot minimalistisk konst genom att säga att nya verk ständigt möter motstånd; tänk bara på Picasso, Monet, van Gogh, etc., etc. Det är säkert sant. Men detta är inte längre nyskapande konst, Duchamp började redan för decennier sedan med sin lekfulla anti-konst; år 1976 är de helvita dukarna slentrian, liksom helsvarta, helröda och helt gröna dukar. Trots detta kallade intendenten för institutet utställningen 'Ett nytt decennium'.

Joyce Carol Oates:
Dagboksanteckning den 12 augusti 1976, i *Dagbok 1973-1982*, övers Ulla Danielsson, Bonniers 2009.

Åttiotalisterna utan trauman

Åttiotalisterna är på modet. Men inte Strindberg och Benedictsson. Utan de som är födda på 1980-talet. Stereotypen är anti-auktoritär, vänskapsorienterad och onaturligt intresserad av självutveckling. Bloggboomen som följde babyboomen är dessutom uppmärksamhetstörstande. Men vad händer när blogggenerationen blir samhällsbyggare?

I en tid där för eller emot svinvaccin kan dominera nyheterna i månader, är "trygghetsnarkomani" ett träffande epiteta. Men de "söndercurlade" fortsätter ändå att ta risker, och hanterar vant kombinationer av alkohol, främlingar, resor, spel och terapi – det som alltid behandlats med viss försiktighet.

80-talisten sägs också sakna trauman. Visst fanns mat i skolbarnspisningen, och inga krig, undantaget kalla, men till skillnad från tidigare normbrott i historien, vilka tog sig uttryck i revolutioner, protestmarscher och bh-

bränning, antog åttiotalistens trauma skepnad av något mer abstrakt och diffust.

Bakom snart sagt varje dörr pågick en avdramatisering av det som andra generationer problematiserat, revolterat och protesterat mot. Skilsmässor, könsbyte och adoption vare sig ökade eller minskade, men började nu betraktas som rättigheter snarare än sista utvägar. Kamratposten, kurator och föräldrar ingöt: ingenting är fel, konstigt eller onormalt, en logik som försett generationen med en alldeles speciell form av frihet – men också kluvenhet.

Trots att det nästan är omöjligt att prata om 80-talister utan att nämna deras materialistiska förutsättningar, så är det inte säkert att man hittar förklaringen till varför generationen är som den är genom att enbart studera vad som försiggick på ytan.

Anna Rennéus Guthrie

Hotfulla tentakler?

Den iranske presidenten Mahmoud Ahmadi-nejads anklagelser mot bläckfisken Paul – det tyska orakel som tippade så duktigt under fotbolls-VM – verkar tagna ur luften. Diktatorn tycks ha fångat en fjäder och skapat en höna. Paul skulle nämligen symbolisera så mycket som fiendens dekadens och därtill vara en fullhjädrad propagandist för västerländsk vidskepelse. Personer som tror på sådana dumheter är inte funtade att leda storslagna nationer i deras strävan efter "mänsklig perfektion", mässade ledaren. Hans egen mission här i livet är för övrigt att bereda återvändsgränd för ett litet barn som försvann på 800-talet. Mahdin, som den numera åldersdigne pojken kallas, anländer inom kort för att, efter den sista striden mot de onda, upprätta ett tusenårsrike. Det vet Ahmadinejad.

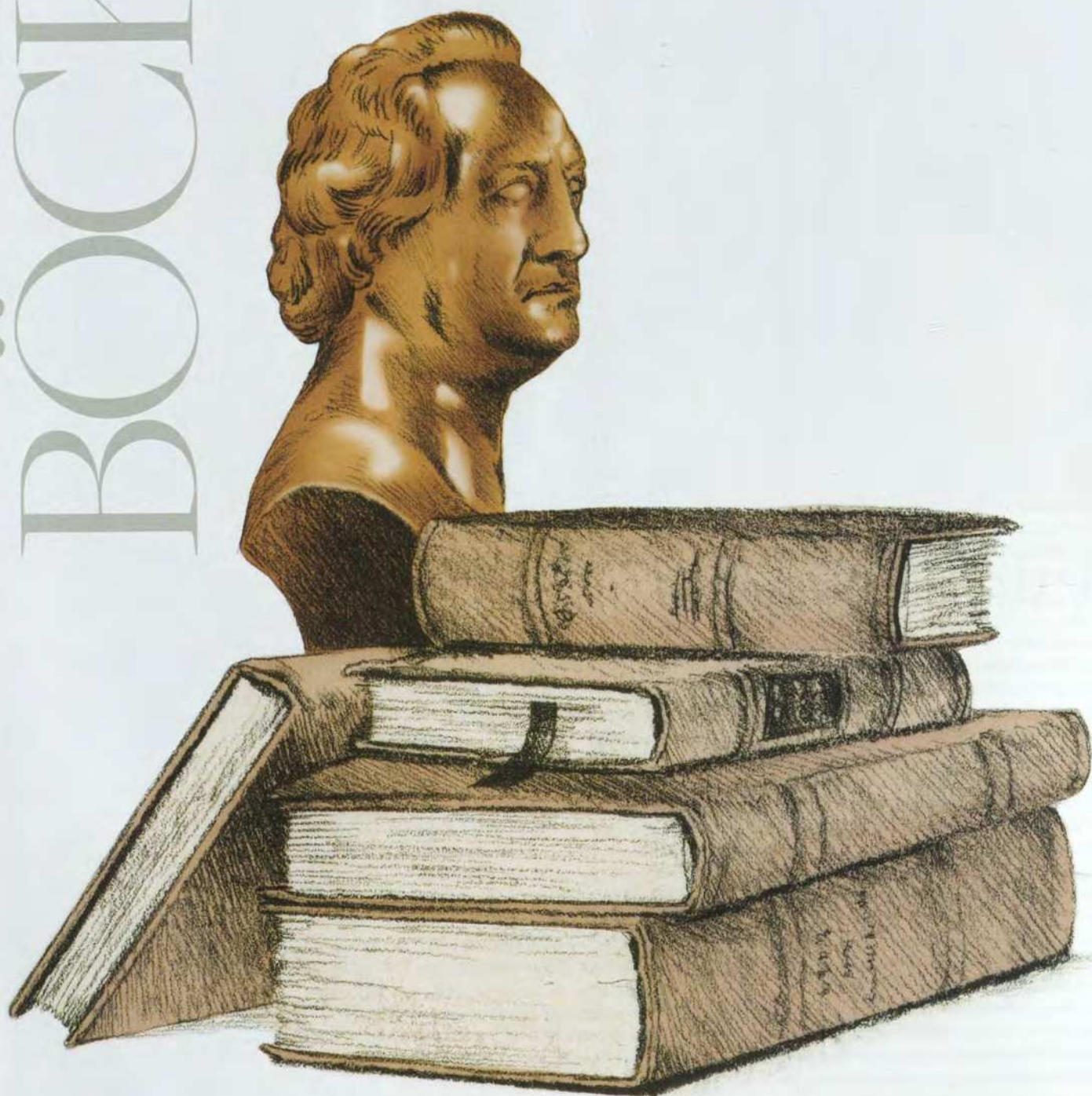
Nu är det så att den "sionistiska" världskonspirationen, även den återfunnen i presidentens romantiska mytologi, sedan lång tid tillbaka symboliserats av Pauls släkte som, enligt Jacques-Yves Costeau och Philippe Diolés bok *Bläckfiskar*, står modell för skepparhistoriernas intelligenta och anpassliga favorit-spöke. Ett något fossiliserat exemplar, från 1930-talet, är Josef Planks blå Churchill-octopod märkt med davidstjärna. Varelsen omsluter jordklotet, och ur såren efter tentaklernas spetsar flyter markens och folkens blod. Lite yngre, från april 2000, är palestinska Al-Hayat Al-Jadidas davidstjärneprydda havsvidunder som fångar en fredsduva i flykten.

I juni innevarande år, efter den israeliska marinens bordning av det turkiska fartyget Mavi Marmara, dök sepier av elementära skäl upp lite här och var. *Al-Watan*, ett dagblad som ges ut i Qatar, illustrerade nyheten med en kroknäst hattförsedd figur, vars evertebrata utskott lurar under den lugna ytan. Den egyptiska tidningen *al-Watani al-Youm*, regeringsmaktens elastiskt förlängda arm och språkliga motsvarighet till *Nationell Idag*, publicerade en karikatyr av brasilianaren Carlos Latuff som tog hem andrapriset i 2006 års iranska Förintelsekarikatyrävling. (Från tid till annan har hans alster även exponerats av den svenske vänsterbloggaren Jinge.) Latuffs bläckfisk går under blåvit swastikaflagga, medan palestinska Fatah-tv:s kalmar bär den mera traditionella davidstjärnan. Den senares tentakler kramar ett skepp i form av en fredsduva. Kanske är källan till presidentens eteriska fantasier om den stackars kraken Paul djup som oceanen.

Anna Ekström

BÖCKER

Bland detta nummers recensioner: Erik W Larsson tar sig an bilden av Trotskij, Lars Lönnroth undersöker en litteraturhistorisk skräckfigur, Carina Gunnarson ser en internationell maffia förankrad i lokala traditioner, Ulf Zander läser om monumental historieskrivning och Tobias Dahlkvist finner recept mot melankoli.

Trotsky som han verkligen var

Medan allt färre beundrar Stalin eller Lenin är Trotsky fortfarande romantiserad. I ett par nya böcker ges en mer realistisk bild av honom.

HISTORIA

Historien är full av politiska idioter. Det berättas att Nobelpristagaren i litteratur Saul Bellow som ung student vid universitetet i Chicago attraherades starkt av olika varianter av marxism, leninism och inte minst trotskism. Bellow brukade bjuda in ett gäng likasinnade, intellektuellt brådmogna kamrater till sin mosters källare, där de ivrigt debatterade abstrakta skillnader mellan olika revolutionära doktriner. De unga genierna satt ofta uppe och pratade till gryningen, trots mosterns tappra försök att få tyst på dem medelst stora mängder te och kakor. När mötena var över brukade värddinnan sucka till sin systerson: "Dina vänner är så smarta, så smarta. Men så korkade!" Efter att ha plöjt igenom tre biografier om Leo Trotsky, den ryska revolutio-

TROTSKY
A BIOGRAPHY
ROBERT SERVICE
Harvard University Press 2009

TROTSKY
DOWNFALL OF
A REVOLUTIONARY
BERNARD M. PATENAUDE
Harper 2009

MY LIFE
AN ATTEMPT AT
AN AUTOBIOGRAPHY
LEON TROTSKY
Dover Publications 2007

nens retoriska och ideologiska underbarn, kan jag inte komma på någon bättre beskrivning av den gamle revolutionären och hans livsgärning. I själva verket borde det

stå inristat på hans gravsten; här vilar Leo Trotsky. Så smart, men så korkad!

Tjugo år efter järnridåns fall framstår sovjetkommunismens ikonografi och tankegods som förvånansvärt slitstarkt. Även om det idag är få som längre hävdar att Lenins humanitära idéer förvanskades av Stalin, utgör Leninskägg och CCCP-tröjor icke desto mindre ett exotiskt inslag i ungdomsmode världen över (Hitlermuskascher och hakkors tycks inte riktigt ha samma attraktionskraft). Politiskt duger Lenin och Stalin kanske inte längre som husgudar, men det förhåller sig lite annorlunda med deras generationskamrat Leo Trotsky. Han har nästan helt undkommit historiens dom.

Trotsky betraktas på sina håll, bisart nog, som ett slags martyr à la Rosa Luxemburg eller Salvador Allende; detta trots att han mördades på sin ålders höst

»

och långt från världshändelsernas centrum. Åtskilliga annars intellektuellt redbara tänkare, till exempel Christopher Hit-chens och Paul Berman – har öppet vurmat för "the old man" och hans läror. Populärkulturen har också varit nådig mot Trotskij. George Orwell lät honom stå modell för den hjältemodiga grisen Snöboll i sin allegoriska roman *Djurfarmen*, och i filmen *Frida*, från 2002, porträtterats Trotskij under sina sista år i Mexico som en snäll, lite excentrisk farbror.

Det är denna utbredda skönmålning av Trotskij och hans arv som föranlett den brittiske historikern Robert Service att en gång för alla göra upp med en av den moderna historiens mest seglivade myter. I *Services* nyutkomna tegelsten *Trotsky: A Biography* ges en intressant bild av den unge man som blev en ism.

Leo Trotskij föddes 1879 som Lev Davidovitj Bronstein i en välbärgad judisk familj i distriktet Cherson i Ukraina, vid denna tid en del av det ryska imperiet. Hans far var en illitterat men klipsk lant-

te hade tid med vänskap, utom i den mån den var nödvändig för den revolutionära kampen. Hans syn på sina medmänniskor var således rent instrumentell; en av Trotskijs närmaste medarbetare liknade hans kärlek till sina vänner vid den en bonde hyser för sin häst. Många år senare skulle den amerikanske socialisten Max Eastman förundras över hans brist på omtanke och hans "fallenhet för att stöta bort människor".

Men Trotskijs kanske mest förödande politiska handikapp var hans judiska börd. Det faktum att han – liksom sina partikamrater Kamenev och Zinoviev – som ung hade avsvurit sig sin judiska tro, förändrade inte den allmänna bilden av bolsjevikerna som ett "judiskt koteri". Trotskij kände väl till detta, och avsåg sig bland annat posten som Lenins ställföreträdare i hopp om att inte förvärpa situationen ytterligare. Skadan var dock redan skedd, och myten om Trotskij har förblivit en outsinlig källa till antisemitisk pro-

1917 nådde Trotskij höjdpunkten av sin politiska bana. Som talare och revolutionär var han överlägsen Lenin, för att inte tala om den till en början bortkomne och okarismatiske Stalin. Det var i rollen som ämbetsman som Trotskijs okänslighet och von-oben-attityd började vända hans forna kamrater emot honom. Många började se honom som en potentiell Robespierre eller Napoleon, inte minst efter att han utsetts till befälhavare över Röda armén. Av Trotskijs egna hågkomster att döma betraktade han dock snarast revolutionen och dess efterspel som ett enda långt debattmästerskap – likgiltig inför det faktum att han för varje förkrossande debattseger skapade sig en ny fiende inom partiet. I sitt kapitel om fredsförhandlingarna vid Brest-Litovsk under 1918 beskriver Trotskij i detalj hur han verbalt och intellektuellt dominerade sina okultiverade tyska och österrikiska motparter. Förhandlingarnas i övrigt katastrofala resultat för Ryssland ses snarast som en bisak och ägnas blott ett par rader på slutet.

1920-talet präglades för Trotskijs del av tilltagande politisk isolering. I den maktkamp som uppstod efter Lenins död 1924 visade han sig vara en enkel match för den listigare Stalin. Trotskijs försök att på egen hand organisera ett motstånd mot Stalins falang i partiets centralkommitté rann snart ut i sanden och 1928 hamnade han åter i exil – först inom landet och därefter på den lilla turkiska ön Prinkipo. Därifrån fortsatte Trotskij att publicera kritiska artiklar riktade mot Sovjetregimen i allmänhet och Stalin i synnerhet. Mycket av Trotskijs kritik mot Stalin kan dock idag te sig underlig, inte minst för den som växt upp i tron att Trotskij var den vettigare av de båda. Hellre än att fokusera på det utbredda förtrycket av den ryska befolkningen (för vilket Trotskij själv bar en stor del av ansvaret) anklagar han Stalin för att vara en "fantasilös medelmåtta", en "envis empiriker", och – mest förödande av allt – en "socialdemokrat". För Trotskij bestod Stalins brott främst i hans bristande hängivenhet till revolutionen.

Det är Trotskijs fem sista levnadsår – som Bernard Patenaudes valt att fokusera på i sin bok *Trotsky – Downfall of a Revolutionary*. Efter att ha kastats ur ett antal europeiska länder fick Trotskij och hans hustru år 1935 asyl i Mexiko, tack vare sin bekantskap med målaren och hobby-trotskisten Diego Rivera. Till ömsesidig besvikelse stod det dock tidigt klart att den eldige Riveras förståelse för marxistisk dialektik var minst sagt begränsad, och hans skriftliga bidrag till Trotskijs internationella tidsskrift *Oppositionens Bulletin* avvisades artigt. Relationerna komplicerades ytterligare när Trotskij inledde en

” Det är förstås omöjligt att säga hur historien hade sett ut om Trotskij istället för Stalin blivit Lenins efterträdare, men en titt på Mao Zedongs karriär kan vara intressant i sammanhanget.

brukare, som på egen hand hade förvandlat ett anspråklöst torp till ett expansivt lantbruk med ett hundratal anställda. Lev hade redan som pojke svårt att acceptera den brutala och nakna hierarki som präglade livet på landet (i sin självbiografi *Mitt liv* berättar han om hur han en gång började gråta efter att ha sett sin far hunsas en fattig bonde vars ko gått vilse på familjens ägor). Trotskijs vurm för jämlikhet övergick snart i en avsky mot alla människor som av egen kraft försökte skapa ett bättre liv för sig själva och sina familjer. Denna avsky skulle komma att bli livslång, och som femtiofemåring fastslår han i sin dagbok att det "ej finns något vidrigare än en småborgares strävan efter mer pengar".

Trotskij utmärkte sig tidigt som en strålande elev, och vid nio års ålder skickades han av sin far till Odessa för att fullgöra sin utbildning. Det var 1896, under sitt sista år i skolan, som han först började umgås i revolutionära kretsar, till sina föräldrars stora förtret. Den unge Lev var en lysande och skoningslös debattör, och även i diskussion med sina vänner använde han sig frikostigt av hån och personangrepp för att nå sitt mål: total och förkrossande seger. Det var tydligt att Trotskij in-

pagande och paranoia. Bara för några år sedan sände den ryska tv-kanalen *Rossia* en dokumentär i vilken en rad av internationella "experter" lade fram nya bevis för att Trotskijs aktiviteter sponsrats av en grupp judiska bankirer i färd med att utforma den nya världsordningen. Man kan inte annat än hålla med moskovitiska rabbin som kort efter revolutionen lär ha muttrat att "det är Trotskij som gör revolution, men det är Bronstein som betalar priset".

År 1902 är den forne Lev Davidovitj Bronstein en välkänd skribent, som döljer sin judiska identitet bakom det politiskt mer gångbara Trotskij – ett namn han sannolikt hittat i ett stulet pass, på flykt efter en tids intern exil i Sibirien. Trotskij lyckas ta sig till London, där han träffar Lenin. Deras förhållande kommer att bli konfliktfyllt, och tar en stor plats i självbiografin *Mitt liv*. Trotskij hävdar själv att hans ovilja att ansluta sig till Lenin och bolsjevikerna före revolutionen bottnade i en strävan att ena samtliga progressiva krafter i Ryssland under en gemensam fana. Robert Service anger istället ett jättelikt ego och intellektuell arrogans som sannolika förklaringar till Trotskijs ovilja att vara med i en klubb där andra personer fick vara medlemmar.

I samband med oktoberrevolutionen

Trio i terror: Stalin, Lenin, Trotskij.

affär med Riveras hustru Frida Kahlo, var på han tvingades flytta till huset intill.

Mest intressant är Patenaudes skildring av Trotskijns desperata försök att hålla ihop den Fjärde Internationalen, ett löst hopkok av mestadels amerikanska intellektuella med honom själv som grä eminens. En utdragen dispyt gällde den "dialektiska materialismen" – en idé som Trotskij själv såg som central för marxistisk historieförståelse, men som hans lärjungar mest betraktade som "metafysisk grannlåt". Trotskij spårade deras oförstånd till det faktum att så många av dem var akademiker snarare än arbetare, vilka enligt Trotskij hade en "naturlig fallenhet för dialektiskt tänkande". (Brist på faktiska arbetare var i själva verket ett kroniskt problem för hela den revolutionära arbetarrörelsen). Det var när Trotskij uttryckte sitt stöd för Stalins ansats att "befria" Finland som den Fjärde Internationalen slutgiltigt kollapsade. Flera av Trotskijns närmaste anhängare, däribland hans levnadstecknare Max Eastman, blev senare framstående anti-kommunister och bundsförvanter till Joe McCarthy. Diego och Frida tröttnade också snart på Trotskijns invecklade teorier till förmån för mer handfasta alternativ, och när en stalinistisk infiltrator medelst ishacka ändade Trotskijns liv den 21 augusti 1940 var den Fjärde Internationalen så gott som upplöst. Det sista porträttet Frida Kahlo målade före sin död 1954 föreställde – Josef Stalin.

George Orwell lär ha sagt att somliga idéer är så knäppa att bara en intellektuell kan tro på dem. Jag tror att Trotskijns kompromisslösa politiska vanvett till stor del förklarar hans fördärvliga och förföriska inflytande ända in i vår tid. Självaste Christopher Hitchens erkände för mig en gång att hans entusiasm för USA:s invasion av Irak huvudsakligen byggde på Trotskijns revolutionära internationalism. Och i ett av sina genanta tv-tal till Venezuelas folk förordade Hugo Chávez nyligen Trot-

skijns Övergångsprogrammet som en vägledning för landets framtida utveckling. (För sök föreställa er president Chávez göra samma sak med Stalins *Om den dialektiska och historiska materialismen*.)

Mer än någon annan revolutionär anammade Trotskij den metafysiska, och i grunden religiösa, aspekten hos kommunismens lärofader Karl Marx, och uppdaterade den med rikliga tillsatser av Nietzsche, Darwin och Freud. Denna sida av Trotskijns revolutionära tro går dock mestadels förlorad hos såväl Robert Service som Bernard Patenaude. Bägge författarna citerar förvisso det välkända sista stycket ur Trotskijns *Litteratur och revolution* från 1924, där han beskriver den nya människan under kommunismen:

Hon kommer att bli omätligt starkare, klokare och mer förfinad; hennes kropp kommer att bli mer harmonisk, hennes rörelser mer rytmiska, hennes röst mer musikalisk. Livsformerna kommer att bli mer dynamiskt dramatiska. Den genomsnittliga människotypen kommer att nå Aristoteles', Goethes och Marx' höjder. Och över denna kam kommer nya toppar att resa sig.

Service och Patenaude citerar däremot inte de, om möjligt, ännu mera skruvade passager som återfinns i *Litteratur och revolution*, till exempel:

Människan kommer att försöka behärska först de halvmedvetna, sedan de undermedvetna processerna i sin egen organism, sådana som andningen, blodcirkulationen, matsmältningen, fortplantningen, och hon kommer att försöka underordna dem viljans och förnufts kontroll, inom nödvändiga gränser. Även det rent fysiologiska livet kommer att bli föremål för kollektiva experiment. Den mänskliga arten, den nu stelade homo sapiens kommer ännu en gång att utsättas för radikal omformning och kommer

i sina egna händer att bli objekt för de mest komplicerade metoder för konstlat urval och psykofysisk träning.

Eller varför inte:

Den mänskliga rasen kommer inte att ha slutat med att krypa på alla fyra inför Gud, kungen och kapitalet för att sedan ödmjukt underkasta sig ärftlighetens mörka lagar och ett blint sexuellt urval!

Det är förstås omöjligt att säga hur historien hade sett ut om Trotskij istället för Stalin blivit Lenins efterträdare, men en titt på Mao Zedongs karriär kan vara intressant i sammanhanget. Liksom Trotskij var Mao en revolutionär puritan, som prioriterade ideologi framför verklighet. Kinas kulturrevolution var på många sätt en praktisk demonstration av den *permanenta revolutionen* – en idé Mao hade ärvt av Trotskij (efter den sino-sovjetiska konflikten 1956 anklagade Sovjetregimen gång på gång Mao för att vara just *trotskist*). Mao delade också Trotskijns övertygelse om att revolutionen skulle producera en ny sorts människa, och han såg det kinesiska folket som ett "blankt papper" på vilket nya vackra tecken skulle skrivas.

Liksom i fallet Trotskij var det Maos fanatiska trohet till sina ideal, i kombination med hans litterära skicklighet, som gjorde honom till en ikon för radikaler världen över.

Den kinesiske ledarens idealism står i tydlig kontrast till Stalins cyniska och – i brist på en mer lämplig beteckning – *konserverativa* syn på människan och samhället. En kvantitativ jämförelse mellan vår tids två största massmord vore förstås såväl frivöl som meningslös. Maos brutala livsgärning lär oss dock att enbart idealism ej räcker till för att rädda mänskligheten från sig själv. Det är detta som Trotskij och hans anhängare inte ville förstå: revolutionen är inte kräsmagad, den äter sina barn oavsett deras ideal.

Erik W Larsson

Tysk uppgörelse med

LITTERATURHISTORIA

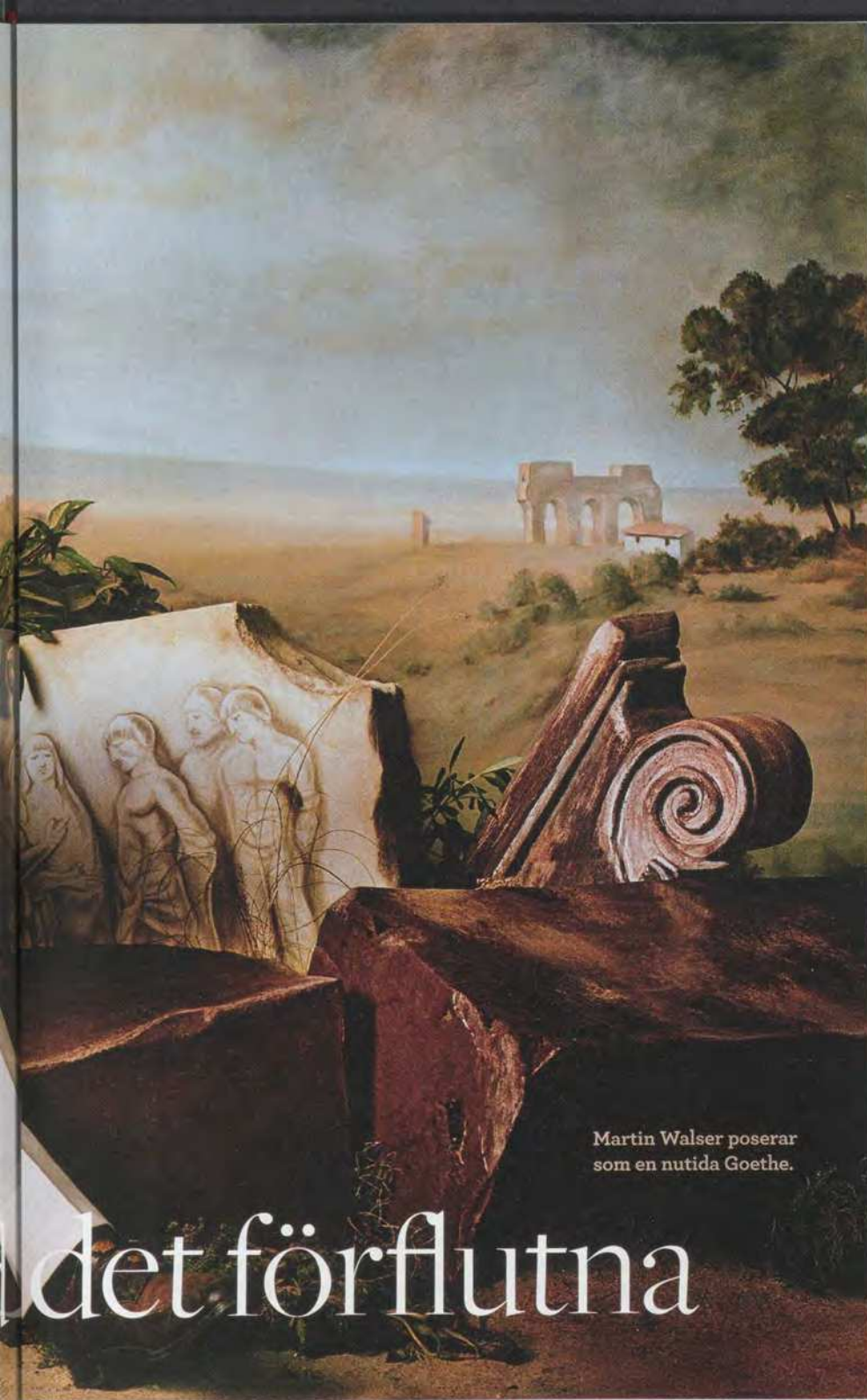
Vi är födda till att minnas. Inte glömma, utan att komma ihåg är vår uppgift."

Tämligen okontroversiella ord signerade Heinrich Böll. Det är när de oundvikliga följdfrågorna dyker upp som problemen hopar sig. Hur ska vi minnas? Exakt vad är det vi inte får glömma? Hur bör historien förvaltas och vem har tolkningsföreträde? Hur handskas med lidandet och skulden? Vad händer när de privata minnena förvandlas till officiell hågkomst? I över

60 år har den tyska offentligheten brottats med den typen av historiska, sociologiska, filosofiska och moraliska frågor, som i hög grad också varit normerande för efterkrigstidens och det återförenade Tysklands nationella identitetsskapande.

Isitt numera beryktade/ryktbara tal i Frankfurter Paulskirche 1998 beskrev författaren Martin Walser den ständiga tematiseringen av Auschwitz som en "moralklubba". Detta kunde tolkas som ett förtydligande av den övertygelse som han i sin prisbelönade barndomsskildring *Ein springender Brunnen* implicit ville ge ut-

tryck för: vars och ens individuella rätt att vända bort blicken från andra världskrigets och Förintelsens fasor och författarens egen rätt att gestalta sin barndom som idyllisk trots att den råkade sammanfalla med nazitiden. När Ignatz Bubis, dåvarande ordförande för Judiska centralrådet i Tyskland, strax därpå betecknade "brandstiftaren" Walsers tal som ett "försök att förtränga historiens realiteter eller att utplåna minnet", var den långvariga och infekterade så kallade Instrumentaliseringdebatten igång, och som inte stod den utbredda så kallade Historikerstriden på 80-talet långt efter i hetsighet och intel-

Martin Walser poserar
som en nutida Goethe.

det förflutna

FOTO: DET KEMPE/AGENTUR FOCUS

lektuell mobilisering på alla fronter.

Walser-Bubis-debatten är bara ett exempel på vad som förr eller senare uppenbaras för var och en som har för avsikt att inte bara fördjupa sig i tysk efterkrigshistoria och samtidsdebatt, utan också orientera sig i den tyska samtidslitteraturens huvudsakliga motiv och uttryck. Nämligen det faktum att även den skönlitterära arenan i stor utsträckning definierats utifrån olika utomlitterära "representationer", där politiska eller ideologiska instrumentaliseringar av en rad litterära motiv stundtals varit härskande. Som en röd tråd i den hoppyttring av moraliska, soci-

ologiska och historiska problemkomplex som präglat stora delar av Tysklands kulturella offentlighet alltsedan 1945, löper minnet av och olika förhållningsätt till andra världskriget, nazismen och Förintelsen. Förutom nämnda kontroverser kan nämnas den känsloladdade Goldhagen-debatten (efter Daniel J Goldhagens uppmärksammade och starkt kritiserade bok *Hitler's Willing Executioners*), den tematiskt besläktade diskussionen kring Christopher Brownings studie *Helt vanliga män: reservbataljon 101 och den slutliga lösningen i Polen*, eller den intensiva ordväxlingen om Förintelsemonumentet i Berlin. Vad som

**TYSKA
MINNESGEMENSKAPER
NAZISM, KRIG, FÖRFÖLJELSE
OCH FOLKMORD I
TYSKSPRÅKIG LITTERATUR
EFTER 1945**
STURE PACKALÉN
Carlssons 2010

förenat alla dessa tvistefrågor och uppgörelser är att

de på olika vis riktat ljuset mot tyskarnas förhållande till sin 1900-talshistoria, och som ringar på vattnet också resulterat i olika diskurser kring den tyska identiteten.

Samlingstermen för dessa uppgörelser med det förflutna är det tyskt omständliga *Vergangenheitsbewältigung* (ett svåröversättligt begrepp som ungefär betecknar tyskarnas olika former av minnesprocesser och bearbetningar av sin historia, med tonvikt på nazitiden). Att bringa reda i denna rika flora av idédebatter, teorier, tillkännagivanden och publikationer är i sanning en grannlaga, för att inte säga övermäktig uppgift. Men försök till heltäckande översikter har gjorts, där *Lexikon der 'Vergangenheitsbewältigung' in Deutschland*, utgiven av Torben Fischer och Matthias N Lorenz, eller Aleida Assmanns *Der lange Schatten der Vergangenheit* hör till de mer tongivande. Även svenska titlar finns att tillgå, såsom Jan Sellings historiska avhandling *Ur det förflutnas skuggor*, och nu också professorn i tyska och litteraturforskaren Sture Packaléns *Tyska minnesgemenskaper. Nazism, krig, förföljelse och folkmord i tyskspråkig litteratur efter 1945*. Det är en gedigen bok och en ytterst välkommen introduktion till den här typen av minnesprocesser och hur dessa gestaltats i just skönlitteraturen, från Wolfgang Borcherts *Utanför dörren* (1947) till Tanja Dückers *Himmelskörper* (2003) – från den hemvändande tyska soldatens brustna blick till tredje generationens konfrontationer och kritiska undersökningar.

Titeln på Packaléns analytiska översiktsverk röjer alltså att det i den tyska offentligheten och litteraturen aldrig varit fråga om någon enhetlig tysk minneskultur, utan om olika minnesgemenskaper med vissa karakteristiska drag. Dessa minnesgemenskaper (ett begrepp myntat av den inflytelserike sociologen Harald Welzer) omformuleras hos Packalén till »

"tre urskiljbara grupperingar av författare", som var och en på sitt sätt handskats med minnet och gestaltningen av det (nazityska) förflutna, och vars litterära motiv och uttryck med Welzers terminologi i sin tur också kan delas upp i privata minnen ("albumet") och officiellt ihågkommande ("lexikonet"). Denna diskrepans har varit särskilt tydlig i den typen av litteratur där den enskilda drabbade tyska familjens och släktens egna uppfattningar av nazitiden krockar med den officiella historieskrivningen om krigets och Förintelsens ohyggligheter.

Den första av de tre minnesgemenskaperna utgörs huvudsakligen av hemvårdare från kriget och de viktigaste medlemmarna i legendariska Grupp 47 (exempelvis Böll, Grass, Walser, Johnson och Lenz). Där ligger de desillusionerade tyskarnas erfarenheter i fokus. Den andra består främst av exilförfattare eller judiska författare (exempelvis Brecht, Seghers, Aichinger, Weiss, Klemperer, Celan etcetera), vilka till skillnad från de förra ofta skildrar den nazistiska terrorn och författarnas egna erfarenheter av förintelseprocessen. Den tredje minnesgemenskapen i Packaléns schematiska uppdelning består så av de författare som på 70-, 80- och 90-talen gett upphov till den så kallade "faderslitteraturen" och andra uppgörelseromaner (till exempel Hahn, Schlink, Beyer, Timm), eller av unga judiska författare som omdefinierat och problematiserat förhållandet mellan det tyska och judiska i ett samtidsperspektiv, där såväl antisemitismen som den lika besvärande filosemitismen utgjort ett centralt motiv (Honigsmann, Biller, Seligmann).

Vederhäftigt och fördomsfritt resonerar Packalén om de historiska, moraliska och litterära problemens komplexa karaktär utan att ge avkall på överblick och sammanfattning. Några fullständiga förteckningar över författare och verk gör Packalén förstås inte anspråk på, men även om urvalet i stort känns rimligt saknas ändå ett par namn som hade kunnat fördjupa och bredda diskussionen ytterligare. Nog hade österrikarna Thomas Bernhard och Elfriede Jelinek kunnat ge ytterligare relief åt de litterärt gestaltade motiven. Det gäller även Arno Schmidts debutbok *Leviathan* och Robert Menassés livligt diskuterade *Die Vertreibung aus der Hölle*. Men detta är i slutändan blott ringa anmärkningar på en i övrigt utmärkt introduktion till ett svårhanterligt ämne och till en ständigt pågående samtidsdebatt utan vilken det vore omöjligt att förstå tyskarnas syn på sig själva och sin historia.

Martin Lagerholm

Så skapades islam

RELIGION

Det finns flera orsaker till att islams uppkomst och tidigaste historia fortfarande är heta ämnen. Det är nämligen till tiden för Muhammed och de första fyra kaliferna, det vill säga profetens efterföljare som islams ledare, som dagens fundamentalister långtansfullt kastar sina blickar och som de drömmer om att åter-skapa.

Ytterligare ett skäl till att ämnet är kontroversiellt är att det ännu inte är helt riskfritt att behandla islam med den kritiska blick som kristendomen har tvingats utstå alltsedan upplysningens dagar. Om man är alltför kritisk mot Muhammeds vandel eller går så långt som att helt förneka hans existens kan det vara klokt att publicera sina rön under pseudonym.

Några repressalier behöver emellertid inte Fred M Donner frukta även om han ifrågasätter en hel del av den konventionella berättelsen om islams uppkomst och historia under dess första hundra år. Sålunda har många forskare alltsedan fransmannen Ernest Renans dagar på 1800-talet försökt göra gällande att "hela den muslimska rörelsen kom till nästan helt i avsaknad av religiösa övertygelser" med undantag för en liten kärngrupp. Istället skulle den i första hand ha drivits av sociala, politiska och, inte minst, personliga faktorer i senantikens Västasien – ett område som då var en ständig konfliktzon mellan tidens två stora imperier: det bysantinska och det persiska.

I sin övertygande och revisionistiska studie *Muhammad and the Believers* sätter Donner några kraftiga frågetecken i kanten av den historia som mest extremt och tvärsäkert formulerades av Renan. Donner är professor vid University of Chicago. För nästan trettio år sedan publicerade han *The Early Islamic Conquests*, som etablerat sig som ett standardverk om hur muslimska styrkor erövrade en stor del av världen från Spanien i väst till Afghanistan i öst.

Donner menar att motorn, energin, bakom de enastående framgångar som Muhammed och hans trupper kunde inhösta till stor del faktiskt i huvudsak var religiösa faktorer. Det betyder inte att Donner därför följer den konventionella bilden av islams uppkomst och utveckling.

Muhammed, som dog 632 i Medina, tio år efter det att han flytt från Mecka, var en av de ganska många fromma män med profetiska ambitioner och pretentioner som man kunde stöta på i senantikens Västasien. En av Donners teser, som säkert kommer att väcka kritik bland de rättrogna, är att Muhammed åtminstone inte från första början hade för avsikt att grunda en ny och egen religion. Han var, menar Donner, i begynnelsen av sin karriär något som mera liknar en väckelsepredikant än en religionsstiftare.

För att stärka sin tes använder Donner sig av fakta (eller troliga fakta eftersom mycket från denna tid är så legendomspunnet att det kan vara svårt för att inte säga omöjligt att skilja hårda fakta från fromma legender) hämtade från en mängd olika discipliner: numismatik, historia, arkeologi, lingvistik och åtskilliga flera. Inte minst en närläsning av Koranen, som ju sägs vara Guds ord förmedlade till Muhammed via ärkeängeln Gabriel, ger stöd åt Donners tankar. Visst förekommer både orden "islam" och "muslim" i Koranen. Men antalet användningar är nästan försumbart i jämförelse med "antalet fall där Muhammed och hans skara kallas *mu'minun*, troende – som förekommer nästan tusen gånger i jämförelse med mindre än sjuttiofem gånger för *muslim*".

Ett annat märkligt exempel har Donner hittat i den tredje suran där det i K V Zettersteéns numera nästan sekelgamla men fortfarande högst användbara översättning står: "Abraham var varken jude eller kristen utan han var Gud undergiven och hörde ej till månggudadyrkarne". Det som Zettersteen översätter "med Gud undergiven" heter i originalet *muslim*. Så or-

**MUHAMMAD AND
THE BELIEVERS
AT THE ORIGINS OF ISLAM**
FRED M. DONNER
Harvard University Press 2010

Klippmoskén i Jerusalem.

FOTO: AGEFOTOSTOCK/NORDICPHOTOS

det hade en långt vidare betydelse än vad det har idag. Donner skriver: Med andra ord, *muslim* i Koranen betyder i allt väsentligt, en hängiven monoteist, och islam betyder hängiven åt monoteismen i betydelsen att man underkastar sig Guds vilja.”

Många tidiga betraktare av det som vi idag kallar islam såg inte en ny religion utan ett slags irrlära. Johannes av Damaskus, som var kristen men som ändå kunde inneha en hög befattning hos umayyadernas kalifer, skrev om islam som Den ismailitiska heresin eller irrläran. Han såg alltså i det tidiga islam snarare en kristen villfarelse än en ny och självständig religion.

När Muhammed dog 632 lämnade han inga instruktioner om vem som skulle efterträda honom. Inte heller Koranen ger några hänvisningar om vem som skall träda i profetens ställe. Det var hans trogna medhjälpare Abu Bakr som valdes till efterträdare och han kom att följas av Umar, Uthman och Ali; dessa fyra brukar betecknas som de fyra rättrådiga (rashidun) kaliferna. Bland fundamentalister framhålls fortfarande deras tid som en gyllene epok, den oöverträffade modellen för hur ett muslimskt samhälle skall se ut under ledningen av en kalif. Donner gör gällande att titeln kalif, alltså efterföljare, inte alls var särskilt gångbar under denna tid. Under den period som Donner undersöker var

den vanligaste beteckningen för dessa fyra *amir al-m'uminun*, de troendes befälhavare. Det skulle dröja nästan ett sekel innan kalif blev den gängse titeln.

Ordvalet ger alltså vid handen att de som vi idag kallar muslimer först såg på sig själva som en grupp troende som betonade att Gud var en och att domedagen var nära. Det viktiga var att leva ett fromt och gudfruktigt liv, att be och visa generositet mot fattiga och utblottade.

Man tycks utan större svårighet ha levt sida vid sida med judar och kristna, bokens folk, i all synnerhet som de kristna grupper som dominerade i den tidens Arabien ofta betonade Jesus mänskliga natur och tog förhållandevis lätt på den kristna läran om treenigheten; den har alltid varit en stötesten för dem som vill sammanjämka islam och kristendom.

Visserligen talar historien om massaker på olikänkande men det finns inga arkeologiska spår av detta, tvärtom tycks de förvisso ofta bristfälliga och svårtolkade arkeologiska fynden tyda på att muslimer ganska fredligt levde sida vid sida med andra religioner under resten av 600-talet. Men man kan naturligtvis inte projicera var tids idéer om tolerans på den tid som Donner undersöker. Att övergrepp förekom är ganska så säkert.

Islam kom under sin tidigaste historia att slitas sönder av två inbördeskrig där

olika grupper brutalt bekrigade varandra. Den stora schismen blev den mellan sunni och shia, där shia menar att det är profetens blodsförvanter som skall leda islam. Denna konflikt lever vi fortfarande med. Donner ger en ovanligt tydlig och klar bild av dessa stridigheter. Han får dem stundom att framstå som ett långt och blodigt familjegräl, eftersom de flesta inblandade var släkt med varandra.

Till slut var det umayyaderna som triumferade och det var först då som islam fick en form och ett innehåll som vi med lätthet känner igen än idag.

Kalifen Abd al-Malik, som dog 705, var den som först på riktigt allvar betonade skillnaden mellan islam och andra religioner. Det var han som byggde Klippmoskén i Jerusalem. Han lät pryda den med inskriptioner som med skarpa framhöll att Gud var en och att Han inte hade någon son, allt i klar och tydlig polemik mot kristna trossatser.

Muhammad and the Believers är ofta både teknisk och filologisk i sin argumentering. Ändå är det en bok som vänder sig till en krets långt större än bara experter. Den visar med övertygande bevisföring att islam uppstod genom en märklig religiös dynamik där en liten grupp troende vände sig mot vad de ansåg vara tidens förfall. Muhammed och hans trosfränder kom därmed att förändra hela världen och fortsätter att göra det än idag.

Carl Rudbeck

Kriminalitet på italienska

I Tomas Lappalainenens tredje bok om maffian i Italien vänds blicken mot den kalabriska 'Ndranghetan. Till skillnad från de uppmärksammade Cosa Nostra på Sicilien och Camorran i Neapel är 'Ndranghetan betydligt mer okänd, trots att den idag bedöms vara den farligaste italienska maffiagrupperingen.

Under 1970-talet sysslade 'Ndranghetan framgångsrikt med kidnappningar. Förutom från utpressning, ocker, vapenhandel, prostitution och offentliga kontrakt kommer de största inkomsterna idag från kokainhandeln. 'Ndranghetan har vuxit till den europeiska kokainhandelns största aktör i samarbete med de colombianska kokainkartellerna. År 2007 uppskattades den kalabriska maffians omsättning till totalt 48 miljarder euro, mer än någon annan italiensk maffiagrupp.

Lappalainen varvar berättelser om 'Ndranghetans historia, organisation och verksamhet med intervjuer och personliga reflektioner från hans rundresor i regionen. Vi får också en historisk bakgrund till den kultur som genomsyrar stora delar av Syditalien. Ambitionen är att förklara varför maffian blivit så stark just här.

De förklaringar som förs fram till 'Ndranghetans grepp om Kalabrien är en frånvarande stat, människors behov av säkerhet och beskydd – något som maffian kunnat bidra med – samt människors samtycke. Människor sätter helt enkelt sin tilltro till maffian, snarare än till staten, som alltid uppfattats som något främmande. Misstron till staten, men också till medmänniskorna, är enligt samma tanke spår nedärvt i den syditalienska kultur som präglats under sekel av förtryck under främmande härskare.

Tankegångarna känns igen från Lappalainenens tidigare böcker och upprepas på flera ställen också i denna bok. Människor samtycker till 'Ndranghetan eftersom de "delar ett grundläggande kulturellt värde-

'Ndrangheta-bossen Giovanni Tegano greps i april i år.

heder och ära" och vendettor som alstrar en oförmåga att utsträcka tilliten till andra än de allra närmaste. Befolkningen och maffian "delar kultur på ett så grundläggande sätt att folket snarare ger sitt samtycke till 'Ndranghetaklanens maktutövning än till statens".

Det är dock problematiskt att påstå att folk samtycker till maffian och att 'Ndranghetakulturen är analog med den folkliga kulturen. Längre dominerades litteraturen om maffian av dylika kulturella förklaringar där maffian betraktades som ett unikt och syditalienskt fenomen. Genom svepande generaliseringar blev i princip alla syditalienare medskyldiga till maffian.

Idag talar forskarna snarare om att maffian genom myter, riter, ryktesspridning och språkbruk fångar upp, manipulerar och förvränger ett urval syditalienska kulturyttringar. Man skulle kunna beskriva det som opinionsbildning, där maffian försöker påverka opinionen och ge legitimitet till sina handlingar.

Klanerna använder sig av hederskulturen som alibi och ideologi, men inte för att man agerar "i överensstämmelse med den folkliga moralen" som Lappalainen hävdar, utan för att maffian utnyttjar och manipulerar vissa särdrag i kulturen. Filmer som *Gudfadern* och Savianos *Gomorra* gillas av maffian eftersom de bidrar till denna mytbildning och förstärker bilden av hur maffian själv vill uppfattas.

Lappalainenens förklaring andas determinism och spårbundenhet. Flitiga referenser görs till den grekiska antiken, dä-

system" som rör synen på heder, synen på män och kvinnor, samt uppfattningen om lagen som något främmande. Lappalainen talar om beständigheten i "dessa urgamla strukturer som kretsar kring värden som klaners

remot mer sällan till sociala förändringar i syditalienskt samtid som gör att människor inte längre vill underkasta sig maffian.

På Sicilien finns många exempel i det civila samhället på ett växande motstånd mot Cosa Nostra, såväl på individuell nivå som i organiserade former. Bonderörelsen och vänsterpartierna har historiskt varit starka motståndare till den markägande landsbygdsmaffian. Under efterkrigstiden bärs antimaffian fram av en utbildad och urban medelklass. Det nybildade och studentledda initiativet Addiopizzo i Palermo är det senaste exemplet på ett nytt och framväxande motstånd, där stöd ges åt affärsinnehavare som vägrar betala skyddspengar till maffian. I Lappalainenens 'Ndrangheta uppfostras barnen av sina mödrar med modersmjölken enligt "vendettans pedagogik". På Sicilien har kvinnoorganisationer i perioder gått i bräschen för kampen mot maffian.

Det verkar dock finnas en växande ambivalens hos Lappalainen till den egna förklaringen. I flera partier i 'Ndrangheta nämns ett begynnande motstånd mot maffian. Vi får veta att det förekommit demonstrationer mot 'Ndranghetan i staden Rosarno, att facket "alltid stått i främsta linjen för kampen mot maffian" och att det är "folket" som drivit fram krav på skarpa lagar mot maffiakriminaliteten. I ett intressant kapitel om Madonnan i Polsi, även kallad 'Ndranghetans Madonna, beskrivs hur staten, kyrkan, 'Ndranghetan och det civila samhället gör anspråk på att kontrollera Polsi och kulturen kring Madonnan. Vi läser vidare om borgmästarna i bergsmassivet Aspromonte som undertecknat ett manifest om Aspromontekulturen i vilket betydelsen av legalitet, tillit, samarbete och fredliga lösningar på konflikter framhålls. En referens finns även till Libera, en antimaffiaorganisation som bildades 1995, som består av 1 300 lokala och nationella grupper: "otaliga kooperativ arbetar numera med produktion av olivolja, vin, pasta etcetera på ägor som tidigare kontrollerades av de olika mafiaorganisationerna".

Detta är intressant och viktig information, eftersom det tyder på att människor inte är lika benägna som tidigare att underkasta sig maffians makt. Det verkar som om någonting, trots "statens frånvaro" och "seklar av dominans av främmande härskare", håller på att hända södra Italien.

Det Lappalainen ändå visar med sin underhållande bok är att 'Ndranghetan alltså är mycket starkt förankrad i lokala traditioner och i sitt territoriella ursprung. Detta trots att maffian idag är ultramodern, agerar inom ramen för de internationella finansmarknaderna och driver affärsrörelser i flera olika länder.

Carina Gunnarson

**'NDRANGHETA
EN BOK OM MAFFIAN
I KALABRIEN
TOMAS LAPPALAINEN
Fisher & co 2010**

Innan passiv rökning blev föremål för vetenskaplig diskussion. Från filmen *M* av Fritz Lang.

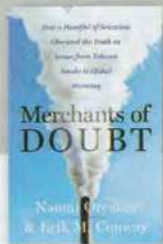
Vetenskapliga dimridåer

VETENSKAPSTEORI

Fysikern Fred Singer har en mångfacetterad och färgstark karriär att se tillbaka på, med en hel del att vara stolt över men kanske ännu mer att inte vara stolt över. Han föddes i Wien 1924 och flydde med familjen undan *Anschluss* till USA. Efter universitetsutbildning i elektroteknik och fysik påbörjade han sin forskarbana, som kom att äga rum både på universitet och inom den amerikanska militären och andra myndigheter. Sina främsta insatser gjorde han som en av de verkliga pionjerna inom satellit teknik och dess användning för forskningsbruk. Det handlade bland annat om mätning av de övre atmosfärsskiktens sammansättning och av kosmisk strålning.

Under 1950- och 60-talen författade Singer en rad vetenskapliga arbeten i ledande tidskrifter som *Nature* och *Physical Review*, men under de påföljande de-

MERCHANTS OF DOUBT
HOW A HANDFUL OF
SCIENTISTS OBSCURED THE
TRUTH ON ISSUES FROM
TOBACCO SMOKE TO
GLOBAL WARMING
NAOMI ORESKES
& ERIK CONWAY
Bloomsbury Press 2010

cennierna tog hans verksamhet en ny riktning. Istället för att producera

egen forskning ägnade han nu alltmer kraft åt samhällsdebatt och åt att angripa andras forskning. Det började med att han, med stöd av idén att marknadskrafter

alltid ombesörjer balans mellan tillgång och efterfrågan, avvisade allt tal om någon annalkande olje- eller energikris. Där efter lyckades han i rask takt skapa osäkerhet och förvirring kring forskningsresultaten inom ett imponerande brett spektrum av frågor: det handlade om den atomvinter som väntas bli följden av ett storskaligt kärnvapenkrig, om försurat regn, om ozonhålet och om hälsoeffekter av passiv rökning. I samtliga fall handlade det om att, genom att kraftigt överdriva de vetenskapliga osäkerheter som trots allt föreligger, tona ned vår kunskap om miljökonsekvenser av mänsklig aktivitet.

Med hjälp av sina kontakter i bland annat Reaganadministrationen, där hans synpunkter var ideologiskt välkomna, blev Singer mycket inflytelserik. Han uppvisade också stor skicklighet och förslagenhet, som när han i stort sett på egen hand lyckades manipulera slutrapporten till den statliga utredning kring surt regn han satt med i under tidigt 80-tal, så att intrycket gick stick >>

i stäv med det vetenskapliga kunskapsläget och hur övriga kommittéledamöter såg på saken. Vid denna tidpunkt pekade forskningen otvetydigt ut industriella föroreningar som förurningens orsak, men Singersåg till att detta budskap skymdes av påpekanden om osäkerheter och vikten av att inte vidta dyrbara åtgärder innan forskningen bringat ytterligare klarhet i frågan.

Idag är Fred Singer mest känd för sina ställningstaganden i klimatfrågan och för sina hårda angrepp på FN:s klimatpanel IPCC. Även på detta område präglas hans retorik av en extremt selektiv tolkning av forskningsläget och en överbetoning av osäkerheter, och hans slutsats är den vanliga: den bästa åtgärden består i att inte vidta några åtgärder utan låta marknaden sköta sitt.

Genom sitt energiska engagemang, kombinerat med den vetenskapliga meritering som visserligen är av gammalt datum men som ändå tycks väga tungt, har Singer skaffat sig en position som något av en ledargestalt, och helt klart en idol, bland klimatskeptiker världen runt. (Jag använder här ordet "skeptiker" något motvilligt, då det felaktigt kan föra tankarna till den sunda skepsis som karaktäriserar god vetenskap, men som står i bjärt kontrast till det selektiva och tendentiösa tänkandet som Singer och hans gelikar ägnar sig åt. En långt mer träffande term är "klimatförnekare" – inte för att de förnekar klimatet utan för att de förnekar den vetenskapliga kunskapen på området – men erfarenheten visar att användandet av det ordet ofta trigger en respons som för diskussionen helt överstyr.) Även åt de på senare år alltmer högljudda svenska klimatskeptikerna lånar Singer emellanåt ut sitt namn som ett slags galjonsfigur i samband med olika utspel.

I den nyutkomna boken *Merchants of Doubt* ger de båda vetenskapshistorikerna Naomi Oreskes och Erik Conway en historisk skildring av det systematiska skapandet av dimridåer i alla de vetenskapliga frågor som här nämnts (och några till), med start på 50-talet då de stora tobaksbolagen konfronterades med sambandet mellan tobaksrökning och lungcancer. Persongalleriet är omfattande i denna gedigna och väl-researchade bok (enbart fotnotsapparaten upptar 65 sidor), men ett antal namn återkommer gång på gång i de olika frågorna: jämte Singer handlar det främst om Frederick Seitz, William Nierenberg och Robert Jastrow.

Vi får i boken veta en del om hur dimridåproduktionen organiseras och finansieras via bland annat den i påfallande grad integrerade tobaks- och oljelobbyn. Tonvikten lägger emellertid Oreskes och Conway på de metoder och de retoriska grepp

Fred Singer.

som antivetenskapsmännen (kvinnorna i branschen är få) tillgriper. Uppblåsandet till orimliga proportioner av det enkla faktum att all vetenskaplig kunskap är preliminär har jag redan nämnt. En annan standardmetod är att anföra vetenskapliga invändningar utan att tillstå att dessa redan har beaktats och besvarats i litteraturen. Ett genomgående drag är hur Singer, Seitz och deras vänner inte tar upp sina argument till diskussion med forskarkolleger i vetenskapliga fora; istället vänder de sig direkt till makthavare och allmänhet med sina påståenden, vilka på så vis undgått den gängse vetenskapliga granskningen. I detta värv har de god hjälp av medias tendens att vilja ge lika utrymme åt "båda sidor" i en diskussion.

Ännu smutsigare metoder förekommer, inklusive grundlösa anklagelser om vetenskapligt fusk, och mer allmänt personförföljelse och smutskastning. Särskilt obehaglig är historien om Fred Singer och Roger Revelle. På 50-talet var geovetaren Revelle tidigt ute med att studera atmosfärens koldioxidobalans och dess potentiella effekter på klimatet. Långt senare blev han (postumt) känd för att under många år ha agerat vetenskaplig rådgivare åt Al Gore. År 1991 var Revelle gammal och dödssjuk, vilket Singer skrupelfritt utnyttjade till att manipulera honom att sätta sitt namn på en "gemensam" artikel som bagatelliserade klimathotet och gick stick i stäv med Revelles verkliga uppfattning. Singer kunde sedan, efter Revelles död, använda dennes namn som tillhygge mot Gore och andra. Bittra strider med kolleger och efterlevande till Revelle följde.

Vad är det då som driver huvudpersonerna i *Merchants of Doubt* att i strid med med det vetenskapliga evidensläget ta parti för allehanda miljöförstörande verksamhet? Jag ställde själv den frågan för några år sedan, då jag fann att den ene ledande klimatskeptikern efter den andre också engagerat sig på tobaksbolagens sida i frågan om den passiva rökningens hälsovadlighet.

Jag hade då inget bättre förslag än att det handlade om personer som är beredda att säga vad som helst om blott betalningen är den rätta. Oreskes och Conway har studerat frågan mer på djupet, och erbjuder en intressantare förklaring:

Singer, Seitz, Nierenberg och Jastrow är alla, liksom många av de andra figurer som passerar revy i boken, präglade av det kalla kriget, arga antikommunister och anhängare av den extrema marknadsfundamentalism enligt vilken varje statligt ingripande eller reglering är ett steg ut på ett sluttande plan mot socialism och tyranni. Om detta är det ondaste onda, så behöver forskningsresultat som ser ut att föranleda reglering (som förbud mot de ozonförstörande freoner, eller skatt på tobak eller koldioxid) förnekas. För att förklara varför dessa forskningsresultat alls dyker upp hamnar man lätt i konspirationsteoretiskt anstrukna tankegångar. Oreskes och Conway citerar Singer, som på tal om ozonhålet hävdar att forskarna på området

troligen har sina egna dolda agendor – inte bara att 'rädda miljön' utan också att ändra hela det ekonomiska systemet. Vissa av dessa hårdföra utopister är socialister, andra är teknikhatande ludditer, och de flesta drivs av en önskan att reglera – i största möjliga skala.

Singers föreställningsvärld är det alltså svansen som viftar hunden: regleringar tillkommer inte som svar på miljöhot, utan det är miljöhoten som fabriceras för att möjliggöra regleringar.

Merchants of Doubt är en rik bok – rik både på konkreta fallbeskrivningar och på resonemang som sammanfogar dem till en begriplig helhet. För den som vill förstå bakgrunden till dagens klimatdebatt är den oundgänglig läsning. Ämnet är dock för stort för att det skall vara möjligt för en enskild bok att vara heltäckande. Veldig lite sägs om vad som hänt med klimatdebatten från millennieskiftet och framåt; för mer om den delen kan man med fördel komplettera med Chris Mooneys *The Republican War on Science*, James Hoggans *Climate Cover-Up* eller James Hansens *Storms of My Grandchildren*.

Inte heller någon av dessa böcker når dock fram till klimatskeptikernas alla största propagandaseger. Jag syftar på Climategate, det datorintrång i november 2009 som väckt sådan uppståndelse och som hos många lämnat en kvardröjande känsla av att forskarna nog har manipulerat data för att överdriva uppvärmningen, trots att den ena utredningen efter den andra konstaterat att materialet inte ger grund för någon misstanke om vetenskaplig oredlighet. Historien om Climategate väntar ännu på att skrivas. **Olle Häggström**

Republikanerna måste tänka om

USA

Det republikanska partiet i USA har problem. Det är utgångspunkten för Sam Tanenhaus bok *The Death of Conservatism*. Det är en tunn liten volym, men den innehåller intressanta iakttagelser och påpekanden om tillståndet för den politiska konservatismen i USA idag.

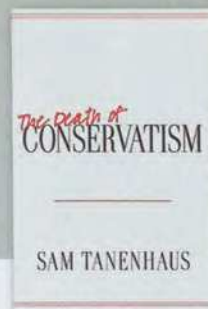
Tanenhaus, som är redaktör för *The New York Times Book Review*, menar att det gick som bäst för de konservativa då de var pragmatiska och realistiska. Han framhåller president Dwight D. Eisenhower som en företrädare för en sådan konservatism. Men med McCarthyismen på 50-talet tar en annan konservativ inriktning vid – *movement conservatism*, som Tanenhaus kallar det. Denna kulminerar kring tiden för Reagans uppgång och har varit den strömning som dominerat det republikanska partiet fram till idag. Detta, menar Tanenhaus, var en olycka inte bara för republikanerna, utan även för det amerikanska politiska debattklimatet. Under 60-talet beklagade de konservativa den nya vänsterns tal om "klasskrig", medan högern i våra dagar skamlöst predikar "kulturkrig" – *culture wars*. Men en sådan tolkning av konservatism kan inte med rätta kallas konservativ, enligt Tanenhaus. Den har alldeles för mycket av radikalism och revolutionär anda i sig för att kunna placeras i ett konservativt läger. Istället förespråkar han en återgång till tidigare epokers klassiska konservatism i Edmund Burkes anda. Denna står för saker som kompromissvilja, antipuritanism och en anti-ideologisk hållning.

Tanenhaus applicerar en heliocentrisk analysmodell på amerikansk politik, där det ständigt pågår en kamp mellan demokrater och republikaner om vilket parti som blir solen, det vill säga mainstream-partiet, och vilket som blir månen, satellitpartiet utan egentlig makt. Sedan länge är demokraterna solpartiet, eftersom de har anpassat sig efter den tid vi lever i och efter de kulturella attityder de flesta amerikaner har. Här måste republikanerna inse sin begränsning och tänka om. Annars riskerar man att fortsätta sin bana

som månparti runt ett starkt lysande demokratiskt parti.

Men istället för att återgå till en mer centristisk-pragmatisk konservatism har republikanerna alltså gått ned sig i ett trask av rörelsekonservatism, vars främsta representanter idag är personligheter som Sarah Palin och Rush Limbaugh med *Fox News* som megafon. En blandning av marknadsradikaler, evangeliska fundamentalister och neokonservativa har skapat en högljudd rörelse som snarast är att beteckna som revolutionär eller

THE DEATH OF
CONSERVATISM
SAM TANENHAUS
Random House 2009

radikal än konservativ. Framför allt är den

populistisk, vilket Tanenhaus ser som raka motsatsen till vad en burkeansk konservatism står för. Den bidrar också genom sin hängivenhet till kulturkriget med att skapa revor i samhällets väv, något som Tanenhaus menar är både okonservativt och dåligt för det politiska klimatet i nationen. Framför allt, menar han, framstår detta som en konstlad attityd, eftersom de flesta amerikanska väljare ser sig som *independents*, oberoende, och inte heller är särskilt ideologiska.

Men som alla dogmatiska rörelser vill man ge- »

FOTO: CHARLES KATZ

nom revolutionärt nit skapa motsättningar för att på så sätt vinna makt och inflytande över viktiga institutioner i samhället.

Som exempel på en klassisk burkeansk konservativ tar han Whittaker Chambers. Denne började som övertygad kommunist och spion åt Sovjet för att sedan göra avbön och bli konservativ. Det intressanta med Chambers, framhåller Tanenhaus, var att han aldrig drabbades av den proselytens nit som så ofta annars är fallet med politiska och religiösa konvertiter. Han var djupt engagerad i kampen för medborgerliga rättigheter, accepterade och stödde Roosevelts välfärdsbygge och var starkt kritisk till de rörelsekonserverna. Han intog vad han kallade the Beaconsfield position; en konservatism av Benjamin Disraelis slag, där staten ses som en välvillig garant för folkets rättigheter och behov oavsett klass. Detta hindrade inte att han uppvaktades av William F. Buckley, Jr., galjonsfigur inom rörelsekonserverna, som idogt försökte värva Chambers som skribent för rörelsens främsta organ, tidskriften *The National Review*. Chambers avböjde länge med emfas, men föll slutligen till föga. Han behöll dock alltid sin oberoende och klassiskt konservativa hållning.

Chambers påminner inte så lite om en annan amerikansk konservativ som verkade vid denna tid, Peter Viereck. Även han stod för en klassisk konservatism som var pragmatisk och mittenorienterad. Han stödde fullt ut Roosevelts New Deal, eftersom den uppfyllde nödvändiga behov hos folket och såg en roll för staten. Han ansåg att de rörelsekonserverna inte var annat än frimarknadsradikaler och moralister. Skulle de få makten skulle resultatet bli "government by automobile dealers". I likhet med Burke menade dessa två genuina konservativa att konservatismens uppgift var att korrigera och bevara. Det gällde också att söka konsensus mellan de liberaler och konservativa som befann sig i det politiska mittfältet, eftersom en sådan politik gynnade stabiliteten och sammanhållningen i nationen.

Med *the Reagan Revolution* kom dock de rörelsekonserverna att befästa sin makt över det republikanska partiet. Moderata konservativa trängdes undan eller bytte parti. Kvar stod den radikala och aktivistiska höger som hade sin grund i ett negativt program: anti-Washington, anti-abort, anti-homosexuella, anti-välfärdsstaten etcetera.

Men rörelsekonserverna nedgång började redan med Irakkriget, menar Tanenhaus. Projektet var dömt att misslyckas eftersom den rörelsekonserverna Bush och hans rådgivare inte förstod premis-

serna för hur man bygger ett samhälle. Tanenhaus pekar på att Irakkriget gick emot klassiskt konservativa principer – för om man, som de rörelsekonserverna, var ointresserade av civilsamhället på hemmaplan, hur skulle man då lyckas bygga ett fungerande civilsamhälle utomlands? Tanenhaus framhåller Disraelis syn på demokrati som vägledande för en klassisk konservatism. Denne menade att de samhällen där demokratin slagit rot sedan tidigare hade en rättsstatlig tradition inbäddad i de sociala sedvänjorna. Demokratin var frukten och inte förutsättningen för social stabilitet. Kedjan måste enligt Disraeli se ut så här: först rättsstat, sedan social stabilitet och i sista hand demokrati. Någon annan ordningsföljd var inte möjlig.

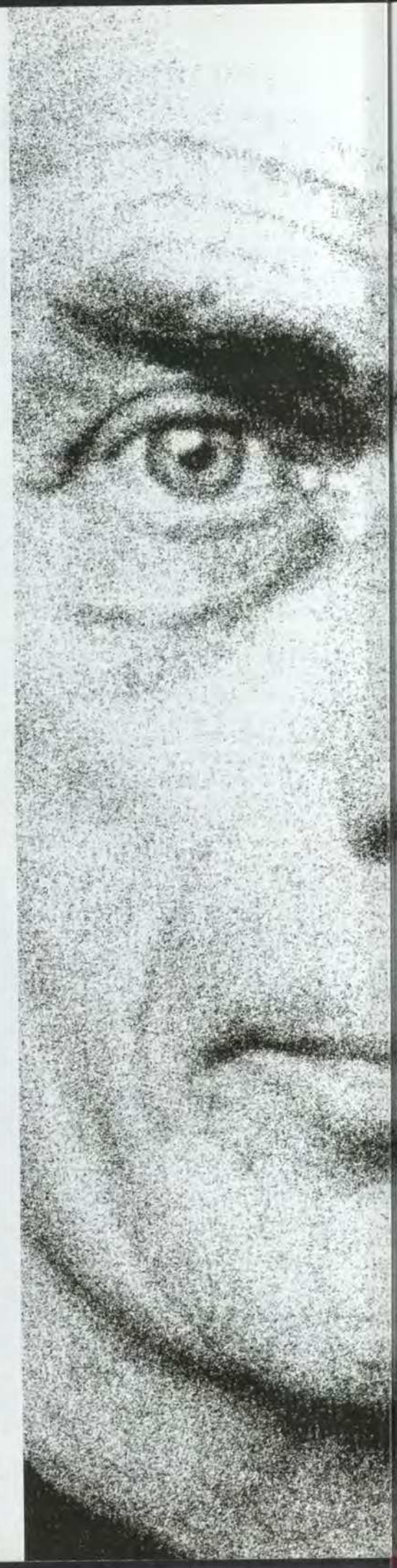
Någon som enligt Tanenhaus förstår detta är USA:s nuvarande president Barack Obama, vars utrikespolitik han menar är inspirerad av George H. W. Bushs, alltså Bush den äldres, försiktiga och kloka attityd. Tanenhaus ser Bush den äldre som ett exempel på en konservativ realist, till skillnad från revanschisterna inom rörelsekonserverna.

Om Obama säger Tanenhaus också att han är mer stöpt i burkeanska principer om att bevara och korrigera än någon annan betydelsefull tänkare inom den amerikanska högern av idag. Detta kan tyckas vara ett förvånande omdöme, men faktum är att flera konservativa har sett detta drag hos Obama, bland annat den brittiska konservativa bloggen Burke's Corner, och frågan är om inte högerens niddbild av honom som "socialist" eller vänsterns rosenkimrande bild av honom som "progressiv" är tämligen missvisande. Tanenhaus beskriver Obama som politiskt liberal, men konservativ till temperamentet.

Avslutningsvis frågar sig Tanenhaus vad de konservativa av idag bör göra. Svaret han ger är att de bör studera vad de liberala har gjort. De anpassade sig till en mer konservativ epok, vilket gjorde avtryck i Bill Clintons och Barack Obamas program. Vägen framåt går alltså genom moderation, avideologisering och realism, där man anpassar politiken efter de givna villkor som tidsandan medger. Vad Obama gjorde var att bygga en sorts kulturell konsensus, där han betonade att USA inte enbart består av röda eller blå stater, utan av en enda nation – *One nation*.

Som människor är de flesta av oss både liberala och konservativa, säger Tanenhaus och avslutar med att betona att en autentisk konservatism inte är den som har till överordnad princip att radera, utan den som har som princip att bevara.

Frederick Beal

Bortom litteraturens absoluta nollpunkt

LITTERATURHISTORIA

För drygt femton år sedan fick jag ett brev från en litteraturforskare i Amerika som av en bekant hört att jag hade ett brev från Samuel Beckett, där han uttalade sig om kvalitén på en tysk översättning av hans dikter. Stämde det? Kunde jag i så fall skicka dem en kopia på det brevet till henne? Och om jag råkade ha någon annan korrespondens från Beckett så ville hon gärna ha kopior på den också. Hon och en kollega höll nämligen på att redigera Samuel Becketts brev som snart skulle ges ut i USA.

Jag skickade kopior på de små lappar jag då och då fått från Beckett, ingen korrespondens, utan just små lappar i en nära nog oläslig handstil med svar på frågor om översättningsproblem, möjliga tolkningsvarianter och liknande. Beckett svarade prompt och koncist på sådana förfrågningar. Han var ju översättare själv. Jag har också en lapp med mer än vanligt oläslig handstil där han ber om ursäkt för att hans ögon är så dåliga att han inte kan svara på brev. De blev bättre igen.

Nu efter alla dessa år har så den första volymen av Becketts brev äntligen kommit ut – föregången för några år sen av en mindre utbruten samling med brevväxlingen mellan regissören Alan Schneider och Beckett. Den nya volymen, nummer ett i en serie om fyra, omfattar tiden 1929 till 1940. Varför året 1929 valts som en början framgår inte i den i övrigt ytterligt välkommenterade utgåvan, det innebär att Becketts allra första tid i Paris, då han träffade kretsen kring James Joyce och som var en mycket formativ tid för Beckett, inte täcks. Men kanske stipulerades detta av Beckett i de villkor han redan 1985 gav Martha Dow Fehsenfeld, den ena av redaktörerna, för vad som skulle få publiceras. "Bara sådant som är av relevans för mitt verk" var huvudvillkoret.

Tolkningen av just detta villkor gav utgivare, rättighetsinnehavare och redaktörer huvudbry i många år. Allt som en författare skriver måste ju vara relevant för hans verk, menade några. Andra hävdade att enbart de brev där Beckett namngav något av sina verk skulle få återges. Och har inte alla brev från en författare som Beckett i sig "verkshöjd"? Nå, medan dessa diskussioner pågick i flera omgångar i mer än

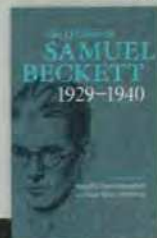
tio år fortsatte redaktörerna Martha Fehsenfeld och Lois More Overbeck sitt arbete med att samla in brev, datera, leta referenser, tolka referenser och så vidare. Samt skriva ner allt detta i vad som blivit en av de mest gedigna och utförliga notapparater jag någonsin stött på. Den är i omfång mer än tio gånger så lång som själva breven, även om man räknar med de översättningar av originalbrev som gjorts där dessa varit skrivna på franska eller tyska. Och den närmar sig i sin knastriga saktighet ren poesi.

Samuel Beckett var en flitig brevskrivare och under de drygt tio år som omfattas av urvalet i denna första volym skrev han mycket till sin gode vän poeten Thomas McGreevy som så småningom blev direktör för Irlands Nationalmuseum. Han dog 1967. Det är långa brev om allt, från analfistlar till Caravaggiomålningar, från författarskvaller till djupdykningar i filosofi. Becketts stora intresse för bildkonst, särskilt de nederländska mästarna från medeltiden och framåt, präglar de flesta av breven i urvalet.

Det är en rätt dystert ung man vi möter, han överger lärarbanan som syns honom för trång, han provar på författarskapet men möter stora motgångar, refusingsbrev droppar stadigt in. Han skickar brev till Sergeij Eisenstein och vill lära sig göra film hos honom, han överväger att bli stridsflygare och han söker ett litteraturläroplat i Sydafrika. Men han återvänder ständigt till skrivandet.

Det märkligaste med dessa brev, de mer personliga, är deras språk. Becketts förkärlek för vitsar, gärna flerspråkiga, visar sig på snart sagt varannan rad. »

**THE LETTERS
OF SAMUEL BECKETT
VOLUME I: 1929-1940**
MARTHA DOW FEHSENFELD,
LOIS MORE OVERBECK (RED.)
Cambridge University
Press 2009

Recept mot melankoli

Sparmakade och lakoniska är de flesta av de böcker jag ständigt återkommer till. Förmågan att med ett välvalt ord säga vad en sämre författare säger med tio – eller inte säger med tio – är den egenskap som jag skulle säga främst utmärker den goda stilen. Men bland alla ordknappa aforistiker på hyllorna i mitt vardagsrum har också några författare som förkroppsligar deras diametrala motsats en hedersplats. För hur högt jag än skattar en Ekelunds kärvhet, en Lichtenbergs underfundighet, eller en Nietzsches precision finns i själva mångordigheten ett värde av ett helt annat slag. Att läsa Proust, Montaigne, Musil är att träda in i en parallell värld. Bland dessa de mångordigas skaror hyser jag en speciell förkärlek för den engelske teologen Robert Burton (1577–1640), bekant för Axxess läsare genom en essä i nummer 8, 2007. Burton är mest känd som författare till *The Anatomy of Melancholy*, först utgiven 1621, ett verk som på drygt 1 500 sidor presenterar det samlade vetandet om melankolin, samt hur man bär sig åt för att bota denna åkomma.

Om *The Anatomy of Melancholy* har Mary Ann Lund, litteraturvetare och renässansforskare verksam vid universitetet i Leicester, skrivit en bok som kan karaktäriseras som ett försök att mot bakgrund av synen på medicin och på läsning i Burtons samtid finna ett svar på hur hans storverk egentligen är avsett att läsas. Att Burtons bok är avsedd att vara ett botemedel mot melankolin, hos honom själv såväl som för läsaren, är självklart. Men Lund nöjer sig inte med att konstatera det, utan försöker utreda närmare hur denna terapi är avsedd att gå till. En ambitiös föresats.

Som utgångspunkt för *Melancholy*, *Medicine and Religion in Early Modern England* tar Lund Burtons egen utsaga om syftet med sin bok. I första kapitlet vänder han sig direkt till läsaren och säger: "Thou thy selfe art the subject of my Discourse." Lund menar att man måste ta dessa anspråk på allvar: Burton menar verkligen att man genom att läsa hans bok kan bota sig från melankoli. I Lunds läsning blir Burtons syftesförklaring en anspelning på Montaignes *Essäer*: Burton citerar den något äldre Montaigne vid flera tillfällen, i John Florios engelska översättning, men även om det finns stora likheter mellan

Lärda citat, också på många språk, ovanliga och sällsynta ord strövs frikostigt in. Ofta i ett sarkastiskt sammanhang. Så trots sitt melankoliska anslag är det språkeklibristisk underhållning hela vägen. Tjyvnyp åt motvilliga förläggare är legio. Redaktörerna förklarar allt i noterna.

Det blir också klart att Beckett måste räknas till modernisterna – och inte till postmodernisterna som många sedan velat göra – hans starka tro på konstens uppenbarande förmåga, ja, dess förmåga till själsligt helande, är kännbar och uttryckt i nästan allt han skriver om konst eller litteratur. Hans mångomtalade skepsis gäller i stort sett allt annat, samhälle, psykologi, relationer, filosofi, politik, språk, hela existensen och så vidare, men inte just detta.

De länge fruktlösa försöken att få romanen *Murphy* publicerad löper som en repetitiv följetong genom korrespondensen de här åren. Beckett är beredd att ändra om så krävs, men vill ha goda skäl. Sådana dyker inte upp och han påbörjar en översättning till franska för att pröva lyckan med någon fransk förläggare, men avbryter projektet. Under den här tiden blir han bekant med Peggy Guggenheim, konstsamlare och konsthandlare, och hon ger honom smek(ök-)namnet Oblomov efter den indolente antihjälten i Ivan Gontjarovs roman med samma namn. Beckett blir intresserad och läser romanen medan han ligger på sjukhus ef-

regelbundna rapporter om hans läsning som sträcker sig över vida fält men framför allt är skönlitteratur på engelska, franska, italienska, tyska. Han läser Laurence Sternes, som man tycker borde tilltalat honom, men han "blir irriterad, trots dess uppenbara förtjänster". Han läser surrealistisk lyrik som han uppskattar, särskilt Paul Eluard, men också André Breton. Och han gillar Jean Paul Sartres *Åklet*. I breven till MacGreevy förs hela tiden en estetisk diskussion, oftast med bildkonst som utgångspunkt, men också med litteratur och musik, och man kan följa den unge Becketts orientering från bindningen till Joyce fram till den språkskepsis som präglar hans verk från 40-talets slut. I ett brev (på tyska) till sin tyske vän Axel Kaun summerar han sin syn på språket:

Och mer och mer tycks mig mitt språk som en slöja som man måste slita sönder för att komma åt de saker (eller den intighet) som ligger bakom. Grammatik och stil! De syns mig lika irrelevanta som en Biedermeier-baddräkt eller en gentlemans oberördhet. En mask. /---/ Att borra det ena hålet efter det andra i den tills det som lurar därbakom, vare sig det är någonting eller ingenting – jag kan inte tänka mig ett högre mål för dagens författare.

Det sas ofta om Beckett, särskilt på 60-talet, att han fört litteraturen till en sorts slutpunkt. Nu gick det inte att säga nå-

” Det sas ofta om Beckett, särskilt på 60-talet, att han fört litteraturen till en sorts slutpunkt. Men det var förstås uttryck för en felsyn, även om man hör ekon av den än idag.

ter att utan anledning ha blivit knivhuggen på öppen gata av en okänd hallick. Han skriver till McGreevy: "Har börjat på Gontjarovs *Oblomov*. *Pereant qui ante nos nostra dixerunt*." Det vill säga: förbannelse över dem som före oss sagt vad vi säger. Att han kände sig träffad visar också ett lite senare brev där han talar om sin egen opublicerade hjälte Murphy som "Murphy O'Blomov".

Det som gör dessa brev särskilt intressanta är naturligtvis att det är en Beckett som skriver till vänner och bekanta utan förbehåll.

Han är privatperson, okänd som författare, han behöver inte gardera sig inför sina vänner, inte riskera att de säljer hans brev vidare till samlare för dyra pengar, vilket han råkade ut för längre fram.

Vi får om inte inträngande så i alla fall

got mera, han hade tömt ut genrererna, både dramatik och romankonst, i sin negativism och pessimism reducerat dem till något som närmade sig någon sorts nollpunkt.

Och att detta också skulle vara hans strävan. Men det var förstås uttryck för en felsyn, även om man hör ekon av den än idag.

Vad han gjorde var snarare att peka ut möjligheter: Så här kan man också göra. Inte precis likadant, förstås, det vore ingen poäng, men efter samma kompromisslösa estetik. Så som han själv följde Joyce, inte i det litterära uttrycket, men väl i omutligheten, den självpåtaga konstnärliga strängheten. Att se denna hållning ta form genom dessa brev är ett mycket speciellt och spännande läsäventyr.

Magnus Hedlund

dem skiljer de sig genom att Montaigne skriver om sig själv och för sig själv, medan Burton ständigt strävar efter att dra in läsaren i sin framställning. Det groteska omfånget är en följd av att Burton inte har en viss läsare med en viss typ av melankoli för ögonen, utan strävar efter att alla läsare – också dem som inte lider av melankoli – skall finna en väg till bättre hälsa genom hans bok.

The *Anatomy of Melancholy* präglas av en märklig mångtydighet. Olika auktoriteter som företräder motstridiga ståndpunkter anförs i många frågor; och när man väntar sig att Burton skall förklara vilken av dem han anser ha rätt byter han istället plötsligt ämne och lämnar frågan olöst. Lund pekar exempelvis på hur tungt vägande auktoriteter för uppfattningen att melankoli kan orsakas av att flegma förångas i kontakt med ett överhettat organ citeras innan lika tunga namn som företräder den motsatta ståndpunkten anförs. Lund menar att detta inte bör ses som ett misslyckande från Burtons sida, utan att det är i linje med hans inkluderande strategi. Genom att definiera melankolin så brett som möjligt är det också möjligt att ett så brett läsaspektrum som möjligt skall kunna använda hans bok.

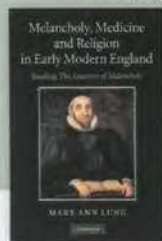
I melankolitraditionen har man alltid haft en tämligen avvisande hållning gentemot läsningen som verksamhet. Även om man alltsedan antik tid försökt kontrollera de yttre faktorer (diet, klimat, motion) som leder till melankoli har också fantasin alltid setts som väl så viktig. Burton skiljer sig här från föregångarna: Lund visar hur Burton inte bara hyser en betydligt mera positiv uppfattning om läsandet, utan att hans exempel på andra botemedel (resor och upplevelser av stora historiska händelser) är formulerade så att litterära skildringar av dem blir ett fullgott substitut. Den fantasi som hos melankolikern tenderar att vara alltför livlig blir därför för Burton en viktig faktor för botandet av sjukdomen.

Lund motsätter sig de försök att tolka *The Anatomy of Melancholy* som menippeisk satir, som en predikan eller som en medicinsk handbok som gjorts i den tidigare forskningen. Istället insisterar hon på att öppenheten, mångtydigheten, har ett egenvärde för Burton, att det är med deras hjälp som hans bok kan vara alla och envar till hjälp.

The Anatomy of Melancholy är alltså ett väldigt verk; Burton säger i förordet att han hellre använder hundra ord för mycket än ett för lite. Jag behövde för min del gott och väl en månad för att arbeta mig

MELANCHOLY MEDICINE AND RELIGION IN EARLY MODERN ENGLAND

READING THE ANATOMY
OF MELANCHOLY
MARY ANN LUND
Cambridge University
Press 2010

genom den. Och även om det är en bok som talar direkt till sin läsare så är den på samma gång förankrad i en lärd tradition som endast ett litet antal specialister äger kunskaper om. Man är därför verkligen betjänt av en guide till bokens olika kontexter och hur Burton knyter an till dem. Och Lund fungerar faktiskt utmärkt som sådan. De flesta läsare av Burtons bok fäster sig vid hans upptagenhet vid maten, vid de utförliga listor över vilka slags kött (de allra flesta, möjligen med undantag för kanin), grönsaker (alla), kryddor (alla) och drycker (rent, friskt vatten går an) som förorsakar melankoli. Men Lund visar att Burtons intresse

för maten faktiskt inte är så viktigt: i jämförelse med andra tidigmoderna melankoliauktoriteter tillmäter han den ovanligt liten betydelse, och betonar analogt fantasins betydelse i högre grad än vad som var brukligt.

Melancholy, Medicine and Religion in Early Modern England är på intet sätt en insmickrande bok. På lite drygt 200 sidor presenterar Lund inte bara sin läsning av Burton i relation till en rad olika kontexter – till synen på melankolin i den latinska och folkspråkliga tidigmoderna medicinen, till kyrkliga kontroverser i 1600-talets England, till stoicismens tekniker att uppnå sinnesro – utan diskuterar också hur marginalanteckningar i Burtons bibliotek och i bevarade exemplar av 1600-talsutgåvor av hans bok visar hur Burton själv läste och hur han blev läst av sina samtida. Dessutom ger Lund en tydlig bild av hur hennes studie förhåller sig till den tidigare forskningen (som även om den naturligtvis är liten i förhållande till forskningen om samtida storheter som Shakespeare eller Montaigne är nog så omfattande). Det är således 200 täta sidor som möter läsaren: man befinner sig mycket långt ifrån Burtons förtjusande långgrandighet och utvikningar.

Tobias Dahlkvist

Dagens rätt.

Litteraturens ayatolla

LITTERATURHISTORIA

Den mopsliknande lille Carl David af Wirsén (1842–1912) var av sin samtid känd som ljuvt senromantisk poet, men idag minns man honom bara som maktfullkomlig hövding för det oscariska kulturetablissemang under det modernagombrottets tid. Som Svenska Akademien sekreterare strävade han ursinnigt och länge framgångsrikt för att hålla Strindberg, Ibsen, Selma Lagerlöf och andra betydande författare borta från parnassen, svartmåla dem i offentligheten och förhindra att de fick priser eller andra hedersbevisningar.

När Wirsén slutligen miste sin makt var det nästan ingen som ville veta av honom. Hans öde blev att framstå för eftervärlden som en av den svenska litteraturhistoriens skräckfigurer. Just detta gör honom intressant. Var han verkligen så usel som hans motståndare menade? Var alla hans värderingar föraktliga och bakåtsträvande? Och hur hade han kommit fram till dessa värderingar?

Per Rydén, som kan det mesta om perioden, har kallat sin bok ”en värderingsbiografi” och vill med det säga att han tar sikte just på Wirséns värderingar som kritiker och smakdomare, inte på hans diktning eller privatliv. Inte desto mindre har Rydén åstadkommit en 772 sidor lång framställning av Wirséns liv och verksamhet från vaggan till graven, så detaljrik att läsaren nästan storknar. Syftet med denna bedövande utförlighet, som också rymmer mängder av psykologiska resonemang, är knappast att rädda Wirsén undan eftervärldens dom men däremot att göra honom rättvisa genom att förstå varför han blev som han blev.

Onekligen ett vällovligt syfte men man frågar sig om det var nödvändigt att söka förklaringarna så långt tillbaka i barndomen och i de hekatomber av stendöd poesi och estetiska betraktelser som Wirsén skrev redan som yngling och envist fortsatte att skriva till sin död. Hade det inte räckt med att studera hans roll som etablissemangets väktare i ett litteratursociologiskt perspektiv under de cirka trettio år då han verkligen hade makten? Den uppgiften hade nog kunnat klaras av på mindre än halva utrymmet.

Flertalet av de konservativa, högkyrkliga, auktoritära och monarkistiska värderingar som Wirsén försvarade mot ge-

nombrottsförfattarna var ju trots allt inte hans egna påhitt utan sådant som ingick i den officiella ideologin i Oscar II:s Sverige. Wirsén tyckte i stort sett som kungen och ärkebiskopen och tusentals andra av samtidens makthavare. Dock var han föga konsekvent i sina värderingar utan ändrade åsikt när han trodde sig ha något att vinna på det. Han var, kort sagt, en opportunist.

Erkännas skall ändå att det är intressant att följa Wirséns väg mot parnassens topp, även om man på den vägen måste vada genom floder av gudsnådeliga och i stort sett oläsliga texter. Han växte upp i ett adligt och välbärgat men tydligen kärlekslöst hem där den stränge fadern ville att sonen skulle bli brukspatron eller diplomat men absolut inte poet eller litteraturkritiker. Trots vördnaden för fadern

och en av Wirséns ärkefiender. Både Wirsén och Brandes var ”goda européer” med stor kännedom om aktuell skönlitteratur på flera språk. Båda var i unga år influerade av hegeliansk estetik. Båda blev tidigt flitiga kritiker i dagspressen och strävade samtidigt efter akademisk karriär. Båda uppträdde i rollen av epikureiska livsnjutare, även om detta i Wirséns fall endast skedde inom en sluten krets av ordensbröder i SHT, aldrig i offentlighetens ljus. Hur kom det sig då att den ene utvecklades till konservatismens och den andre till kulturradikalismens banerförare?

Enligt Rydén skall man åtminstone delvis söka svaret på den frågan i Wirséns kärlekslösa uppfostran, komplicerade relation till fadern, extrema hävdelsebehov och lätt paranoid inställning till omgivningen. Han tycks tidigt ha tyckt oerhört

Erkännas skall ändå att det är intressant att följa Wirséns väg mot parnassens topp, även om man på den vägen måste vada genom floder av gudsnådeliga och i stort sett oläsliga texter.

valde den unge Carl David en karriär som akademisk estet, sedan han i gymnasiet visat språkbegåvning och en viss talang för att skriva romantisk vers.

Vid universitetet rekryterades han på 1860-talet dels till det bacchanaliska sällskapet SHT, där han ägnade sig åt frivola nöjen i Bellmans efterföljd, dels till Namnlösa sällskapet, en sammanslutning av unga senromantiker, de så kallade ”signaturpoeterna”, som hängav sig åt idealistisk filosofi i Boströms anda och idyllikt i Runebergs efterföljd.

Rydén påpekar med rätta att det under Rungdomsåren finns en del i Wirséns karriär som erinrar om den unge Georg Brandes, som senare skulle bli de kulturradikala genombrottsförfattarnas hövding

synd om sig själv. Men med den bakgrunden kunde han ju – kan man tycka – precis lika gärna ha gått samma väg som den något yngre August Strindberg och blivit en radikal upprorsman. Att så inte skedde tycks snarast ha berott på yttre omständigheter. Wirsén blev ju nämligen tidigt erkänd av det akademiska etablissemang, respekterad som poet och smakdomare, invald i Svenska Akademien och beskyddad av kung Oscar II, medan däremot Brandes och Strindberg tidigt stötte på motgångar i karriären och därmed drevs att bli alltmer oppositionella och radikala. Det är dock först sedan Wirsén på 1880-talet blivit Akademiens ständige sekreterare och talesman som han förvandlas till det monster av bak-

**DEN FRAMGÅNGSRIKE
FÖRLORAREN
EN VÄRDERINGSBIOGRAFI
ÖVER CARL DAVID
AF WIRSÉN
PER RYDÉN
Carlssons 2010**

re och talesman som han förvandlas till det monster av bak-

åtsträvande negativism som han faktiskt blev.

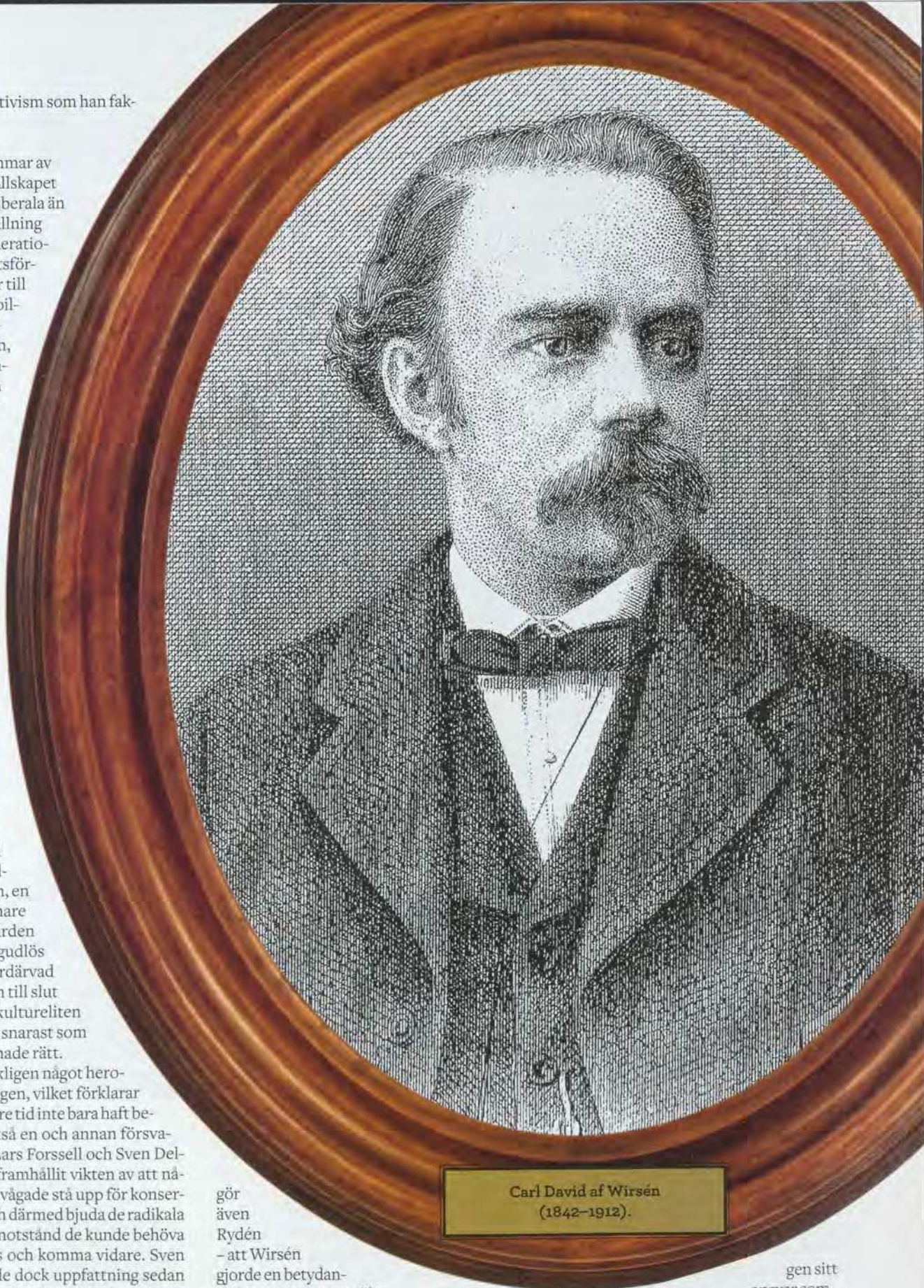
Andra medlemmar av Namnlösa sällskapet kunde vara mer liberala än Wirsén i sin inställning till den yngre generationens genombrottsförfattare. Det gäller till exempel Carl Snoilsky, som var Wirséns ungdomsvän, även han tidigt invald i Akademien och hyllad av det konservativa etablissemanget men ändå rätt erkännssam mot en barrikadstormare som Strindberg. Det fanns alltså knappast någonting i Wirséns bakgrund som predestinerade honom för rollen som den svenska litteraturens bakåtskrivande storayattolla. Han valde själv sin roll och såg sig efterhand som den siste ridaren på skansen, en hjältemodig värnare av idealistiska värden gentemot en rå, gudlös och moraliskt fördärvad omvärld. Att han till slut fick nästan hela kultureliten emot sig såg han snarast som bevis på att han hade rätt.

Det finns onekligen något heroiskt i den hållningen, vilket förklarar att Wirsén i senare tid inte bara haft be-lackare utan också en och annan försvarare, häribland Lars Forssell och Sven Delblanc. Båda har framhållit vikten av att någon in i det sista vågade stå upp för konservativa värden och därmed bjuda de radikala författarna det motstånd de kunde behöva för att utvecklas och komma vidare. Sven Delblanc ändrade dock uppfattning sedan han som litteraturforskare satt sig närmare in i Wirséns sätt att ljuga, intrigera och manipulera för att undanröja sina fiender. Kvar står ändå att han kämpade med förtvivlans mod och sällspord uppfinningsrikedom, om än knappast med blanka vapen.

Man har även med rätta påpekat – och så

gör även Rydén – att Wirsén gjorde en betydande insats genom att säkra att Akademien fick ansvaret för det litterära Nobelpriset, trots motstånd från kung Oskar och andra som ville att det vittera samfundet skulle förbli helyllesvenst och inte ge sig ut på internationella äventyrligheter. Wirsén missbrukade visserli-

gen sitt ansvar som Nobelprisutdelare genom att se till att priset inte gick till betydande författare som Ibsen eller Tolstoj utan istället till idealistiska och numera glömda medelmåttor som fransmannen Sully Prudhomme. Ändå kan man inte ta ifrån »

Carl David af Wirsén
(1842–1912).

Wirsén förtjänsten av att ha öppnat Akademiens portar för världslitteraturen och därmed på sikt också för den internationella debatten.

Man kan också hålla med Rydén om att Wirsén skrivit åtminstone en levande dikt, den vackra sommarsalmen "En vänlig grönskas rika dräkt", som fortfarande ibland sjungs som alternativ till "Den blomstertid nu kommer". Räknar man samman denne vittre sekreterares fel och förtjänster torde slutsumman ändå knappast räcka till att resa något större äreminne. Det hedrar Per Rydén att han försökt göra Wirsén rättvisa, men hans extremt utförliga och väldokumenterade "värderingsbiografi" lär inte leda till någon positiv omvärdering.

Till sist frågar man sig: Skulle en etablissemangsfigur som Wirsén vara möjlig idag? Har vi överhuvudtaget ett litterärt etablissemang som kan jämföras med Wirséns? Svaret på båda frågorna måste bli nej. Varken Svenska Akademien eller någon annan svensk kulturinstitution skulle idag våga uppträda med den absoluta maktfullkomlighet som var möjlig ännu för hundra år sedan. Ingen vill nu vara etablissemang, alla vill vara normbrytare och etablissemangets motståndare. Den som vill regera i litteraturens rike måste maskera sina avsikter.

Också i modern tid händer det dock som bekant, liksom på Wirséns tid, att världsberömda men kontroversiella författare – exempelvis Ingmar Bergman, Sven Delblanc, P.O. Enquist, Lars Gustafsson – inte släpps in i Akademiens stugvärme därför att de inte delar ledamöternas värderingar. Man kan finna åtminstone några likheter mellan Wirsén och Horace Engdahl, en av efterföljarna som Akademiens sekreterare. Båda gjorde sig kända som företrädare för en senromantisk, teoripräglad och esoterisk estetik som lanserades i ett akademiskt kotteri, i Wirséns fall kallat Namnlösa sällskapet, i Engdahls fall Krisgruppen. Efter inträdet i Svenska Akademien utvecklade båda skicklighet när det gällde att gynna det egna kotteriets intressen och estetiska värderingar gentemot omvärlden, dels i egenskap av prisutdelare, dels i egenskap av essayister och litteraturkritiker. Men Engdahl har naturligtvis uppträtt på ett långt mer älskvärt, briljant och diplomatiskt vis än Wirsén. Detta är idag enda vägen till framgång.

Som framgår av Lars Gyllenstems memoarer går det däremot mindre bra om man som Svenska Akademiens sekreterare vill uppträda aggressivt och polemiskt mot meningsmotståndare inom politiken eller kulturlivet. Wirsénmodellen manar inte till efterföljd. **Lars Lönnroth**

Det monumentala Washington

HISTORIA

För ett århundrade sedan mättes inte sällan ett lands eller en stads status med utgångspunkt i antalet monument, deras storlek och konstnärliga skönhet. Man hoppades att medborgarna skulle inspireras av paraden av glorifierade ledare i brons. Monumenten var även riktade till dem som ännu inte var övertygade om nationens kontinuerliga storhet och till utländska besökare. De senare skulle, om budskapet gick fram, imponeras över mängden av hjältar och den rikedom som möjliggjorde den flitiga exponeringen av dem i beständiga material. I nationalismens gyllene era var invigningar av statyer och minnesmärken centrala inslag i kulturen av det förflutna och lockade tusentals besökare. Men det löfte om tidlöshet som monumentgenren inbjöd till har sällan infriats över tid.

Åtskilliga monument har fallit offer för historiens gång. Före detta makthavare och ideologer har fått lämna sina podester efter 1989. Många av de upphöjda hjältarna blev snart efter avtäckelserna ointressanta eller, med den österrikiske författaren Robert Musils ord, osynliga för alla utom duvorna. Numera påminner många monument mest om en förfluten historia som få kan återberätta. De fungerar blott som orienteringspunkter i staden. Andra monument runtom i västvärlden är påminnelser om ideal som lovordades förr, men som under 1900-talets gång blivit till pinsamma och smärtsamma påminnelser om en rasistisk och imperialistisk historia. I Förintelsens efterföljd har motmonument, medvetet konstruerats som kontraster till hävdvunna ideal, framför allt i Tyskland. I andra fall har sanktioner eller spontana förändringar bidragit till att "uppdatera" monument till våra dagars behov. Ett exempel är statyn över den brittiske fältherren Arthur Wellesley Wellington, uppförd i centrala Manchester. Järnhertigen står upphöjd på ett postament kring vilket bland andra antikens sebergudinna är placerad. Att hon, tack vare ett sentida tillägg, räcker över en behå till Herkules förändrar i ett slag monumentets högrävande utformning.

Även om genren inte längre är lika populär uppförs fortfarande nya monu-

MONUMENT WARS WASHINGTON D.C., THE NATIONAL MALL, AND THE TRANSFORMATION OF THE MEMORIAL LANDSCAPE

KIRK SAVAGE

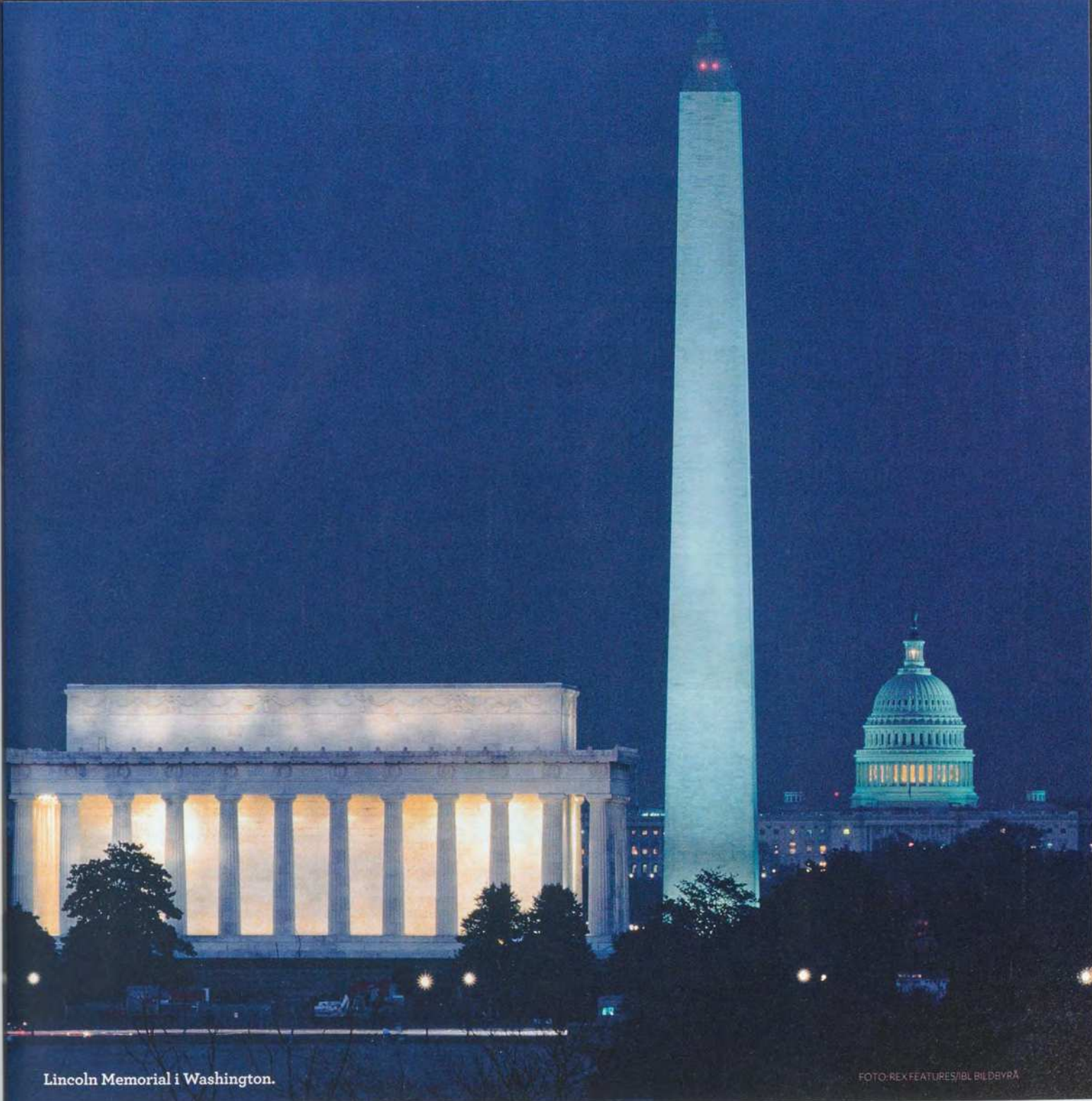
University of California Press
2009

ment medan gamla emellanåt aktiveras och blir omde-

batterade på grund av att de inte stämmer överens med rådande behov och uppfattningar. Just sådana aspekter står i fokus i konst- och arkitekturvetaren Kirk Savages både läsvärda och vackert utformade *Monument Wars. Washington D.C., the National Mall, and the Transformation of the Memorial Landscape*. Savage väckte häromåret uppmärksamhet med *Standing Soldiers, Kneeling Slaves*, en bok om de visuella representationerna av slavarnas emancipation i det sena 1800-talets amerikanska monumenttradition. I sin nya bok tar han USA:s huvudstad som utgångspunkt för en analys av de förändringar som den offentliga konsten har genomgått under den senaste hundraårsperioden. Inledningsvis går han ännu längre tillbaka, till den unga amerikanska republiken vars företrädare uppvisade en skepsis inför statyer. Monument förknippades med europeiska dåtidsfixerade monarkier som i allt väsentligt var motsatsen till den nutidsorienterade demokratiska andan som rådde i det unga USA.

Den fransk-amerikanske arkitekten och stadsplaneraren Pierre Charles L'Enfants utformning av Washington byggde på att olika stadsdelar kopplades samman genom torg och cirklar, och vid dessa hade han önskat statyer, kolonner och obelisker. Denna önskan infriades i slutet av 1800-talet, då det amerikanska motståndet mot monument var kraftigt försvagat. Washington, likt många andra amerikanska städer, fylldes med minnesmär-

Lincoln Memorial i Washington.

FOTO: REX FEATURES/IBL BILDBYRÅ

ken. Ett sådant som Savage ägnar betydande uppmärksamhet åt är monumentet över Washington, invigt 1884. De idéer som funnits om att skapa en Pantheon över revolutionens hjältar fick en radikalt annorlunda utformning tack vare West Point-officeren Thomas Lincoln Casey. Trots motstånd från kongressen och konstetablissemanget lyckades han få på plats en enkelt formad obelisk med en hiss till toppen och utsiktsfönstret. Under en period var obeliskan världens högsta byggnadsverk.

Den var också inledningen på en omvandling av Washington. Framför allt ge-

nomgick the National Mall, den långsmala park vid vilken regeringsbyggnader och en mängd museer numera tronar, en genomgripande förändring.

Från att under 1800-talet ha varit en mångfald av grönytor utan samordning blev the Mall alltmer en renodlad paradpark. När den var fullbordad 1901 var olikheter och mindre representativa bostäder undanröjda till förmån för ett monumentalt rum. Förändringen följde, enligt Savage, den språkliga förändring under 1800-talet från "public grounds" till

"public space", med betydelsen att "rum", som tidigare associerats med meningslös tomhet fick en ny och positiv innebörd. I dessa offentliga rum var monument av stor betydelse. Tanken var att de som besökte Washington i första hand skulle studera de politiker och militärer som numera står upphöjda men bortglömda på sockel, snarare än att gå i de många museer som utgör dagens huvudattraktion för många turister.

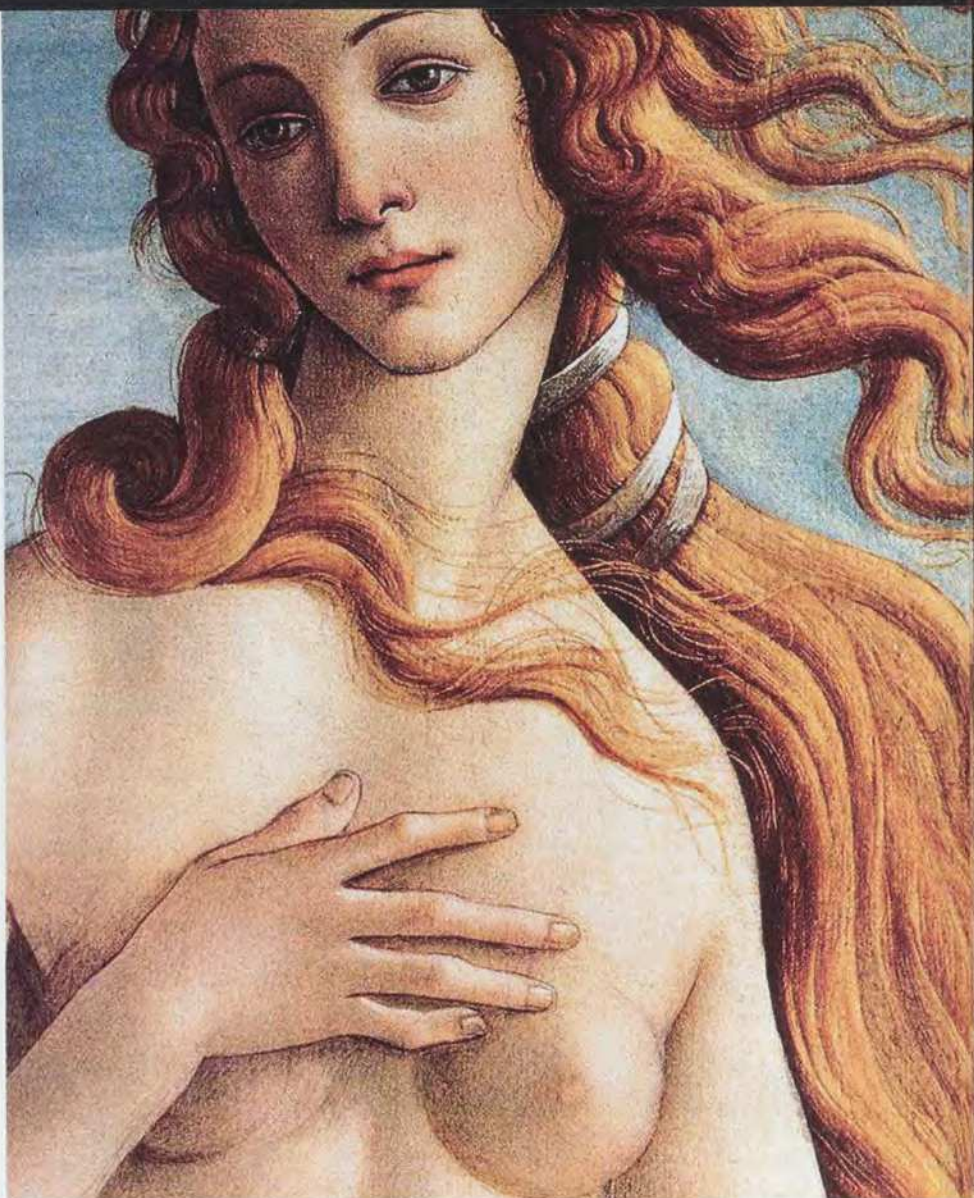
Förvisso var många av de monument som avtäcktes av det hävdvunna, glori- >>

fierande slaget, men Savage visar att det även bland traditionella motiv finns undantag. Skapandet av monumenten över president Abraham Lincoln och en av hans efterträdare på posten, Ulysses S. Grant, som vann berömmelse som den främste av nordstaternas generaler under amerikanska inbördeskriget, syftade inte främst till att manifesteras segrarnas triumf. Istället byggde den visuella berättelsen om inbördeskriget på tanken om nationell återuppståndelse i kombination med uppmärksammandet av de lidanden och tragedier som följt i splittningens spår. Savages tolkning av monumentet till Grants ära visar på en fascinerande blandning av gamla och nya inslag. Placeringen av generalen på hästryggen i konstverkets centrum var inte uppseendeväckande, men konstnären Henry Shrady kompletterade hjälten med soldater, dels i kavallerichock, dels i färd med att föra fram en kanon till fronten. De anonyma soldaternas desperata kamp ändrade konstverket från ett officiellt monument över en officer till ett brett upplagt minnesmärke över soldaternas liv och kriget i dess helhet. Efter dess invigning 1922 förändrades den amerikanska traditionen över krigsmonument i grunden då tragedi och trauma ofta blev integrerade delar.

Inte minst i sistnämnda avseende har monumentet över Grant fått många uppföljare. Ett av de mest välkända är Maya Lins monument över Vietnamkriget. Flitigt omdebatterat inför invigningen blev det snart omtyckt av veteraner och deras anhöriga, men även detta monument har förlorat en del av sin ursprungliga aktualitet. Från officiellt håll har man velat bygga ett stort underjordiskt informationscenter och museum över Vietnamkriget. Som Savage skriver väcker detta förslag nya frågor. Bör alla krigsmonument kompletteras med museum? Och hur långt ska man gå i det skifte som blev allt tydligare ju längre 1900-talet led, då de upphöjda hjältarna i allt högre grad ersattes av vanliga soldater eller deras offer? Vilka av alla soldater och/eller offer ska väljas ut för att få sina namn eller sina porträtt i dessa museer?

En av många förtjänster med *Monument Wars* är att Savage förmår att komma med nya, fräscha infallsvinklar även då han behandlar monument såsom det över Lincoln, vilket avsatt hyllmeter av tidigare forskning. De läsare som inte har haft möjlighet att studera de omtalade monumenten behöver inte oroa sig. Förutom ett stort antal illustrationer är i många fall debatterna om monumenten minst lika intressanta som de färdiga resultaten.

Ulf Zander

Ovärderlig konst.

Nakenheten avklädd

KULTURHISTORIA

Vårt förhållande till nakenhet och den nakna kroppen måste anses vara ett av de mer komplexa problemen i den västerländska kulturen. En naken kvinna målad av Botticelli och utställd i Florens väcker vördnad och beundran, en lika avklädd skönhet 520 år senare avfotograferad och publicerad i tidningen *Café* väcker möjligtvis åtrå men knappast transcendentala känslor. Och den person som väljer att kasta kläderna i ett köpcentrum eller på en gågata ska enligt lagen dömas för brott.

I *A Brief History of Nakedness* försöker psykologen Philip Carr-Gomm utreda och analysera vår syn på den nakna kroppen ur både ett historiskt och kulturellt perspektiv. Ansatsen är lovvärd och ämnet spännande. Carr-Gomm visar att vi inom snart sagt var-

**A BRIEF HISTORY
OF NAKEDNESS**
PHILIP CARR-GOMM
Reaktion Books 2010

je samhälleligt fenomen tvingas förhålla oss till nakenhet: inom religionen, konsten, litteraturen, populärkulturen ja, till och med i sporten och politiken.

PÅ 264 SIDOR ger Carr-Gamm otaliga exempel, ofta både absurda och talande, på hur

550 000 dollar i böter.

FOTO: GAMMA/IBL BILDBYRÅ

...in på bara skinnet

nakenhet har använts och behandlats i samhällslivet.

Men vad säger det om till exempel Amerika att tv-kanalen CBS fick böta 550 000 dollar för att sångerskan Janet Jackson för en sekund, under "Super Bowl-konserten", "råkade" blotta sitt ena bröst – vars bröst-vårta dessutom var täckt av en glittrande metallstjärna? Eller vad är det som gör att människor frivilligt och utan betalning lägger ut nakenbilder eller sexfilmer på sig själva på internet?

CARR-GOMM LYCKAS väl med att hitta anekdoterna, bilderna och de kulturella fenomenen men får omedelbart problem när han ska försöka analysera vad hans exempelinsamling egentligen betyder.

Janet Jacksons "Nippelgate" förklaras svepande med att puritanernas grepp om USA fortfarande är starkt men ingen möda

läggs på att förstå varför eller hur just idén om "indecenty" – så tydligt kopplad till just blottandet av kroppsdelar – är konstruerad i en amerikansk kontext. Och när Carr-Gomm ska behandla den moderna exhibitionism som genom internet fått en effektiv kanal landar analysen mest i att viljan att bli sedd mer eller mindre finns hos oss alla.

NAKENHETENS KULTURHISTORIA skulle vinna på en tydligare historisk behandling där vår syn på den nakna kroppen kopplades samman med mentalitetshistoriska förändringar och där filosofi och religion fick större utrymme och diskuterades mer seriöst. Den boken väntar fortfarande på att skrivas.

Men till dess får den intresserade hålla sig med Carr-Gomms katalog över nakenheten som fenomen med, som omslagsfliken upplyser om, "143 illustrationer, varav 99 i färg".

Mattias Hessérus

Kusiner i passioner

INCEST & INFLUENCE

ADAM KUPNER

Harvard University Press 2009

Aristokratiers och dynastiers makt vilade i århundraden på blodsband, ingiften och arrangerade äktenskap. Detta faktum har historiker, sociologer och ekonomer under lång tid granskat utan och innan. Först på senare tid har blickarna vänts mot en annan samhällsklass: bourgeoisie. Den brittiske antropologen Adam Kupner belägger i *Incest & Influence: The Private Life of Bourgeois England* att dess uppåtsträvanden, ambitioner och anspråk ofta baserades på äktenskap mellan kusiner, svärsöner och svärdöttrar. Under större delen av 1800-talet ingicks fyra-fem procent av äktenskapen inom överklass och övre medelklass mellan kusiner. Inte förrän efter första världskriget förändrades den offentliga moralen.

I dryga 150 år gick det emellertid an. Med industrialismen uppstod en ny, välmående och välutbildad samhällsklass som sakta men säkert tog över samhällskontrollen: läkare, advokater, köpmän, industrimän, revisorer men också rektorer, författare och vetenskapsmän. De – till största delen en urban elit – drogs naturligen till varandra, började röra sig i samma cirklar och skapade i samma veva ett nytt slags familj: kärnfamiljen.

Det handlade dock om vittförgrenade familjeförhållanden där systrar och bröder stod varandra nära också efter det att de hade gift sig och där även farbröder, fasterar och syskonbarn ingick i umgänget. Att kusiner som möttes under dessa intima och otvungna former förälskade sig ansågs knappast överraskande, och inte sällan gifte de sig med sina familjers samtycke.

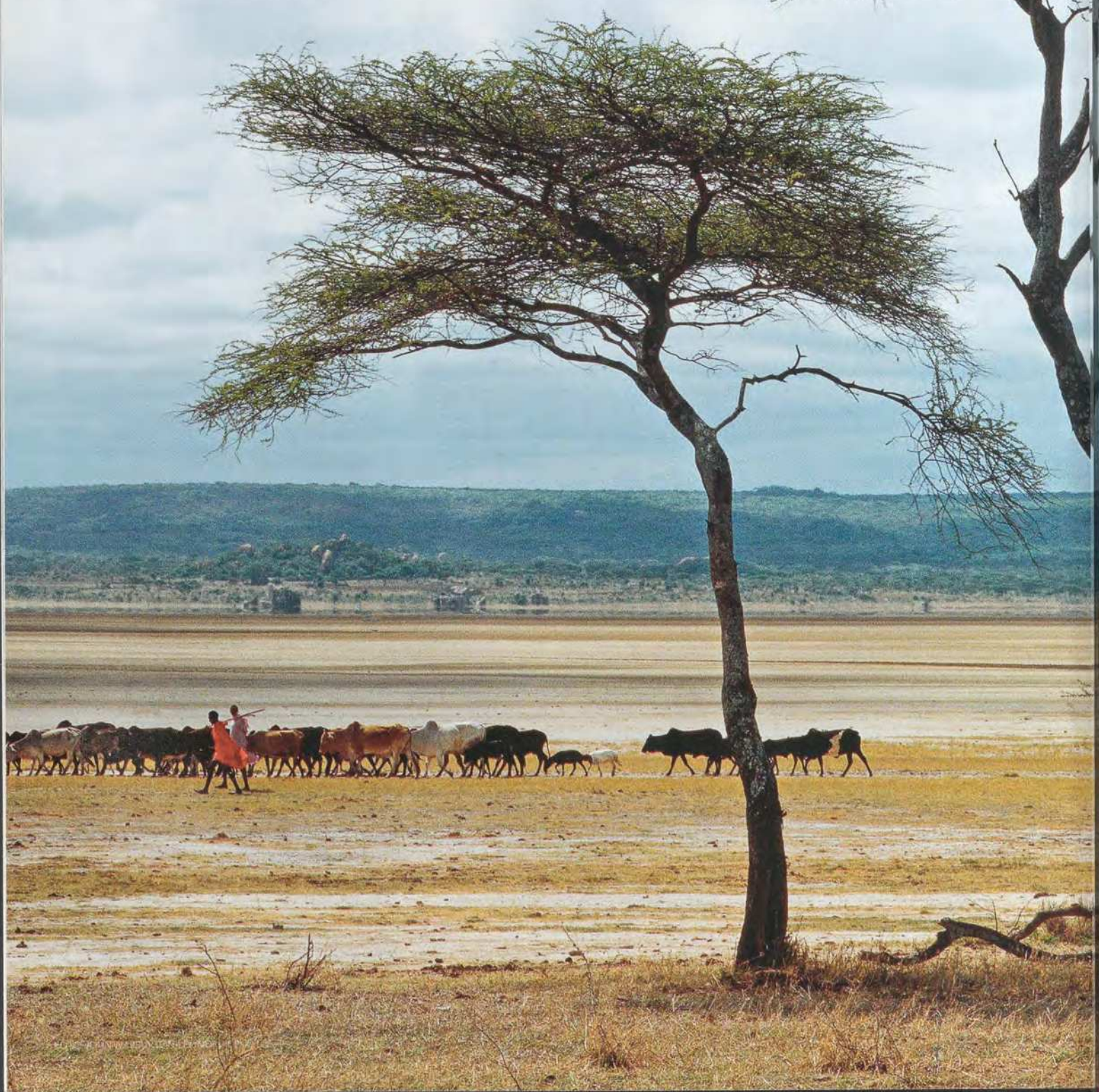
En blandning av äkta kärlek och krass planering kompletterade varandra. Veritabla klaner och dynastier uppstod inom den nya bourgeoisie som likt den försvagade bördsaristokratin nu utgjorde en elit med starka egenintressen att försvara. Kusunäktenskap var bra för affärerna men lämnade också avtryck i kulturen och förekom flitigt i romaner, till exempel hos Jane Austen och Charlotte Brontë.

Men med det stora manfallet efter det första världskriget och med nya, opersonliga ekonomiska strukturer försvann möjligheter och förväntningar. Familjerna blev mindre och deras intressen och vanor förändrades åter. Historien lär inte upprepa sig.

Mats Wiklund

”

Nyerere gjorde den korrekta bedömningen att det var landsbygden som måste prioriteras om Tanzanias ekonomi skulle kunna växa ... Den frihetliga afrikanska socialism som Nyerere predikade i sin katekes ArushadeklARATIONEN blev till brutalt våld när den skulle omsättas i praktiken.

Bör bli obligatorisk läsning på Sida

AFRIKA

Det svenska utvecklingsbiståndet till Afrika har på senare år fått utstå allt hårdare kritik. Orättfärdigt, hävdar somliga och hänvisar gärna till Tanzania som ett land där biståndet har bidragit till ekonomisk tillväxt. Andra menar att just Tanzania är ett skräckexempel på bortkastade biståndsinsatser. Vem har rätt?

En som borde veta är Stig Holmqvist. Filmare, författare och väl förtrogen med hela Östafrika. Redan 1968 gjorde han sin första resa till regionen och idag framstår han som nestorn bland svenska Östafrikakännare. Det land han kan allra bäst är Tanzania. Hans bok *På väg till presidenten* (Carlssons Bokförlag 2010) är en rejäl lunt på 423 sidor. Den utgör ett bokslut över Holmqvists drygt fyrtioåriga relation till det färgstarka landet i Östafrika som han så tydligt blev förälskad i vid första ögonkastet.

Det är uppenbart att kärleken besvarades, men jag har aldrig tidigare läst en bok som så hårdhänt uppriktigt skärskådar en nära relation mellan en man och ett land. Det är med stor smärta Holmqvist tvingas medge att Tanzania inte blev vad han hade hoppats på. Att landet måhända aldrig ens var det han trodde. Kanske blev han lurad och bedragen i flera decennier innan sanningen uppenbarades för honom. Kanske gjorde kärleken honom blind.

Den undertext som löper genom boken handlar om den egna sorgen över svikna förhoppningar. Hoppet om biståndets välsignelsebringande effekter. Hoppet om presidentens klokskap, om folkets vilja och kraft. Allt detta tvingas han ompröva och kvar blir egentligen bara de lyckliga minnena av möten med kärleksfulla enskilda individer – nästan alla fattiga, ur samhällets lägsta skikt.

Men det är president Julius Nyerere, "läraren" kallad (*mwalimu* på kiswahili) som är bokens centralfigur. Som ingen annan framstår han som mannen som byggde Tanzania. En övermäktigt uppgift naturligtvis, och kanske ska han därför inte klandras för sitt misslyckande. Holmqvist berättar om hur den unge Nyerere 1949 fick ett stipendium för att som förste afrikan från sitt land studera vid ett brittiskt universitet. Han var alltså då den ende i en be-

PÅ VÄG TILL PRESIDENTEN STIG HOLMQVIST Carlsson 2010

folkning på nio miljoner som ansågs kvalificerad till högre studier i Storbritannien.

När Tanganyika – som landet då hette – erhöll sin självständighet från den brittiska kolonialmakten 1961 blev Nyerere premiärminister, endast 39 år gammal. Några år senare ingick landet en union med ögruppen Zanzibar i Indiska oceanen, och då skapades det nya landet Tanzania.

De kapitel som behandlar Zanzibars relation till fastlandet utgör fascinerande läsning, bland annat därför att Holmqvist stilistiskt skickligt varvar sina egna intryck och erfarenheter med historiska och politiska fakta. Den så kallade revolutionen på Zanzibar 1964, då sultanen störtades, omges i många andra skildringar av ett stort mått myter och politiska tillrättalägganden. Holmqvists skildring känns sannare än något annat jag läst, därför att han på allvar forskar i vilka bevekelsegrunder som drev ugandiern John Okello, anstiftaren till det blodiga uppror som kom att kallas revolution.

Den som idag besöker Zanzibar och tar del av den officiella historieskrivningen finner inga positiva omdömen om denne märklige man. Minnet av honom är förpassat till historiens gistskåp. Holmqvist gör, om inte en äreräddning så åtminstone ett mycket ambitiöst försök att förklara Okellos motiv och drivkrafter. Han sätter in honom i ett historiskt sammanhang där hans vettlösa massaker på oskyldiga civila ändå blir politiskt begriplig.

De starka separatistiska strömningar som återkommande ger upphov till våld och motvåld mellan poliser och demonstranter på den fagra tropiska huvudön i arkipelagen, kan inte förstås om man inte rätt värderar den "revolution" som Okello bar ansvaret för. Den 31 oktober i år skall presi-

dent- och parlamentsval hållas i Tanzania. Då är det sannolikt att våld återigen blossar upp, precis som vid tidigare val.

Tvångsäktenskapet mellan Tanzanias fastland och Zanzibar tvingade tidigt fram de repressiva sidorna hos president Nyerere, han som hyllades som en hjälte av kristna missionärer och socialistiska biståndsivrare. Trots sitt våld mot politiskt oppositionella sågs han som en Messiasfigur och när den tanzaniska katolska kyrkan nyligen meddelade att den önskar se honom helgonförklarad av påven i Rom så togs det på fullt allvar. Så högt vördas han fortfarande, trots att han varit död i elva år och att Tanzanias hela moderna historia kan ses som ett vittnesbörd över hans grova politiska missgrepp.

Det som har kommit att bli sinnebild för såväl Nyereres socialistiska visioner som hans maktutövning är idén om det kollektiverade jordbruket. Nyerere gjorde den korrekta bedömningen att det var landsbygden som måste prioriteras om Tanzanias ekonomi skulle kunna växa. Men metoden för att uppnå detta byggde på etablerandet av kollektivjordbruk, så kallade Ujamaabyar. Det skulle vara frivilligt att ansluta sig till dem, men när intresset visade sig vara mer än svalt vidtog tvångskollektiviseringen. Den frihetliga afrikanska socialism som Nyerere predikade i sin katekes *Arushadeklarationen* blev till brutalt våld när den skulle omsättas i praktiken.

Det är nästan med förtvivlan som Holmqvist tvingas konstatera att Tanzanias landsbygd är lika fattig idag som förr. "Visionen", skriver han, "blev inget annat än ett instrument för maktutövning."

Under läsningens gång växer ett jättelikt mysterium fram. Det klarnar aldrig, men det är inte Stig Holmqvists fel. Han har inte svar på alla frågor. Men hur kunde det komma sig att svenska regeringar under så lång tid, med sådan entusiasm och med sådan total blindhet för de ekonomiska realiteterna, skyfflade in miljarder kronor i bistånd, trots att inga bestående resultat kunde registreras? Och att det fortgår än idag?

"Den tanzaniska makteliten insåg snabbt att kombinationen av politik och affärer var oslagbar när det gällde att skaffa sig privata förmögenheter", skriver Holmqvist. Hans bok borde bli obligatorisk läsning på Sida.

Bengt Nilsson

Ingen främling har ännu varit oförsämd nog att ringa på min dörr och börja prata politik. Kanske är det en följd av att politiska konsulter lurat i sina klienter att de istället måste förfölja människor i den låtsasvärld som finns på "nätet". Det är i så fall en utmärkt ordning, som inte stör oss bland verklighetens folk.

Men vem vet vad som kan ske nu, i de sista febriga dagarna av kattrakande efter makt över sina medmänniskor. Man läser trots allt i tidningarna om att "dörrknackningar" förekommer. Antagligen är det, precis som svininfluensan och fågelinfluensan, en journalistisk skräckmyt för att sälja lösnummer, men det vore dumt att vara oförberedd. Jag har skaffat mig en hel bunt broschyrer från Jehovas vittnen för att kunna anlägga moteld, om en av vänsterns gamla eller högerens nya bolsjevik plötsligt skulle stå i tamburen.

Å andra sidan antar jag att det finns ett mått av generositet i att vi bereds möjlighet att välja våra plågoandar för de kommande fyra åren. Problemet är att uppbåda intresse för det de talar om. Det enda som hittills fångat min fantasi är kristdemokraternas valöfte – nummer 88 av 89 – att införa ett pantsystem för engångsgrillar. Några summor nämns inte, men även en blygsam ersättning skulle göra morgonpromenaderna med hunden lönsamma.

Sådana ljuspunkter hör ändå till undantagen och om någon normal människa ska orka med politiken i längden krävs nya grepp. I det avseendet tror jag att politiker har mycket att lära av idrottsmän. Dessa förstod redan för flera år sedan att deras evinnerliga hoppande, springande och kastande blivit långtråkigt. Därför klädde de av sig och sportar numera i stort sett nakna. Helt nya grenar, som "beachvolleyboll", utvecklades som en tunn maskering för att slå mynt av stripteasen. Så vitt jag förstår har det varit mycket framgångsrikt.

Jag påstår inte att alla politiker skulle vinna på att ta av sig kläderna, men smaken är förvånansvärt olika. Thomas Östros kan säkert få en landshövdingepost och allmänintresset måste trots allt sättas före enskilda maktambitioner.

NYHETEN ATT DEN försvunne franske stjärnkocken Jean-Francois Poinard slogs ihjäl av sin sambo, som sedan i två år hade liket i frysen, var förstås förskräcklig. Å andra sidan är galler passionerade och dessutom är det svårt att undgå misstanken att Poinard fick vad han förtjänade.

Inte för att jag någonsin träffade fransosen i fråga, död eller levande, men min erfarenhet i allmänhet är att kockar är ohysade typer. De lägger sig till med vanan att ryta och morra åt sin personal och få av dem förmår att lämna det tilltalet i köket. Det

har gått så långt att kockars oförsämdhet idoliseras och numera går det knappt att slå på tv-apparaten – något som i och för sig ändå bör undvikas – utan att en ilsken kock står där och strör grovhet omkring sig.

Det är möjligt att samhället behöver frizoner för tölpar: förr i tiden fanns borstbindare som både svor och rökte hämningslöst. Men när borstbindare fanns, existerade inte televisionen. Nyrekryteringen till yrket kunde därför hållas under kontroll. Idag, däremot, är det inte osannolikt att tv-kockarnas framfart gör att en hel generation drömmer om att bli svärande, aggressiva, otrevliga kökschefer. Något slags motvikt behövs och fallet Poinard är en bra början.

MÅNGA SVENSKAR SOM FÖLJDE "supermodellen" Naomi Campbells vittnesmål i krigsförbrytartribunalen i Haag, tänkte med all säkerhet på Tegnér's *Frithiofs saga*. De välkända raderna "Ty mannens

mod är kvinnan kärt/det starka är det sköna värt", låg naturligtvis närmast till hands.

Liberias förre president, den misstänkte folkmördaren Charles Taylor, är kanske inte alldeles salongsfärdig, men nog fanns det ändå ett drag av romantik över hans gest att skänka fröken Campbell en påse "smutsiga" diamanter?

Och nog kunde vi alla spä-

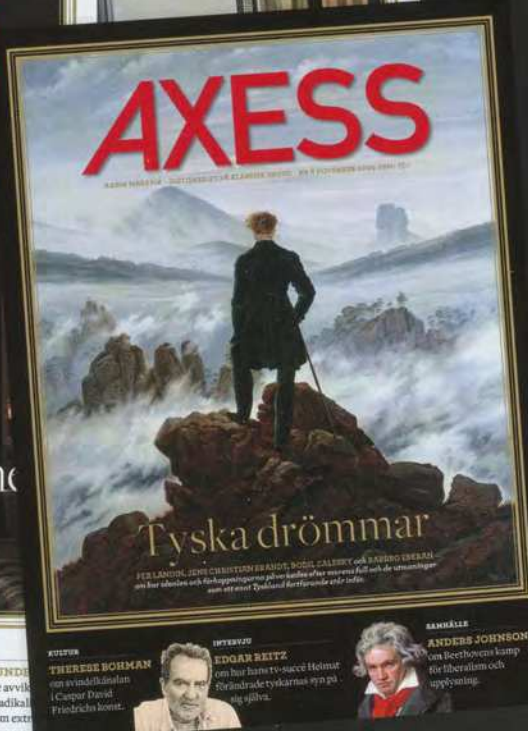
ra ett mått av förtjusning, som inte bara var ekonomiskt kalkylerande, i fröken Campbells tillrättalagda berättelse?

Om vi lämnar juridiken åt sidan ett slag var det inte så konstigt att vi kom att tänka på gamla diktverk. För att återknyta till Tegnér var Frithiof knappast någon lammunge.

Tvärtom lät han "dräpplag hagla" och brottades "som en björn" när svärdet fallit. Sådant beteende skulle ovillkorligen leda till åtal idag, men för Frithiof ledde det istället till den sköna Ingeborgs brudsäng. Möjligen finns en skillnad i att Frithiof, till skillnad från Taylor, observerade grundläggande principer om rent spel. Detta kan, å andra sidan, vara ett utslag av diktarens begripliga idealisering av sin hjälte.

De otäcka övergrepp Charles Taylor står anklagad för kan inte ursäktas, men vi måste kunna se en strimma ljus även i den mörkaste av själar, om inte kriminalpolitiken ska bli omänsklig. I detta syfte har litteraturen en viktig roll att fylla.

Skäm bort dig – starta en prenumeration på Axess Magasin

Magasinet som ger dig ett fördjupat perspektiv på samhälle, vetenskap och kultur

- ☐ Jag vill prova tre nummer av Axess magasin för 59 kronor
- ☐ Jag vill ha nio nummer (helår) av Axess magasin för 499 kronor
- ☐ Jag är student och vill ha nio nummer för 249 kronor

När min beställning är mottagen får jag mitt första nummer av Axess magasin.

NAMN:

ADRESS:

POSTADRESS:

E-POSTADRESS:

TELEFONNUMMER:

MOTTAGAREN
BETALAR
PORTOT

Axess magasin
Axess Publishing AB
20494453
SVARSPOST
831 18 ÖSTERSUND

Är du optimist, har gott självförtroende och is i magen?

Se upp med ditt pensionssparande.

I de flesta sammanhang är optimism, självförtroende och uthållighet goda egenskaper. Men när det gäller hur man placerar pengar, visar ekonomisk forskning att det faktiskt kan vara tvärtom. För precis de egenskaper som gör oss framgångsrika i övriga livet, kan leda till att vi gör misstag när vi exempelvis ska placera vårt pensionskapital.

De flesta betar sig helt enkelt inte så klarsynt som de borde när det gäller sina placeringar.

Till exempel har forskare i ekonomisk psykologi som Bazerman och Moore i experiment visat att insatta investerare många gånger är alltför optimistiska kring sin förmåga. De blir helt enkelt övermodiga och tar för stora risker i sina investeringar. Detta eftersom de har för stor tilltro till sina kunskaper och därför blir blinda för de komplexa sammanhang som kan ge oförutsedda förändringar i exempelvis en aktiekurs.

En annan intressant lärdom kring våra ekonomiska beteenden är att vi ofta har svårt att vara helt rationella när vi ska värdera våra placeringar. Enligt Kahnemans (ekonomipriset till Alfred Nobels minne 2002) och Tverskys Prospect Theory, bedömer vi inte våra placeringar efter hur mycket vi vunnit eller förlorat i absoluta termer, utan i stället utifrån mer eller mindre godtyckliga referenspunkter, gärna de som passar vår självbild som skickliga investerare. Vårt ständiga behov av referenspunkter gör helt enkelt att vi hellre tittar på om placeringar gått bättre eller sämre än jämförbara index, och inte på hur stor den ekonomiska behållningen är i slutändan.

Även i nedgång spelar psykologin oss ett spratt, eftersom vi tenderar att vänta in i det sista med att realisera en förlust. Det har nämligen visat sig att människor är beredda att ta större risker med förluster än med vinster. En psykologisk mekanism som tyvärr kan leda till att vi biter oss själva i svansen, eftersom vi på grund av detta väntar för länge med att sälja i hopp om att placeringen ändå ska återhämta sig. Is i magen behöver i dessa sammanhang alltså inte vara något odelat positivt, i vart fall inte när det gäller placeringar.

Kanske känner du igen dig? Lugn, det finns hjälp att få.

Vi vet att marknaden till stora delar drivs av psykologi. Något som vi som investerare måste vara ödmjuka inför och dagligen förhålla oss till. Men för oss räcker det inte med att vara medvetna. Det handlar också om hur vi organiserar vår förvaltning för att hantera svängningar som bland annat drivs av marknadens psykologi.

Ta till exempel vår fond Brummer Multi-Strategy. Den består av tio olika, sinsemellan oberoende, hedgefonder med olika förvaltningsinriktning. Det gör att du sammantaget får en god riskspridning och en förvaltning med historiskt låg korrelation med marknaden i stort. Och i stället för att jämföra oss med marknaden, är målet med Brummer Multi-Strategy att ge en absolut och positiv avkastning, oavsett om börsen går upp eller ner. En inriktning som bevisligen hittills gett ett bra resultat. Brummer Multi-Strategy har faktiskt aldrig haft ett negativt kalenderår och gett en genomsnittlig årsavkastning på 9 procent sedan fondens start (avser perioden 1 april 2002 till 30 juni 2010).

Om du tycker att det låter som ett bra förhållningssätt, vill vi berätta om Brummer Life. Med Brummer Life kan du till exempel låta oss hjälpa dig med din förvaltning och placera i Brummer Multi-Strategy. Brummer Multi-Strategy är tack vare sina historiska egenskaper ett bra alternativ till en pensionsförsäkring i ett traditionellt livbolag eller till så kallad diskretionär kapitalförvaltning.

Men Brummer Life har även alternativ om du vill utforma förvaltningen själv. Välj från vår fondmeny som innehåller Brummer & Partners aktivt förvaldade fonder med fokus på absolut avkastning och en rad index- och räntefonder. Index- och räntefonderna har inga eller låga avgifter. Det finns flera olika sätt att bli kund i Brummer Life beroende på vilka behov du har. Du kan bland annat öppna en fonddepå (minsta insättning är 10 000 kronor), starta en kapitalförsäkring eller börja pensionsspara. Besök gärna www.brummerlife.se eller ring 08-566 214 80 så hjälper vi dig.

Välkommen.

BRUMMER LIFE

Brummer Multi-Strategy är en specialfond enligt 1 kap 1 § lagen (2004:46) om investeringsfonder. Observera att historisk avkastning inte är en garanti för framtida avkastning. De pengar som placeras i fonden kan både öka och minska i värde och det är inte säkert att du får tillbaka hela det insatta kapitalet. För mer information, vänligen se fondens faktablad och informationsbroschyr på www.brummer.se.